

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การศึกษาความรู้ชาวของเรื่องพี่คลุ้ม-คล้า (รุ่นทาก-รุ่นเซอ)
โดยใช้ภาษาของเป็นแนวทางในการศึกษา”

โดย

นายมนเทียร พัฒเสมอ และคณะ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
และศูนย์ศึกษาและฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤต
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล
ระยะเวลาดำเนินการวิจัย ตั้งแต่ 1 ธันวาคม 2548 - 31 สิงหาคม 2551

คำนำ

รายงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่นโครงการเรื่อง “การศึกษาความรู้ชาวของเรื่องพืชคลุ้ม-คล้า (รุ่นตาก-รุ่นเชอ) โดยใช้ภาษาของเป็นแนวทางในการศึกษา” เป็นการศึกษาโดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา (1) เพื่อทำศึกษารวบรวมและบันทึกข้อมูลด้านต่างๆ ของคลุ้ม-คล้า ในชุมชน และทำเส้นทางศึกษาคลุ้ม-คล้าในชุมชน (2) เพื่อส่งต่อข้อมูลคลุ้ม-คล้าสำหรับผลิตหนังสือและสื่อนิทรรศการชุดความรู้เกี่ยวกับคลุ้ม-คล้า เผยแพร่ภายในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนต่อไป (3) เพื่อทำการฟื้นฟูและพัฒนาคลุ้ม-คล้าในรูปแบบของเครื่องจักสานหัตถกรรมภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวของให้คงอยู่ตลอดไป และ(4) เพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรม เพื่อความคงอยู่ชุมชนตลอดไป โดยผ่านกระบวนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

1. การประชุมชี้แจงโครงการวิจัย
2. การเก็บข้อมูลคลุ้ม-คล้า
3. ทำเส้นทางศึกษาคลุ้ม-คล้าในชุมชน
4. การทำหนังสือ
5. การทดลองปลูกคลุ้ม-คล้า
6. การอบรมให้ความรู้เชิงปฏิบัติการเรื่องงานหัตถกรรมจักสานคลุ้ม-คล้าในชุมชน
7. ศึกษาดูงาน
8. สรุปและประเมินผลโครงการวิจัย

บัดนี้ โครงการวิจัย “การศึกษาความรู้ชาวของเรื่องพืชคลุ้ม-คล้า (รุ่นตาก-รุ่นเชอ) โดยใช้ภาษาของเป็นแนวทางในการศึกษา” ได้ศึกษาวิจัยและดำเนินงานตามแผนจนสำเร็จลุล่วง จึงขอรายงานวิจัยมาให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น รับทราบ ทีมวิจัยขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เพื่อท้องถิ่น ที่ได้สนับสนุนทุนมาดำเนินการวิจัย ขอขอบคุณชุมชนตำบลตะเคียนทองและตำบลคลองพลูทุกคนที่ให้ความร่วมมือในการศึกษาวิจัยเป็นอย่างดี และขอขอบคุณผู้เกี่ยวข้องทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

คณะผู้วิจัย

สิงหาคม 2551

สารบัญ

หน้า

คำนำ

บทที่ 1 บทนำ

1.1	ความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ	1
1.2	โจทย์การวิจัย	2
1.3	วัตถุประสงค์	2
1.4	พื้นที่การศึกษา	2
1.5	ระยะเวลาดำเนินการศึกษา	2
1.6	แนวทางดำเนินงานวิจัย	2
1.7	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	3

บทที่ 2 บริบทชุมชน

2.1	ประวัติความเป็นมา และถิ่นฐานที่ตั้งชุมชนของชาวซอง	4
2.2	พื้นที่ชุมชนและหมู่บ้านชาวซอง	5
2.3	สถาบันที่สำคัญต่างๆ	7
2.4	ลักษณะภูมิประเทศ สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ	8
2.5	วิถีการผลิต เศรษฐกิจ และการทำมาหาเลี้ยงชีพ	10
2.6	วัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวซอง	14

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

3.1	วิธีการดำเนินงานวิจัย	18
3.2	วิธีการวิจัย	18
3.3	รายงานผลการดำเนินงานโครงการ	19
3.4	กิจกรรมที่มีการปรับเปลี่ยนการทำงาน	48

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 4 ผลการศึกษาความรู้พืชคลุมและกล้า (รุ่นตากและรุ่นเชอ)

4.1 เกิดชุดความรู้เรื่องพืชคลุมและกล้า	49
4.2 เกิดการทบทวนงานหัตถกรรมจักสานจากพืชคลุมและกล้าในชุมชน	51
4.3 ข้อมูลผู้ที่ยังมีการจักสานในชุมชน	52
4.4 ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของพืชคลุมและกล้ากับคนในชุมชน	53
4.5 นิทานเกี่ยวกับพืชคลุมและกล้า	54
4.6 ความรู้เกี่ยวกับการปลูกต้นคลุมและกล้าในชุมชนชาวช่อง	56
4.7 เกิดแปลงต้นคลุมและต้นกล้าในชุมชน	60
4.8 หนังสือชุดความรู้คลุม-กล้า	60
4.9 แผนที่ชุมชนแสดงแหล่งคลุมและกล้าในชุมชน	60
4.10 กลุ่มจักสานและห้องเรียนจักสานจากพืชคลุมและกล้า	60
4.11 ข้อมูลทำเนียบภูมิปัญญาจักสานในชุมชน	60
4.12 คนเกิดการพัฒนาความรู้ ความคิด และมีประสบการณ์การทำงาน	61

บทที่ 5 วิเคราะห์และสรุปผลการดำเนินงาน

5.1 วิเคราะห์ สรุปผลการดำเนินงาน	63
5.2 บทเรียนที่ได้รับจากการทำวิจัย	65
5.3 ปัญหา/อุปสรรค	67
5.4 ข้อเสนอแนะ	68

ภาคผนวก

- ภาคผนวก -ก – แบบสอบถาม
- ภาคผนวก -ข- แผนที่
- ภาคผนวก -ค- รายชื่อทีมวิจัย
- ภาคผนวก -ง- ภาพกิจกรรม
- ภาคผนวก -จ-แผนกิจกรรมและงบประมาณ
- ภาคผนวก -ฉ- ภูมิปัญญา
- ภาคผนวก -ช- หนังสือชุดความรู้เรื่องพืชคลุมและกล้า

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ

ชุมชนของเป็นชุมชนดั้งเดิมของชาวจังหวัดจันทบุรี ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเชิงเขาศิขณภูฏ เดิมมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับป่าเป็นหลัก ปัจจุบันประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ ชาวของมีภาษาและวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งกำลังอยู่ในภาวะวิกฤต ขาดการสืบทอดจากคนรุ่นหลัง จนกระทั่งเมื่อเดือนมีนาคม 2544 ถึงพฤศจิกายน 2548 เป็นต้นมา ชุมชนของได้ดำเนินกิจกรรมการวิจัยเพื่อหาวิธีการ “อนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาของ” มาอย่างต่อเนื่อง โดยการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค และสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งการดำเนินงานโครงการดังกล่าวประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี มีการพัฒนาระบบตัวเขียนภาษาของได้อย่างเป็นระบบในรูปแบบแผ่นโปสเตอร์ พจนานุกรมฉบับชาวบ้าน และหนังสือภาษาของ รวมทั้งมีการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นภาษาของนำไปทดลองสอนในโรงเรียนวัดคลองพลู คนในชุมชนก็เริ่มหันมาสนใจภาษาของ ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นมากขึ้น ทางทีมวิจัยเดิม และคนในชุมชนจึงมีความคิดเห็นว่าจะใช้ภาษาของเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนมีการใช้ภาษาของควบคู่ไปด้วย โดยเริ่มจากการศึกษาพืชกลุ่ม-คล้า ซึ่งมีความสัมพันธ์กับชาวของมานาน

พืชกลุ่ม-คล้า เป็นพืชชนิดหนึ่งชอบอาศัยอยู่บนพื้นที่ชื้นแฉะใกล้แหล่งน้ำ โดยเฉพาะลำห้วยและลำคลอง และที่นาข้าว ซึ่งอยู่ใกล้บริเวณที่อยู่อาศัยของคนของ คนของสมัยก่อนจึงมักนำมาใช้จักสานเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น เสื่อ กระบุง กระด้ง เป็นต้น ปัจจุบันพืชกลุ่ม-คล้าในชุมชนมีปริมาณลดน้อยลงไปเรื่อยๆ เนื่องจากบริเวณรอบที่อยู่อาศัยได้กลายสภาพเป็นสวนผลไม้ไปเกือบหมดแล้ว ชาวบ้านที่ต้องการใช้กลุ่มและคล้าจึงต้องออกไปหาตามพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากที่อยู่อาศัยออกไป อีกทั้งยังมีขนาดลำต้นเล็กและสั้นลงมาจากสมัยก่อนมาก นอกจากนั้น ภายในชุมชนเองก็มีเพียงแต่ผู้สูงอายุบางครอบครัวเท่านั้นที่มีการจักสานด้วยพืชกลุ่ม-คล้า เพื่อใช้ในครัวเรือนและจำหน่ายบ้างเล็กน้อย เพราะปัจจุบันมีเครื่องใช้ที่สามารถหาซื้อได้จากภายนอกชุมชน หรือคนจากชุมชนอื่นนำเข้ามาจำหน่ายในชุมชนโดยเฉพาะเสื่อ จึงทำให้คนในชุมชนไม่เห็นถึงความสำคัญในการใช้เครื่องจักสานที่ใช้วัสดุในท้องถิ่น ที่สร้างขึ้นด้วยภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

ดังนั้น ทีมวิจัยซึ่งประกอบไปด้วยทีมวิจัยเดิม คณะกรรมการชุมชน และกลุ่มแม่บ้าน จึงมีแนวคิดที่จะทำการศึกษา รวบรวม และบันทึกข้อมูลสถานภาพตามธรรมชาติของพืชกลุ่ม-คล้า และความสัมพันธ์ระหว่างพืชกลุ่ม-คล้ากับชาวของ เพื่อฟื้นฟูและพัฒนาพืชกลุ่ม-คล้าในรูปแบบเครื่อง

จักสานหัตถกรรมภูมิปัญญาของชาวช่องไห้คงอยู่ต่อไปในชุมชน รวมไปถึงการส่งต่อข้อมูลของพืช
กลุ่ม-กล้า ดังกล่าว สำหรับผลิตหนังสือและสื่อนิทรรศการความรู้เผยแพร่ภายในศูนย์การเรียนรู้
ชุมชนต่อไป

1.2 โจทย์การวิจัย

- กลุ่ม-กล้า มีสถานภาพตามธรรมชาติอย่างไร ? คนของมีความสัมพันธ์กับกลุ่ม-กล้า
อย่างไร ? กลุ่ม-กล้า มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ?
- จะฟื้นฟูและพัฒนา กลุ่ม – กล้า อย่างไรให้คงอยู่คู่กับชุมชนของตลอดไป

1.3 วัตถุประสงค์

- (1) เพื่อทำการศึกษา รวบรวมและบันทึกข้อมูลด้านต่างๆ ของกลุ่ม-กล้า ในชุมชน และทำ
เส้นทางศึกษากลุ่ม-กล้าในชุมชน
- (2) เพื่อส่งต่อข้อมูลกลุ่ม-กล้าสำหรับผลิตหนังสือและสื่อนิทรรศการชุดความรู้เกี่ยวกับ
กลุ่ม-กล้า เผยแพร่ภายในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนต่อไป
- (3) เพื่อทำการฟื้นฟูและพัฒนา กลุ่ม-กล้าในรูปแบบของเครื่องจักสานหัตถกรรม ภูมิปัญญา
พื้นบ้านชาวช่องไห้คงอยู่ตลอดไป
- (4) เพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาและ
วัฒนธรรม เพื่อความคงอยู่คู่ชุมชนตลอดไป

1.4 พื้นที่การศึกษา

ชุมชนในเขตตำบลคลองพลู และตำบลตะเคียนทอง อ.เขาคิชฌกูฏ จ.จันทบุรี

1.5 ระยะเวลาดำเนินการศึกษา

ระยะเวลา 1 ปี 9 เดือน ตั้งแต่เดือน ธันวาคม 2548 ถึง สิงหาคม 2551

1.6 แนวทางดำเนินงานวิจัย

การดำเนินกิจกรรมในครั้งนี้ จะแบ่งกิจกรรมออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ ส่วนแรกเป็นการ
ศึกษาความรู้กลุ่ม-กล้าในชุมชนของด้านต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับคนของในชุมชน และส่วนที่สอง
เป็นการส่งข้อมูลสำหรับจัดทำหนังสือและสื่อนิทรรศการชุดความรู้เพื่อจัดแสดงประชาสัมพันธ์
เผยแพร่ภายในศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนต่อไป โดยการดำเนินกิจกรรมต่างๆ จะมีการให้ผู้ที่มีส่วน
เกี่ยวข้องกลุ่ม-กล้า และคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และเมื่อมี

การดำเนินกิจกรรมก็จะมีการนั่งพูดคุยเพื่อติดตามความก้าวหน้าของกิจกรรมเป็นประจำทุกเดือน โดยโครงการนี้จะมีหัวหน้าโครงการเป็นผู้บริหารงานการดำเนินกิจกรรม และทำบันทึกการประชุมตลอดจนติดต่อประสานงานภายนอกชุมชนด้วย และมีผู้ทำบัญชีที่ทำหน้าที่ดูแลงานด้านเอกสารในส่วนกลางทั้งหมดทั้งทำบัญชี ทำรายงานต่างๆ ร่วมกับหัวหน้าโครงการ เพื่อความสะดวกต่อการบันทึกผลการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ และมีผู้ประสานงานภายในชุมชนเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

โครงการ “การศึกษาความรู้ชาวช่องเรือพิชคลุ้ม-คล้า (รุ่นท่าก-รุ่นเชอ) โดยใช้ภาษาของเป็นแนวทางในการศึกษา” โดยมีการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

- (1) การประชุมชี้แจงโครงการวิจัย
- (2) การเก็บข้อมูลคลุ้ม-คล้า
- (3) ทำเส้นทางศึกษาคลุ้ม-คล้าในชุมชน
- (4) การทำหนังสือ
- (5) การทดลองปลูกคลุ้ม-คล้า
- (6) การอบรมให้ความรู้เชิงปฏิบัติการเรื่องงานหัตถกรรมจักสานคลุ้ม-คล้าในชุมชน
- (7) ศึกษาดูงาน
- (8) สรุปและประเมินผลโครงการวิจัย

1.7 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- (1) ความรู้และข้อมูลด้านต่างๆ ของคลุ้มและคล้า จากการเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูลโดยคนในชุมชน และการทำเส้นทางศึกษาคลุ้ม-คล้าในชุมชน
- (2) เกิดชุดความรู้เกี่ยวกับคลุ้ม-คล้าสำหรับให้ศูนย์ฯ ผลิตเป็นหนังสือและสื่อนิทรรศการในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ต่อไป
- (3) แนวทางการฟื้นฟูและพัฒนาคลุ้ม-คล้าในรูปแบบของเครื่องจักสานหัตถกรรมภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวช่องให้คงอยู่ตลอดไป
- (4) คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมเพื่อความคงอยู่ชุมชนตลอดไป

บทที่ 2

บริบทชุมชน ต.คลองพลู และ ต. ตะเคียนทอง

2.1 ประวัติความเป็นมา และถิ่นฐานที่ตั้งชุมชนของชาวทอง

คนทองเป็นชนดั้งเดิมกลุ่มหนึ่งในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ในจังหวัดฉะเชิงเทรา ระยอง จันทบุรี และตราด ภาษายู่ในตระกูลมอญ-เขมร (ออสโตรเอเชียติก) คนทองมีภาษาพูดที่เป็นเอกลักษณ์ คือ ภาษาทอง ซึ่งเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมของดินแดนเอเชียอาคเนย์ ปัจจุบันชาวทองมีการตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่หนาแน่นมากที่สุดในเขตอำเภอเขาชะเมา อำเภอบางละมุง และอำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ถิ่นที่ตั้งชุมชนชาวทองในตำบลตะเคียนทองและตำบลคลองพลู ปัจจุบัน ตั้งอยู่ภายใต้เขตการปกครองของอำเภอเขาชะเมา จังหวัดจันทบุรี โดยมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดและประเทศใกล้เคียง คือ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	จังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดสระแก้ว
ทิศใต้	ติดต่อกับ	อำเภอไทยและจังหวัดตราด
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	สาธารณรัฐกัมพูชาประชาธิปไตยและจังหวัดตราด
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง และอำเภอไทย

การตั้งถิ่นฐานและบ้านเรือนของชาวทองในอดีตนั้น ชาวทองจะอยู่กันเป็นกลุ่มเป็นแถวๆ ตามลุ่มแม่น้ำ หรือชายทุ่งนาที่เป็นเนิน น้ำท่วมไม่ถึง อาชีพทำนาทำไร่ข้าว ปลูกผัก มัน เผือก ต่างๆ ไว้กินตลอดปีและหาของป่า ชาวทองตำบลตะเคียนทองและคลองพลูได้ตั้งถิ่นฐานในที่ปัจจุบันนานประมาณสองร้อยกว่าปีคงจะได้ เพราะว่าแต่ก่อนคงจะอยู่ในเขตอำเภอมะขามและอำเภอเมืองตามลุ่มแม่น้ำจันทบุรีส่วนมาก การตั้งบ้านเรือนสมัย 50 ปีก่อนจะปลูกเป็นแบบคล้ายกัน โดยถือเหตุผลตามธรรมชาติที่จะอำนวยความสะดวกให้ เช่น ปลูกบ้านยกพื้นสูง เป็นบ้านไม้ทั้งหลัง โดยมุงหลังคาด้วยใบไม้ เช่น ใบกันซง ใบระกำ ใบหวายโสม และหญ้าคา ลักษณะบ้านปลูกจะหันหน้าไปทางตะวันออกมีนอกชานไว้ตากข้าวเปลือก มีระเบียงหรือพลัยเป็นที่รับแขก มีครัวอยู่ทางใต้ไว้หุงข้าว ทำอาหาร มีพื้นห้องบนอยู่สูงกว่าพลัยเล็กน้อย เป็นห้องนอนและเก็บของที่จำเป็น เช่น ทรัพย์สินของมีค่า มีห้องหนึ่งไว้ให้ลูกสาวนอนถ้ามีลูกสาว มีโรงสีข้าวเปลือกและยุ้งข้าวอยู่ด้านเหนือติดกับบ้าน มีโรงเกียนจอดก้นฝนด้วย แต่เดิมเมื่อประมาณ พ.ศ. 2490 บ้านตะเคียนทองและบ้านคลองพลูเป็นชุมชนชาวทองทั้งหมด ซึ่งมีการพูดภาษาทองเหมือนกัน ต่อมาทั้งสองหมู่บ้านถูกแยกออกเมื่อ พ.ศ. 2531 นี้เอง คือ ตำบลตะเคียนทองและตำบลคลองพลู โดยต่อมาในปี พ.ศ. 2537 ตำบลคลองพลู

ก็ได้มีการแบ่งแยกตำบลออกไปอีก คือ ตำบลจันทเขลม แต่เขตที่มีคนของดั้งถิ่นฐานหนาแน่นที่สุด คือตำบลคลองพลูและตำบลตะเคียนทอง

2.2 พื้นที่ชุมชนและหมู่บ้านชาวของ

สำหรับข้อมูลพื้นที่ชุมชนและหมู่บ้านชาวของของตำบลคลองพลู¹ นั้น มีเนื้อที่ทั้งหมด 134 ตารางกิโลเมตร จำนวน 83,750 ไร่ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 5,796 คน เป็นชาย 2,905 คน เป็นหญิง 2,891 คน และจำนวน 1,029 ครัวเรือน ตำบลคลองพลูมีจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด 10 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านคลองเกวียนลอย หมู่ที่ 2 บ้านน้ำขุ่น หมู่ที่ 3 บ้านน้ำขุ่น หมู่ที่ 4 บ้านคลองพลู หมู่ที่ 5 บ้านคลองพลู หมู่ที่ 6 บ้านทุ่งกบิล หมู่ที่ 7 บ้านชำตาเรือง หมู่ที่ 8 บ้านหลังเนิน หมู่ที่ 9 บ้านคลองตาอิน หมู่ที่ 10 บ้านวังยายมุก

ส่วนตำบลตะเคียนทอง² นั้น มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 135,625 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 102,500 ไร่ เป็นที่ราบลุ่มประมาณ 33,125 ไร่ และมีน้ำตก ได้แก่ น้ำตกตะเคียนทอง และน้ำตกคลองไพบูลย์ ประชากรในตำบลตะเคียนทองมีทั้งสิ้น 4,199 คน เป็นชาย 2,155 คน เป็นหญิง 2,044 คน และจำนวนทั้งสิ้น 1,282 ครัวเรือน ตำบลตะเคียนทองมีจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด 9 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านลำพัง หมู่ที่ 2 บ้านตะเคียนทอง หมู่ที่ 3 บ้านตะเคียนทอง หมู่ที่ 4 บ้านตะเคียนทอง หมู่ที่ 5 บ้านตะเคียนทอง หมู่ที่ 6 บ้านชำกระหะ หมู่ที่ 7 บ้านคลองกระสือ หมู่ที่ 8 บ้านคลองน้ำเป็น หมู่ที่ 9 บ้านคลองไพบูลย์

¹ อบต.คลองพลู. แผนพัฒนาตำบล 3 ปี. 2548. เอกสารอัดสำเนา, มปป.

² อบต.ตะเคียนทอง. แผนพัฒนาตำบล 3 ปี. 2548. เอกสารอัดสำเนา, มปป.

2.3 สถาบันที่สำคัญต่างๆ

สถาบันต่างๆ ที่สำคัญในชุมชน แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

สถาบันการศึกษาในชุมชน

ตำบลคลองพลู มีโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา จำนวน 1 แห่ง ชื่อโรงเรียนคลองพลูวิทยา ซึ่งมีการจัดการเรียนการสอนทั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 4 บ้านคลองพลู ตำบลคลองพลู ก่อตั้งเมื่อพ.ศ. 2534 มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาจำนวน 3 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนวัดทุ่งกบิล ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 6 บ้านทุ่งกบิล โรงเรียนวัดคลองพลู ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 5 บ้านคลองพลู และโรงเรียนวัดน้ำขุ่น มีการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นประถมศึกษาถึง มัธยมศึกษาตอนต้น และมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (อนุบาล 3 ขวบ) จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดทุ่งกบิล ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดทุ่งจันคำ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดคลองพลู และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดน้ำขุ่น

มีวัดจำนวน 4 แห่ง คือ วัดคลองพลู ตั้งอยู่ที่หมู่ 8 บ้านหลังเนิน วัดทุ่งกบิล ตั้งอยู่ที่หมู่ 6 บ้านทุ่งกบิล วัดน้ำขุ่น ตั้งอยู่ที่หมู่ 3 บ้านน้ำขุ่น วัดทุ่งจันคำ ตั้งอยู่ที่หมู่ 1 บ้านคลองเกวียนลอย และมีสำนักสงฆ์จำนวน 2 แห่ง คือ สำนักสงฆ์โพธิ์นิมิต และสำนักสงฆ์ชำตาเรือง

ตำบลตะเคียนทอง มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา จำนวน 1 แห่ง ชื่อ โรงเรียนวัดตะเคียนทอง ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3 ตำบลตะเคียนทอง ก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2485 ซึ่งมีการจัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับอนุบาล 3 ขวบ จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

มีวัดจำนวน 4 แห่ง คือ วัดตะเคียนทอง ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3 ตำบลตะเคียนทอง ตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2480 วัดสุวรรณคีรีราม (หรือวัดเขาน้อย) เป็นวัดเก่าแก่มากมีชำนานประมาณหนึ่งร้อยกว่าปี วัดคลองไพบูลย์ ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 9 ตำบลตะเคียนทอง ตั้งมาประมาณ 20 ปี และวัดท่าอุดม ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 1 ตำบลตะเคียนทอง ตั้งมาประมาณ 25 ปี และมีศาลเจ้าจำนวน 2 แห่ง

สถานีนอนามัย โรงพยาบาล และการแพทย์พื้นบ้าน

ตำบลตะเคียนทอง มีสถานีนอนามัยท่าอุดม ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 1 ตำบลตะเคียนทอง เป็นสถานพยาบาลหลักของชุมชน ตำบลคลองพลู มีสถานีนอนามัยเฉลิมพระเกียรติ ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 4 ตำบลคลองพลู มีหน่วยมาลาเรียทุ่งจันคำ ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 1 ตำบลคลองพลู ส่วนโรงพยาบาลระดับอำเภอนั้นมีอยู่ 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่ตำบลพลวง อำเภออำเภอเขาคิชฌกูฏ

หน่วยงานด้านการปกครอง

ตำบลตะเคียนทอง มีองค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียนทอง อยู่หมู่ที่ 4 กำนันตะเคียนทอง อยู่หมู่ที่ 1 ตำบลตะเคียนทอง มีผู้ใหญ่บ้านปกครองหมู่ที่ 1-9 กรรมการหมู่บ้านทุกหมู่ อบป. ทสปช.

ลูกเสือชาวบ้าน ส่วนตำบลคลองพลู มีองค์การบริหารส่วนตำบล ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลคลองพลู
กำนันตำบลคลองพลูอยู่หมู่ที่ 4 มีผู้ใหญ่บ้าน 10 หมู่ มีกรรมการหมู่บ้าน อปป. ทสปช. ลูกเสือ
ชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่ม อช. กลุ่มผู้สูงอายุ หน่วยป่าไม้จันทร์ 3 ตั้งอยู่หมู่ที่ 4
ตำบลคลองพลู

ระบบผู้นำชุมชน

ผู้นำชุมชนชาวของแบ่งออกเป็นผู้นำแบบเป็นทางการ ได้แก่ กำนัน แพทย์ประจำตำบล
สารวัตรกำนัน กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่ม อช. กลุ่มเยาวชน กลุ่มเกษตรกร กลุ่ม ทสปช. กลุ่มสัจจะ กลุ่ม
กองทุนหมู่บ้าน กลุ่ม อบต. ส่วนผู้นำชุมชนแบบไม่เป็นทางการนั้นจะมีผู้นำทางศาสนา ผู้นำพิธีการ
ประเพณี ผู้นำผู้สูงอายุ ผู้นำอดีตกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน หมอรักษาโรคแผนโบราณ กลุ่มพัฒนาอาชีพ กลุ่ม
ผู้นำตัวอย่าง กลุ่มผู้นำภูมิปัญญาชาวบ้าน ศิลป ดนตรี ภาษาพูด ประเพณีท้องถิ่น ผู้มีจริยธรรม
เจ้าอาวาส ครูบาอาจารย์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้มีพระคุณ ผู้นำตัวอย่างชุมชน ผู้นำหมู่บ้าน และผู้นำอื่นๆ

การรวมกลุ่มของประชากรในพื้นที่ทั้งสองตำบล ได้แก่ กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่ม
แม่บ้าน กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มธนาคารหมู่บ้านหลังเนิน และกลุ่มจักสาน

2.4 ลักษณะภูมิประเทศ สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

ลักษณะภูมิประเทศและดินที่อยู่ของชาวของนั้น จะอยู่ในบริเวณที่ติดกับภูเขาสอยดาว
บริเวณนี้นอกจากจะเป็นเขตป่าร้อนชื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์แล้ว ยังเป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำ
จันทบุรี ส่วนทางทิศใต้ และทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นที่ราบเชิงเขาสำหรับทำไร่ทำนาได้ และมี
พื้นที่ราบลุ่มน้ำ และชายฝั่งทะเล ตำบลคลองพลูและตำบลตะเคียนทอง ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอ
เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนกลางของจังหวัด ด้านทิศตะวันออกติดกับอุทยาน
แห่งชาติเขาคิชฌกูฏและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาวได้ ทิศตะวันตกติดกับตำบลแก่งหางแมว
อำเภอแก่งหางแมว ด้านทิศเหนือติดกับตำบลจันทเขลม และด้านทิศใต้ติดกับตำบลพลวง อำเภอ
เขาคิชฌกูฏ³ ลักษณะภูมิประเทศ ทั้งสองตำบลมีลักษณะส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มและที่ราบเชิงเขา
อีกทั้งมีภูเขา และสันปันน้ำแบ่งเขต รวมทั้ง ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ในขณะเดียวกัน เขตพื้นที่ทั้งสอง
ตำบลนี้ได้ตั้งอยู่บริเวณต้นแม่น้ำจันทบุรี ซึ่งไหลลงไปยังตัวเมืองจันทบุรีที่ตั้งอยู่ทางตอนใต้ ใน
หน้าฝนจะมีน้ำลำธารไหลลงจากภูเขาทางด้านตะวันออก ไหลลงไปรวมกับแม่น้ำจันทบุรี ซึ่งอยู่
ทางด้านตะวันตกของภูเขา

สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ในชุมชนของแบ่งออกได้ 4 ลักษณะ คือ 1) พื้นที่
บ้านที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน คือ พื้นที่การเกษตรและแหล่งน้ำทางการเกษตร 2) พื้นที่

³ เงิน พันผาย และคณะ. โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาของ ระยะที่ 2. รายงานความก้าวหน้างวดที่ 1. 2548. หน้า 5

ป่าสงวนแห่งชาติที่เป็นป่าเขา 3) พื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ในหมู่บ้าน เช่น ป่าชุมชน และ 4) พื้นที่อุทยานแห่งชาติ

เนื่องจากชาวขอมมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะทางการเกษตร พื้นที่การเกษตรของชาวขอมนั้นแบ่งออกเป็น นาข้าว สวนผลไม้ สวนยางพารา และไร่มันสำปะหลัง โดยหากเป็นคนของซึ่งตั้งถิ่นฐานมาแต่ดั้งเดิม ส่วนใหญ่มักตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ในบริเวณสวนผลไม้ ยกเว้นสวนผลไม้ที่เพิ่งทำในภายหลังซึ่งตั้งอยู่ห่างจากที่พักอาศัย โดยพื้นที่การเกษตรในตำบลตะเคียนทองมีประมาณ 50,625 ไร่ และคลองพลูมีประมาณ 89,900 ไร่

บริเวณผืนป่าในบริเวณที่ชาวขอมอาศัยอยู่นี้เป็นแหล่งต้นน้ำ ที่สำคัญ คือ แม่น้ำจันทบุรี ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของ ชาวขอมและชาวเมืองจันทบุรี นอกจากนั้นยังมีห้วยหนองคลองบึงที่สมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ในป่ามีสัตว์ป่า และพืชผัก ที่จะนำมาปรุงเป็นอาหารเลี้ยงครอบครัวแค่เพียงพอในแต่ละวันเท่านั้น นอกจากนั้นยังมีแหล่งต้นน้ำที่สำคัญในหมู่บ้าน เช่น น้ำตกตะเคียนทอง น้ำตกคลองพลู น้ำตกคลองตาทอง ที่ไหลลงมาเป็นลำคลองเล็กน้อยใหญ่ อันเป็นปัจจัยสำคัญ สำหรับการประกอบอาชีพทางการเกษตรของพี่น้องชาวขอม สภาพแวดล้อมและธรรมชาติบริเวณนี้จึงเป็นแหล่งก่อเกิดและการสั่งสมความรู้ ประสบการณ์เกี่ยวกับการปรับตัวในการดำรงชีวิตของชาวขอมที่มีการสืบทอดต่อกัน มาของสมาชิกชาวขอมภายในกลุ่มจากรุ่นสู่รุ่นมาเป็นเวลาช้านาน

ที่ผ่านมาผลจากนโยบายการพัฒนาประเทศได้นำมาสู่การจัดระเบียบพื้นที่ภายในประเทศที่ชัดเจนและตายตัวมากขึ้น และมีการส่งเสริมให้ชาวชนบทสร้างผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการส่งออกแทน ชาวขอมที่ตำบลตะเคียนทองและตำบลคลองพลูที่เคยทำมาหากินอยู่ท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติและป่า เขา ก็ได้รับผลกระทบจากการพัฒนานี้เช่นกัน สภาพแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของชาวขอมตำบลตะเคียนทองและตำบลคลองพลูในปัจจุบันนั้น ซึ่งสามารถแบ่งสภาพแวดล้อมในพื้นที่วิจัยตามประโยชน์การใช้งานของชาวขอมซึ่งแบ่งออกได้ 3 ลักษณะ คือ 1) พื้นที่บ้านที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน คือ พื้นที่การเกษตรและแหล่งน้ำทางการเกษตร 2) พื้นที่ป่าสงวนที่เป็นป่าเขา และ 3) พื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ในหมู่บ้าน เช่น ป่าชุมชน

บริเวณที่ตั้งถิ่นฐานของชาวขอมนั้นมีแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวขอมใน ต.คลองพลูนั้น มีแม่น้ำใหญ่ 1 สาย คือ แม่น้ำจันทบุรี มีคลองหลักๆ ที่ใช้ประโยชน์กันใน หมู่บ้านคือ คลองตะเคียนทอง คลองตาหิ้ว คลองคลองพลู และน้ำตกคลองพลู ส่วนในต.ตะเคียนทอง มีคลองกระสือ คลองลำพัง คลองตายศ น้ำตกคลองไพบูลย์ น้ำตกตะเคียนทอง และน้ำตกคลองตายศ เป็นต้น ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสายหลักสำหรับการเกษตร ปลูกพืชผัก สวน ผลไม้ ที่เป็นรายได้หลักเลี้ยงครอบครัว และแหล่งปลูกข้าวของชาวขอมของชาวขอมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่สำคัญแหล่งน้ำต่างๆ เหล่านี้ยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวขอมอีกด้วย

ตั้งแต่มีการมุ่งสร้างผลิตผลทางการเกษตรในชุมชน ประกอบกับสภาพภูมิอากาศเริ่มแห้งแล้ง ส่งผลทำให้แหล่งน้ำตามธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนไม่เพียงพอกับปริมาณพื้นที่ทำการเกษตร ดังนั้น จึงมีการสร้างแหล่งน้ำขึ้นมาใช้เพิ่มเติมทั้งส่วนบุคคล และทางหน่วยงานองค์กรในท้องถิ่นได้สร้างขึ้น ซึ่งพอสรุปได้คือ ในตำบลตะเคียนทอง มีสระสาธารณะ ขนาด 10 ไร่ จำนวน 4 แห่ง ส่วนในตำบลคลองพลู นั้นมีอ่างเก็บน้ำสันทราย ขนาดใหญ่ 1.5 กิโลเมตร จำนวน 1 แห่ง ซึ่งสามารถใช้ได้ทั้งตำบล มีสระสาธารณะ 5 ไร่ และสระขุดอีกประมาณ 250 สระ ซึ่งแหล่งน้ำต่างๆ เหล่านี้มีความสำคัญต่อการทำสวนผลไม้เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการเพาะปลูกที่ต้องใช้น้ำ ในปริมาณมาก นอกเหนือไปจากพื้นที่การเกษตรและพื้นที่ป่าแล้ว ยังมีพื้นที่สาธารณะสำหรับใช้ประโยชน์ร่วมกันในชุมชน อาทิ ตำบลตะเคียนทอง พื้นที่สาธารณะ พื้นที่วัด พื้นที่โรงเรียน พื้นที่ที่เป็นทุ่งเลี้ยงควายเป็นต้น

ส่วนพื้นที่ที่ชาวองไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ เนื่องจากอยู่ในความดูแลของกรมป่าไม้ คือ พื้นที่ป่าที่ติดกับเขตป่าเขา ตำบลตะเคียนทองและตำบลคลองพลู มีทั้งเขตป่าสงวนแห่งชาติเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว และเขตอุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ ในบริเวณเหล่านี้มีต้นน้ำของแม่น้ำจันทบุรีรวมอยู่ด้วย จัดเป็นป่าที่มีพืชพรรณและสัตว์ป่าอาศัยอยู่มาก

2.5 วิธีการผลิต เศรษฐกิจ และการทำมาหาเลี้ยงชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ในตำบลตะเคียนทองและตำบลคลองพลู มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ก่อนที่จะหันมาทำสวนผลไม้เพื่อขายเป็นอาชีพหลัก เมื่อไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา ชาวองจะหาเลี้ยงชีพด้วยการปลูกข้าวและพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าและธรรมชาติรอบตัว ทั้งการล่าสัตว์ หาไม้หอม ตัดหวาย เก็บลูกกระวาน เก็บลูกเระว ดีผึ้ง (ทำน้ำผึ้ง) เก็บลูกสำรอง และทำน้ำมันยาง เป็นต้น ซึ่งผลิตผลจากป่านี้นั้น ส่วนหนึ่งจะนำไปขายในตัวเมืองจันทบุรี เพื่อนำเงินไปซื้อสินค้าเสื้อผ้าและอาหารแห้งที่จำเป็นต่างๆ เช่น กะปิ น้ำปลา เป็นต้น นอกจากนั้น สมัยก่อนยังได้มีการปลูกเพื่อทอดผ้าสำหรับสวมใส่ โดยเฉพาะผ้าจีน แต่ปัจจุบันไม่มีใครทอดผ้าแล้ว

แม้ว่าปัจจุบันทางการจะมีการห้ามเก็บของป่า ปลูกกระวาน หรือทำน้ำมันยาง แต่ชาวองบางคนก็ยังมีการทำอยู่บ้างแต่ไม่มากนักทำเพียงแค่ทำมาหาเลี้ยงชีพตามความถนัดหาเลี้ยงสมาชิกในครอบครัว เช่นที่อำเภอโป่งน้ำร้อน ซึ่งมีคนของอีกกลุ่มหนึ่งที่ยังคงมีการทำสวนกระวานแต่อยู่ในบริเวณที่ขอบ เขตจำกัดเท่าที่เคยทำมาแต่อดีตแล้วเท่านั้น หากทำเกินกว่านี้จะถือว่าผิดกฎหมาย ส่วนน้ำมันยางก็ เช่นกันยังมีชาวองส่วนน้อยที่ยังทำกันอยู่โดยเฉพาะในเขตป่าคลองตาหลิว (ฝั่งตะวันตกของเขาสอยดาว)

ปัจจุบันชาวองจะยังคงมีการทำมาหาเลี้ยงชีพบนที่ราบ (เนินสูง) โดยการทำข้าวไร่หรือขายบาย แต่ก็น้อยลงทุกที ที่ยังมีการทำอย่างต่อเนื่องคือการทำนาข้าวที่ชาวองเรียกว่า นาดำ (ฮาย แซ) เพื่อเลี้ยงชีพ ในบริเวณที่เป็นที่ราบลุ่มติดคลองและน้ำท่วมถึง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หลังจากที่

ทางการประกาศเป็นพื้นที่ป่าเขาในแถบบริเวณที่ชาวของท่ามาหาเลี้ยงชีพเป็นเขตพื้นที่ป่าสงวน เป็นเหตุให้คนของต้องละทิ้งพื้นที่ดังกล่าวมาทำมาหากินบนพื้นที่ราบอย่างเดียว ประกอบกับในสมัย นั้นเริ่มมีคนไทยต่างถิ่นมาซื้อที่ดินเพื่อทำสวนผลไม้ ดังนั้นคนของจึงได้หันมาปลูกผลไม้ เช่น เงาะ ลิ้น (ชมพู) เงาะโรงเรียน เงาะสีทอง และทุเรียน ซึ่งผลไม้ส่วนใหญ่คนของจะปลูกพันธุ์นาสาร (ของ จังหวัดสุราษฎร์ธานี) นอกจากนั้นคนไทยจึงเข้ามาซื้อที่ดินเพื่อปลูกยางพาราเข้ามาปลูกและตั้งบริษัท สำหรับรับซื้อยางเองอีกด้วย ส่วนการทำนานั้นจะพบว่าทำกันเฉพาะกลุ่มที่เป็นประชากรที่เป็น ชาวของดั้งเดิม ส่วนการปลูกมันสำปะหลังนั้นพบว่าการปลูกกันน้อยลง ปัจจุบันชาวของบางกลุ่ม โดยเฉพาะแถบบ้านทุ่งกบิลเริ่มมีการปลูกพืชผักสวนครัวเป็นอาชีพเสริม เช่น มะระ บวบ แตงกวา เป็นต้น

แม้ว่าในปัจจุบันแหล่งรายได้หลักของชาวตำบลตะเคียนทองและคลองพลูจะมาจากการทำ สวนผลไม้ แต่ก็ยังมีชาวบ้านอีกเป็นจำนวนมากที่นิยมทำนาเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ผลผลิตข้าว ที่ได้มามากนำไปบริโภคเท่านั้น เนื่องจากพื้นที่เหมาะสมกับการทำนามีจำนวนน้อย ทำให้ปริมาณ ผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอสำหรับการนำไปจำหน่าย ส่วนการปลูกข้าวไร่นั้นปัจจุบันยังมีการทำอยู่เป็น จำนวนน้อย และส่วนหนึ่งเป็นการปลูกแซมกับไม้ผลที่เพิ่งปลูกและยังมีลำต้นเล็ก

การทำสวนผลไม้ ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา การปลูกผลไม้ที่มีราคา เช่น ทุเรียน เงาะ มังคุด ฯลฯ กลายเป็นกิจกรรมหลักของเกษตรกรในจังหวัดจันทบุรี ทำให้เกิดการขยายพื้นที่ เกษตรกรรมอย่างกว้างขวาง ที่ทางตอนเหนือของจังหวัดซึ่งเดิมมีเฉพาะชาวของอาศัยอยู่ก็เริ่มมีการ อพยพเข้ามาของชนกลุ่มอื่น และเป็นแรงผลักดันทางเศรษฐกิจสังคมที่ทำให้ชาวของหันมาประกอบ อาชีพชาวสวนเช่นเดียวกับชนกลุ่มอื่น⁴ พื้นที่ของทั้งสองตำบลนี้จัดว่ามีความเหมาะสมต่อการปลูก ผลไม้ เนื่องจากมีดินดี และมีแหล่งน้ำ ทั้งจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติอันได้แก่ลำคลอง และจาก น้ำใต้ดินซึ่งมีการขุดบ่อและสระเพื่อนำน้ำขึ้นมาใช้ในการเกษตรและอุปโภค

นอกจากนั้นยังมีธุรกิจส่วนตัวประเภทร้านค้าทั่วไป ปั๊มน้ำมันโรงสีข้าวขนาดเล็ก และ โรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ตามลำดับ ส่วนการคมนาคมนี้ทั้งสองตำบลมีเส้นทางคมนาคม สะดวกสบายมีถนนลาดยางผ่านกลางหมู่บ้าน 1 สาย นอกจากนั้นก็มีถนนคอนกรีตเสริมเหล็กและ ถนนลูกรังภายในหมู่บ้าน มีตู้โทรศัพท์สาธารณะใช้ติดต่อสื่อสารกับภายนอก แต่ปัจจุบันคนส่วนใหญ่มีโทรศัพท์มือถือส่วนตัวใช้ มีไฟฟ้าใช้ในครัวเรือนทุกหมู่บ้าน

กล่าวโดยสรุป สังคมวัฒนธรรมชาวของเป็นสังคมเกษตรกรรม คนในชุมชนในอดีตมีการ ประกอบอาชีพทำไร่ ทำสวนกระวาน ทำนา กลางป่าใหญ่ มีต้นไม้ใหญ่มีสภาพแวดล้อมที่อุดม สมบูรณ์ ปัจจุบันชุมชนของสามารถแบ่งสัดส่วนพื้นที่ดำเนินกิจกรรมในวิถีชีวิตออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่

⁴ ดูเอกสารรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการ ระยะที่ 1

ส่วนแรก เป็นพื้นที่สำหรับทำนาดำ มีสภาพเป็นพื้นที่ลุ่ม มีน้ำขังในฤดูทำนา

ส่วนที่สอง เป็นพื้นที่ที่ถัดมาจากพื้นที่ทำนาจะมีลักษณะเป็นเนินน้ำท่วมไม่ถึง ชาวช่อง ไข้ เป็นพื้นที่ทำสวนผลไม้ สวนยางพารา ทำไร่ และตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย

ส่วนที่สาม เป็นพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบอยู่สูงในระดับที่น้ำท่วมไม่ถึงเช่นกัน เป็นแหล่งอาหารประเภท สัตว์ป่า และพืชผัก สำหรับประกอบอาหาร

ภาพลัดส่วนพื้นที่การใช้ประโยชน์ทรัพยากรในชุมชน

ส่วนที่สี่ เป็นพื้นที่แหล่งน้ำ สำหรับใช้ในครัวเรือน และในการประกอบอาชีพเกษตร กรรม
ล่าคลอง หนอง ห้วย สระน้ำ และอ่างเก็บน้ำที่ทางราชการสร้างขึ้นเพื่อเอื้อประโยชน์ใน
การเกษตรกรรมของชาวบ้าน

ส่วนที่ห้า เป็นพื้นที่ป่าสงวน มีสภาพเป็นป่าดิบชื้น โดยเฉพาะเทือกเขาภิรมย์ เพื่อรักษา
ตะเข้หนองและเขาสอยดาว ที่โอบล้อมด้านหนึ่งของพื้นที่ที่ชาวของอาศัยตั้งถิ่นฐานทำมาหากินมา
แต่อดีตถึงปัจจุบัน และเป็นพื้นที่ที่พืชคลุมและคล้านั้นจะเกิดขึ้นและมีความอุดมสมบูรณ์ในสภาพ
แวดล้อมดังกล่าว ส่วนพื้นที่อื่นๆ ที่คลุมคล้านสามารถอยู่ได้และเติบโตได้ดีในระดับหนึ่งคือ พื้นที่ที่
อยู่ใกล้แหล่งน้ำ

ปฏิทินการทำมาหากินในรอบปีของชาวของ

กิจกรรม การทำมาหากิน	เดือน											
	อ้าย (ธ.ค.)	ยี่ (ม.ค.)	สาม (ก.พ.)	สี่ (มี.ค.)	ห้า (เม.ย.)	หก (พ.ค.)	เจ็ด (มิ.ย.)	แปด (ก.ค.)	เก้า (ส.ค.)	สิบ (ก.ย.)	สิบเอ็ด (ต.ค.)	สิบสอง (พ.ย.)
เกี่ยวข้าวหนัก(นาน้ำ) นวดข้าว ร้องเพลงสงฟาง เล่นช่วงรำ	*	*										
รดน้ำสวนผลไม้	*	*	*	*	*	*	*	*				
ผลไม้ ออกดอก เช่น ทุเรียน ลองกอง มังคุด เงาะ	*											
หน้าร้อน น้ำแห้ง			*	*	*							
ตัดคลุมสานเสื่อ			*									
ผลไม้เริ่มติดผล				*								
ฤดูฝน						*						

ไถนา หยอดกล้า ดำนา ปลุกพืช						*	*					
ขึ้นป่าดูกระวาน และ ถางโคนกระวาน เผ็ดกระวานแก่ และ เริ่มสุก เก็บกระวาน และย่าง กระวาน					*	*						
							*					
ถางไร่ ทำไร่				*	*							
เก็บเกี่ยวผลไม้					*	*	*	*				
ถนุ้มน้ำตาลหามาแก่ การหาปลา							*	*				
น้ำทรง น้ำน้อย ตัด/ตกแต่งกิ่งสวน ผลไม้										*	*	
ปักตัวหลิวนาข้าว ข้าวตั้งท้อง											*	
ปลายฝนต้นหนาว เกี่ยวข้าวเบา (นาบก)	*										*	*
ตัด (กรีด) ยางพารา	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

2.6 วัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวซอง

ชาวซองก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มชนอื่นๆ อีกหลายๆ กลุ่มที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง

ลักษณะบ้านเรือน การสร้างบ้านของชาวซองในอดีตเป็นแบบง่ายๆ มีลักษณะบ้านจะเป็นเรือนผูกโดยใช้วัสดุธรรมชาติเหมือนกับชุมชนชนบททั่วไปอย่างที่นักวิชาการหลายๆ คน มักหยิบขึ้นมาอธิบาย แต่ความสำคัญ และบทบาทพื้นที่ต่างๆ ในบ้าน มีความเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากคนกลุ่มอื่นๆ คือ คนซองจะให้ความสำคัญกับลูกสาวมากกว่าลูกชาย ดังนั้น พื้นที่ส่วนหนึ่งในบ้านจะถูกสร้างเป็นห้องนอนสำหรับลูกสาว และใช้เก็บของมีค่า และภายในตัวบ้านจะทำที่วางเรือนผีหิ้งไว้บนที่สูง ซึ่งเป็นวัตถุที่ใช้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของคนซอง เพื่อแสดงความเคารพและกตัญญูต่อบรรพบุรุษของคนซองตามสายตระกูล และจะนัดญาติมาทำพิธีเช่นไหว้ผีหิ้งปีละครั้งเพื่อให้ครอบครัวญาติพี่น้องอยู่เย็นเป็นสุข หากแต่ปัจจุบัน ทักษะคติเกี่ยวกับการสร้างบ้านของชาวซองเปลี่ยนไป โดยไม่ต้องการสร้างบ้านด้วยวัสดุธรรมชาติแบบดั้งเดิมอีกต่อไป เนื่องจากจะทำให้คนอื่นหรือคนภายนอกที่มาปฏิสัมพันธ์ด้วย มองอย่างดูถูกว่าเป็นคนจน คนซองจึงพยายามลบเลือนการดูถูกดังกล่าวด้วยการสร้างบ้านตามแบบสมัยใหม่ ซึ่งใช้วัสดุที่มีความแข็งแรงทนทานจำพวก

อิฐ หิน ปูน ทราย มาใช้สร้างบ้านเรือน ซึ่งสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในชุมชนของ ในขณะที่เดียวกันก็พบว่าชาวของบางบ้านยังคงมีเรือนผีหิ้งอยู่ในบ้าน และมีการทำพิธีเช่นไหว้แม่จะน้อยลงทุกทีก็ตาม

อาหารการกิน ของคนของสมัยก่อนที่ยังไม่รู้จักปลูกข้าวจะนำ กลอย มันเทศ มันมั่ง มาต้มหรือเผากินให้อิ่มท้อง ต่อมาเมื่อคนของรู้จักการปลูกข้าว จึงหันมากินข้าวข้าวเป็นหลักจนถึงปัจจุบันคนของมักปรุงอาหารที่มีรสจัด โดยมีส่วนผสมของเครื่องเทศสดพื้นบ้านเฉพาะของชาวของ โดยเฉพาะเระว กระวาน ขิง ข่า ตะไคร้ ใพล ว่านม่วง และพริกขี้หนูสวน ซึ่งคนของเชื่อว่ากินแล้วจะทำให้รู้สึกมีแรงกำลังในการทำงานมากขึ้น ส่วนผสมที่สำคัญที่ได้มาจากการซื้อขายแลกเปลี่ยนจากในเมืองคือพริกกะปิ น้ำปลา และเกลือ ซึ่งต่อมาก็กลายเป็นส่วนประกอบอาหารหลักของคนของโดยเฉพาะน้ำพริก เช่น น้ำพริกตะไคร้ น้ำพริก กะปิผสมใส่มะสั้มอีกบ้างผสม ลูกมะกอกบ้าง น้ำพริกกะทิ น้ำพริกกระกำ กินจิ้มกับพืชผักพื้นบ้าน ซึ่งเป็นอาหารหลักที่ขาดไม่ได้ในสำหรับกับข้าวของคนของ ส่วนอาหารแกงและคั่วเผ็ดที่มีลักษณะโดดเด่น เช่น แกงสั้วป่าใส่ชะมวงหรือใส่กระวาน เป็นต้น ซึ่งมีการใช้เครื่องเทศสดพื้นบ้านมาปรุงเป็นเครื่องแกง ทำให้มีรสชาติเผ็ดหรือเผ็ดร้อนและมีกลิ่นหอมคั่วกลิ่นคาวเนื้อสัตว์ป่า ส่วนอาหารของที่รสชาติไม่เผ็ด เช่น ลูกกะแพ้ง (มีส่วนผสมของมะพร้าวคั่ว) กะลาง (มีส่วนผสมของเม็ดกระบก) เป็นต้น นอกจากนั้น ขนมหที่มีลักษณะโดดเด่นและสะท้อนความเป็นของคือขนมที่ใช้พิธีกรรมเช่นไหว้ศาลเจ้าที่ และพิธีลงผีโรงและผีหิ้ง โดยเฉพาะ “ขนมห่อ” ที่ชาวของเรียกว่า “นมป้อก” ข้าวเหนียวกวนขาว ขนมไข่ก้าง ขนมตุ๊กก้อน และขนมโคน

นอกจากจะสะท้อนความเป็นของผ่านอาหารการกินในชีวิตประจำวันแล้ว อาหารที่มักถูกชาวของหยิบยกมานำเสนอกับคนภายนอก คือ แกงเผ็ดหมูกระวาน หมูชะมวง น้ำพริกกะปิ และน้ำพริกกะทิ กินจิ้มกับผักพื้นบ้านทั่วไป ปัจจุบันแม้ชาวของจะกินอยู่แบบคนของดั้งเดิม แต่ในขณะที่เดียวกันคนของก็พยายามเรียนรู้วิธีการปรุงอาหารและมีรสชาติตามแบบของคนไทยทั่วไปหรืออาหารแบบอีสาน ซึ่งมักพบเห็นได้ตามงานต่างๆ ที่วัด และครอบครัวในชุมชนของ

งานหัตถกรรมที่มีความโดดเด่นของชาวของ คือ เครื่องจักสานที่ทำด้วยต้นคลุ้มหรือต้นคล้าและหวาย รวมทั้งไม้ไผ่ โดยเฉพาะ เสื่อนนอนหรือนั่งในบ้าน หรือกระบุงสำหรับใส่ข้าวเปลือก หรือใส่ข้าวปลาอาหารไปทำบุญที่วัด เป็นต้น โดยนิยมใช้น้ำมันยางทาเคลือบผิว เพื่อให้แข็งแรงทนทานและป้องกันแมลง หญิงของวัยกลางคนและวัยสูงอายุส่วนใหญ่มักใช้เวลาว่างระหว่างอยู่ดูแลบ้านและตัดคลุ้มสานเสื่อ กระบุง คานางไว้ใช้งานในครัวเรือนไปด้วย ในขณะที่ผู้ชายจะออกไปทำงานสวน ไร่ นา ความเป็นของจึงถูกสะท้อนผ่านงานหัตถกรรมจักสานที่ชาวของในชีวิตประจำวันซึ่งปัจจุบันได้ถูกประดิษฐ์หรือผสมผสานผ่านลวดลายกับวัฒนธรรมอื่นมากขึ้น ปัจจุบันชาวของพยายามดัดแปลงเครื่องจักสานเพื่อเพิ่มมูลค่ามากขึ้น

ส่วนเครื่องมือในการทำมหากินที่มีลักษณะโดดเด่นและสัญลักษณ์มีบทบาทซับซ้อนในเชิงเศรษฐกิจการทำมหากินและพิธีกรรมในสังคมชาวซอง โดยเฉพาะ “ขวานบูลู” และ “คันกระสุน” (มีลักษณะคล้ายธนูยิงสัตว์) ซึ่งมีการผลิตสร้างที่เป็นทั้งอาวุธและเครื่องมือทำมหากินของชายซอง โดยผสมผสานระหว่างวัสดุธรรมชาติกับวัสดุที่ซื้อมาจากตลาดไม้เนื้อแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายท่ามกลางธรรมชาติ ขวานบูลู ถูกสร้างบทบาท ว่าเป็นเครื่องมือสารพัดประโยชน์ในสังคมชาวซองตั้งแต่โค่นต้นไม้ ตัดไม้ เหลาห้วย จักตอก ผ่าฟัน ชำแหละเนื้อสัตว์ เพื่อประกอบอาหารหรือขายเป็นสินค้า และเป็นเครื่องมือชุด หรือเจาะหลุมหรือบ่อน้ำมันยางด้วย ในขณะที่เดียวกันก็กลายเป็นเป็นอาวุธในการต่อสู้และป้องกันอันตรายจากสัตว์ป่าได้ ส่วนคัน “กระสุน” ได้ถูกคนซองกำหนดบทบาทหน้าที่เป็นอุปกรณ์ยิงสัตว์ป่า หรือ ไล่ไก่ ตามบริเวณบ้าน นอกจากนั้น “ขวานบูลู” และ “คันกระสุน” ดังกล่าวถูกคนซองนำมาเป็นสัญลักษณ์ในขบวนแห่ พิธีกรรมการแต่งงานด้วยซึ่งผู้ศึกษาจะกล่าวต่อไปในหัวข้อการแต่งงานของ ส่วน “คันกระสุน” ในปัจจุบันพบว่าถูกคนซองลดบทบาท และความหมายในพิธีกรรมแต่งงาน โดยใส่บทบาทให้เป็นอุปกรณ์เล่นกีฬาพื้นบ้าน ซึ่งชาวซองเรียกว่า “ยิงกระสุน”

การแต่งงานของชาวซอง ชาวซองมีพิธีกรรมแต่งงานที่โดดเด่นและแตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ คือการให้ความสำคัญกับการแต่งงานของลูกสาว โดยเฉพาะลูกสาวคนโตหรือลูกสาวคนเล็ก ซึ่งจะจัดเป็นงานใหญ่โต การแต่งงานในแบบของชาวซองในแบบธรรมดา (งานเล็ก) และแบบงานใหญ่จะสัญลักษณ์ที่สำคัญมากที่สุดที่ถูกชาวซองหยิบขึ้นมาเพื่อบ่งบอกว่าเป็นของ คือ **กะท่าย โค เซ่อ** หรือ กระบุงข้าวเปลือก ซึ่งซ่อนเร้นไปด้วยความหมายที่สอนคู่บ่าวสาวให้เริ่มต้นสร้างชีวิตครอบครัว โดยส่งผ่านสิ่งประกอบต่างๆ เช่น เมล็ดพันธุ์พืชอื่นๆ กระปุกน้ำข้าวบูด แห้วขาว แหวน กำไล ลูกปัด (ร้อยกับลูกข้าวเดือย) และช่อ

การแต่งงานแบบใหญ่โตหรือจะมีการประกอบพิธี “กาตัก” โดยการสร้างโรงประรำพิธีเล็กๆ สำหรับประกอบพิธีกรรมไว้นอกบริเวณตัวบ้าน ในพิธีการแต่งงานแบบ “กาตัก” จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับการแต่งงานแบบ “กาซัมมรุก” มาก มีแตกต่างกันแค่เพียงการมีศาลสำหรับเซ่นบอผีปู่ย่าตายาย นอกจากนั้น ยังพบว่ามีกระสุนความหมายของผ่านสัญลักษณ์ที่เป็นเครื่องดนตรีที่ถูกแสดงออกมาในรูปของขบวนแห่ในขบวนขันหมากของฝ่ายเจ้าบ่าวซอง เพื่อไปจัดพิธีแต่งงานที่บ้านเจ้าสาวซอง และในระหว่างพิธีแต่งงานรอบโรงประรำพิธีแต่งงานของการแต่งงานแบบ “กาตัก” ด้วยความสนุกสนานและแปลกตา ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนซองสมัยก่อน โดยเชื่อมโยงกับความเชื่อของชาวซองทางฝ่ายเจ้าสาวซองว่าเป็นการแสดงให้ผีปู่-ย่า, ตา-ยายรับรู้⁵

⁵ เรื่องเล่าของคนซองเกี่ยวกับการจัดขบวนแห่ในงานแต่งงานแบบ “กาตัก” มีอยู่ว่า ในอดีตเด็กของชายและหญิงเล่นสมมุติว่าแต่งงานกัน และมีขบวนแห่อย่างสนุกสนาน เมื่อผีปู่ย่า ตายาย รับรู้เข้าก็คลั่งคลั่งให้การแต่งงานของคนซองมีความสุข จึงต้องมีขบวนแห่แบบที่เด็กเล่นโดยเฉพาะการแต่งงานของลูกสาวซอง

เครื่องดนตรีที่เป็นสัญลักษณ์และประกอบจังหวะในขบวนแห่ดังกล่าวประกอบด้วย กลอง ตึก กลองโทน ทับไทร (ไม้คันทะลา) ซอ (กระดิ่งโลหะ) และกระดิ่ง ปัจจุบันพบว่ามีการเล่นกันน้อยลง เนื่องจากขาดการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งก่อนเล่นหัวหน้ากลุ่มจะต้องทำพิธีเซ่นไหว้ก่อนเสมอ ประกอบกับชาวช่องไผ่นิยมนำไปเล่นทั่วไป ส่วนศิลปะเพลงและการฟ้อนรำที่เป็นมีลักษณะโดดเด่น ถูกชาวช่องแสดงสอดแทรกอยู่ในพิธีกรรมของชาวช่องด้วย ซึ่งชาวช่องเรียกว่าเพลงแต่งงานหรือเพลง ซึ่งมีเนื้อหาสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของครอบครัวใหม่ และพิธีกรรมเชิญผีหิ้งและผีโรง

ลักษณะโดดเด่นของพิธีแต่งงานของอีกประการหนึ่งคือ การที่ชาวช่องพลิกบทบาทเครื่องมือในการทำมาหากินในสังคมชาวช่องในอดีตมาเป็นสัญลักษณ์สำคัญของพิธีแต่งงานของ โดยเฉพาะ “ขวานบูลู” และ “คันกระสุน” โดย “ขวานบูลู” ถูกวางบทบาท ว่าเป็นเครื่องมือสารพัดประโยชน์ในการดำรงชีวิตของครอบครัวชาวช่อง ต่อมาชาวช่องได้นำ “ขวานบูลู” และ “คันกระสุน” มาเป็นของขวัญสิ่งหนึ่งในขบวนแห่พิธีกรรมการแต่งงานแบบ “กาซัมมรุก” ปัจจุบันการแต่งงานแบบนี้ไม่ค่อยมีให้เห็นแล้ว ซึ่งล่าสุดพบเห็นในงานฟื้นฟูประเพณีของเมื่อประมาณสิบกว่าปีที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปแล้วการแต่งงานแบบต่างๆ ของคนช่อง “ขวานบูลู” ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมการแต่งงานอยู่เสมอที่ยังสามารถพบเห็นได้ในปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ที่ถูกสะท้อนความเป็นคนช่องเกี่ยวกับการทำมาหากินและวิถีความเป็นอยู่แบบพึ่งพิงธรรมชาติผ่านพิธีกรรมแต่งงาน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 วิธีการดำเนินงานวิจัย

การดำเนินกิจกรรมในครั้งนี้ ทีมวิจัยได้แบ่งกิจกรรมโครงการออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ **ส่วนแรก** เป็นการ ศึกษาความรู้เกี่ยวกับพืชคลุมและกล้าในชุมชนของด้านต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับคนของในชุมชน และ**ส่วนที่สอง** เป็นการนำข้อมูลความรู้เรื่องพืชคลุมและกล้าที่ได้จากการศึกษาเบื้องต้นไปใช้ประโยชน์โดยการจัดทำหนังสือรวบรวมความรู้เรื่องพืชคลุมและกล้า ทำแผนที่แสดงแหล่งคลุมและกล้ารวมทั้งภูมิปัญญาจักสานหัตถกรรมจากพืชคลุมและกล้าในชุมชนในพื้นที่ตำบลคลองพลและตำบลตะเคียนทอง และจัดทำสื่อนิตรรศการชุดความรู้เกี่ยวกับพืชคลุมและกล้าเพื่อจัดแสดงประชาสัมพันธ์เผยแพร่ภายในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและในชุมชนของต่อไป

สำหรับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทีมวิจัยได้เชิญชวนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพืชคลุมและกล้า ตลอดจนคนอื่นๆ ในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมด้วย ซึ่งทีมวิจัยได้มีการนัดพบปะพูดคุยเพื่อติดตามความก้าวหน้าเกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการเป็นประจำทุกเดือน โดยมีหัวหน้าโครงการเป็นผู้บริหารงานหลักในการดำเนินกิจกรรมตลอดจนติดต่อประสานงานภายนอกชุมชนด้วย และมีเลขานุการโครงการเป็นผู้บันทึกการประชุมและการทำงาน และมีผู้ทำบัญชีบันทึกและรายงานค่าใช้จ่ายที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมตลอดทั้งโครงการและดูแลงานด้านเอกสารในส่วนกลางทั้งหมด ซึ่งฝ่ายเลขานุการ ฝ่ายทำบัญชีการเงิน และสมาชิกแกนนำทีมวิจัยได้มีการร่วมทำรายงานต่างๆ กับหัวหน้าโครงการ เพื่อความสะดวกต่อการบันทึกผลการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ และมีผู้ประสานงานภายในชุมชนเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

3.2 วิธีการวิจัย

3.2.1 วิธีการวิจัย

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ทีมวิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชุมชนโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกทีมวิจัย โรงเรียนในชุมชน หน่วยงานด้านการเกษตรในท้องถิ่น อนามัย ชาวบ้าน ภูมิปัญญาด้านการจักสาน เยาวชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น

3.2.2 ขั้นตอนการดำเนินงาน

การดำเนินงานโครงการในแต่ละกิจกรรมตลอดทั้งโครงการนั้น มีวิธีดำเนินการวิจัยอย่างเป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอน ตั้งแต่ (1) การประชุมวางแผนกิจกรรมในแต่ละครั้ง (2) มีการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานร่วมกันอย่างชัดเจนก่อนทำกิจกรรม (3) มีการบันทึกการดำเนินกิจกรรมด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การจดบันทึกในสมุด การถ่ายภาพการประชุมและการเก็บข้อมูลต่างๆ ทั้งลักษณะของกลุ่มและคล้าเพื่อให้คนทั่วไปได้รู้จักและเห็นความแตกต่างระหว่างพืชกลุ่มและคล้า ถ่ายภาพสภาพแวดล้อม การเปลี่ยนแปลง ตามแหล่งกลุ่มและคล้าในพื้นที่ต่างๆ ในชุมชน

3.2.3 อุปกรณ์ด้านเทคนิคที่อำนวยความสะดวกในการทำงานวิจัย

ทีมวิจัยมีการเลือกใช้อุปกรณ์ในการดำเนินงานตามความเหมาะสม ได้แก่ (1) กล้องดิจิทัลสำหรับถ่ายภาพนิ่ง (2) กล้องวิดีโอสำหรับบันทึกภาพบรรยากาศการเก็บข้อมูล เช่น ขั้นตอนการ จักสาน การเก็บข้อมูลลักษณะต้นกลุ่มและคล้า เป็นต้น (3) เครื่องเขียน เช่น สมุด ปากกา ดินสอ เป็นต้น สำหรับบันทึกข้อมูลด้านต่างๆ เช่น การบันทึกการประชุม บันทึกการเก็บข้อมูล บันทึกข้อมูลในรูปแบบแผนที่เดินดิน เป็นต้น

3.2.4 เครื่องมือที่ใช้ในการทำงานวิจัย

เครื่องมือที่ทีมวิจัยใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ (1) แบบสอบถาม ซึ่งเป็นแบบสอบถามที่เป็นแนวคำถามและกรอบข้อมูลที่ทีมวิจัยต้องการทราบและดำเนินการออกไปสอบถามพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายหรือคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชน

3.2.5 วิธีการนำเสนอข้อมูล

ทีมวิจัยมีการเลือกนำเสนอข้อมูลจากการศึกษาด้วยวิธีการต่างๆ ได้แก่ (1) การจัดทำหนังสือที่รวบรวมข้อมูลเรื่องราวเกี่ยวกับกลุ่มและคล้า พร้อมทั้งมีภาพถ่ายประกอบ (2) การนำผลการศึกษามาเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูพืชกลุ่มและคล้า นั่นคือ การทำแปลงสาธิตปลูกพืชกลุ่มและคล้า ในบริเวณใกล้ๆ ชุมชนที่อยู่อาศัยของคนของ (3) การนำเสนอข้อมูลด้วยการเขียนแผนที่แสดงแหล่งกลุ่มและคล้า ภูมิปัญญา และผู้ที่ยังมีการจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือนด้วยพืชกลุ่มและคล้า แปลงสาธิตปลูกพืชกลุ่มและคล้าในชุมชน ตลอดจนผู้ที่ยังมีการอนุรักษ์พืชกลุ่มและคล้าในบริเวณที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน

3.3 รายงานผลการดำเนินงานโครงการ

สืบเนื่องจากการได้มีการเปิดศูนย์การเรียนรู้ฟื้นฟูภาษา-วัฒนธรรมของ เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2547 และ ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง ได้เป็นผู้มอบเกียรติบัตรแก่ทีมวิจัยโครงการวิจัยเด่นประจำปี 2547

ได้สร้างความปิติยินดีแก่คณะวิจัยเป็นอย่างยิ่ง จากจุดนี้เองทำให้คนกลุ่มหนึ่งได้เล็งเห็นความสำคัญในการทำงานวิจัยในด้านอื่นๆ ที่สำคัญกับคนในชุมชน จึงได้ก่อเกิดโครงการวิจัยเกี่ยวกับพืชคลุม-คล้า ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและประเพณีของชาวช่อง

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ทีมวิจัยไม่ได้มีความมุ่งหวังใบเกียรติบัตรแต่อย่างใด แต่ด้วยความหวังที่ว่าทีมวิจัยจะได้ทำการศึกษาข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับพืชคลุมและคล้าอย่างเป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอน จนมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ และนำไปสู่วิธีการหาทางออกเกี่ยวกับพืชคลุมและคล้าในที่สุด ด้วยวิธีการหาแนวทางอนุรักษ์พืชคลุมและคล้าแบบยั่งยืน

โครงการวิจัย “การศึกษาความรู้ชาวช่องเรื่องพืชคลุม-คล้า (รุ่นท่าก-รุ่นเซอ) โดยใช้ภาษาช่องเป็นแนวทางในการศึกษา” มีสมาชิกทีมวิจัย 2 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มแรกเป็น ทีมวิจัยเดิม¹ ที่เคยดำเนินงานในโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาช่อง จำนวน 7 คน ได้แก่ นายมณเฑียร พัฒเสมา (หัวหน้าโครงการ), นายสุภกฤต ผกามาศ (รองหัวหน้าโครงการ) และที่เป็นสมาชิกทีมวิจัย คือ นายพร เต่าเงิน, นายจาริก แก้วสว่าง, นางจิตตรา เต่าเงิน, นางบังอร มิตรเพื่อนบ้าน และนางสาวสิริรัตน์ สีสสมบัติ ส่วนกลุ่มที่สองเป็น ทีมวิจัยที่เข้ามาใหม่ จำนวน 8 คน ได้แก่ นายวุฒิชัย อาลัย (ผู้จัดทำบัญชีโครงการ), และที่เป็นสมาชิกทีมวิจัย คือ นางวาสนา คุณทวี, นางสมใจ นาคสาย, นางโสภา แสนทะวงษ์, นายสุทัศน์ นาคสาย, นางเฉลา คุณทวี, นางสาวจิน วรรณภักดี และนางสาวศิริมงคล คุณทวี

โครงการวิจัยนี้มีแผนการดำเนินงานตลอดโครงการดังต่อไปนี้

1. การประชุมชี้แจงโครงการวิจัย
2. การเก็บข้อมูลคลุม-คล้า
3. ทำเส้นทางศึกษาคลุม-คล้าในชุมชน
4. การทำหนังสือ
5. การทดลองปลูกคลุม-คล้า
6. การอบรมให้ความรู้เชิงปฏิบัติการเรื่องงานหัตถกรรมจักสานคลุม-คล้าในชุมชน
7. ศึกษาดูงาน
8. สรุปและประเมินผลโครงการวิจัย

0. ทบทวนเอกสารโครงการก่อนทำการเซ็นสัญญาโครงการ

---

¹ ทีมวิจัยเดิม คือ ทีมวิจัยช่อง (ค.คลองพลูและค.ตะเคียนทอง) ที่เคยร่วมดำเนินงานโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาช่องในช่วงปีพ.ศ. 2544-2546 ซึ่งเป็นโครงการแรกที่ ชาวช่องทำงานเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาช่อง

1. การประชุมชี้แจง โครงการวิจัย

วัตถุประสงค์

- (1) เพื่อให้ทีมวิจัยเข้าใจการทำงานและแผนการดำเนินงานของโครงการ

วิธีการ

- (1) จัดประชุม

ผลที่ได้รับ

- (1) ทีมวิจัยเข้าใจการทำงานและแผนการดำเนินงานของโครงการ ทีมวิจัยเข้าใจการทำงานและแผนการดำเนินงานของโครงการ

รายละเอียดและกระบวนการดำเนินกิจกรรม

หัวหน้าโครงการได้แจกหนังสือเชิญประชุม เพื่อเรียกทีมวิจัยเข้าร่วมฟังการชี้แจงรายละเอียดการขั้นตอนการทำงานโครงการ โดยหัวหน้าโครงการได้เล่าให้สมาชิกทีมวิจัยในที่ประชุมทราบถึงที่มาของการทำงานวิจัยในครั้งนี้ว่าที่ผ่านมาได้ทำงานวิจัยเกี่ยวกับภาษาของ หลังจากนั้นจึงมีแนวคิดว่าเมื่อมีการเปิดโอกาสให้ทีมงานวิจัยอื่นๆ ขึ้นใหม่ เราจะทำอย่างไรที่จะทำให้เกิดการอนุรักษ์เกี่ยวกับพืชคลุม-คล้า และเห็นว่าพืชคลุม-คล้ามีประโยชน์กับคนในชุมชน ดังนั้น จึงได้มีการพูดคุยกับคณะกรรมการและหาทีมวิจัยเพิ่มจำนวนหนึ่งเพื่อเขียนร่างโครงการวิจัยเสนอต่อสกว. โดยใช้สถานที่ประชุมที่ห้องกองทุนหมู่บ้าน (หมู่ 8) โรงเรียนวัดคลองพลู

หัวหน้าโครงการได้แจกเอกสารโครงการให้แก่สมาชิกเพื่อประกอบการชี้แจง และสร้างความเข้าใจตรงกัน โดยมีการชี้แจงเรื่องการใช้จ่ายงบประมาณโครงการ ระยะเวลาดำเนินงานตลอดโครงการ ขั้นตอนการทำงาน รวมทั้งมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ผู้ทำงานในโครงการ แกนนำทีมวิจัยหลัก และชี้แจงพื้นที่ดำเนินงานวิจัย

มีสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมสอบถามเพิ่มเติมต่อหัวหน้าโครงการเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น(จนเข้าใจ) และมีบางเรื่องที่ไม่เข้าใจก็มีการสอบถามพี่เลี้ยง (สิริรัตน์) ให้อธิบายจนเข้าใจขึ้น เช่น เรื่องการทำบัญชีโครงการ เช่น คำถามจากสมาชิกทีมวิจัยว่าทำไมจึงต้องทำเป็นโครงการวิจัย เนื่องจากชาวบ้านมีการใช้พืชคลุมคล้าในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว (มีความรู้อยู่แล้ว)

ผลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรม

ได้มีการชี้แจงเอกสารโครงการวิจัยเกี่ยวกับพืชคลุมและคล้า ให้แก่สมาชิกทีมวิจัยที่ร่วมโครงการ

สรุปผลการดำเนินกิจกรรม

ได้มีการประชุมเพื่อชี้แจงรายละเอียดโครงการวิจัยแก่สมาชิกผู้ร่วมโครงการเสร็จสิ้นตามวัตถุประสงค์

2. การเก็บข้อมูลกลุ่ม-คล้า

การฟื้นฟูความรู้เรื่องพืชกลุ่ม-คล้าที่มีต่อชุมชนของ โดยใช้ภาษาของเป็นแนวทางในการศึกษา (1) การเก็บข้อมูลความเป็นอยู่ของกลุ่ม-คล้า (2) การสำรวจแหล่งกลุ่ม-คล้า (3) การค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม-คล้ากับคนในชุมชน และ(4) การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของกลุ่ม-คล้า

วัตถุประสงค์

- (1) เพื่อเก็บข้อมูลของกลุ่ม-คล้า ทั้งด้านความเป็นอยู่ แหล่งอาศัย ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม-คล้ากับคนในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงของพืชกลุ่ม-คล้า
- (2) เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับทำหนังสือชุดกลุ่ม-คล้าสำหรับศูนย์ของ
- (3) เพื่อให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมในการฟื้นฟูความรู้เรื่องพืชกลุ่ม-คล้า

วิธีการ

- (1) ประชุมวางแผนการเก็บข้อมูลกลุ่ม-คล้า
- (2) สัมภาษณ์ผู้รู้แบบเจาะลึก
- (3) ประชุมกลุ่มย่อย (แม่บ้าน เยาวชน ผู้รู้)
- (4) เรียบเรียง/วิเคราะห์ข้อมูลโดยทีมวิจัย

ผลที่ได้รับ

- (1) ได้ข้อมูลของกลุ่ม-คล้า ทั้งด้านความเป็นอยู่ แหล่งอาศัย ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม-คล้ากับคนในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงของกลุ่ม-คล้า
- (2) ได้ชุดความรู้สำหรับทำหนังสือชุดกลุ่ม-คล้าสำหรับศูนย์
- (3) เยาวชนมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูความรู้เรื่องพืชกลุ่ม-คล้า

● รายละเอียดและกระบวนการดำเนินการกิจกรรม

การสำรวจความรู้เรื่องพืชกลุ่ม-คล้า มีขั้นตอนการดำเนินงานดังต่อไปนี้

(1) ประชุมวางแผนการเก็บข้อมูล/ทำแบบสัมภาษณ์

เนื่องจากทีมวิจัยเห็นความสำคัญของพืชกลุ่มและคล้าที่มีความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ทีมวิจัยจึงได้พยายามหาแนวทางทางหรือวิธีการที่จะทำให้พืชกลุ่มและคล้าอยู่คู่ชุมชนตลอดไป จึงได้เริ่มดำเนินการส่งหนังสือเชิญสมาชิกมาร่วมประชุมเพื่อสร้างแบบสอบถามความรู้และความคิดเห็นเรื่องพืชกลุ่มและคล้า ภายใต้งานคิดถึงประโยชน์ที่จะดำเนินการต่อไปจากการสอบถามความคิดเห็นคนในชุมชน โดยมีทีมวิจัยและกลุ่มเยาวชนเข้าร่วม ทีมวิจัยได้ร่วมกันร่างหัวข้อแบบ สอบถามขึ้นบนกระดาน ในระหว่างคิดหัวข้อแนวคำถามก็มีการถกเถียงหรือแสดงความคิดเห็นว่าเป็นคำถามที่ควรถามหรือไม่ คำถามอะไรที่ต้องการทราบ และคำถามนั้นคนในชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นกับเรื่องดังกล่าวได้หรือไม่

การสอบถามดังกล่าวจะดำเนินการสอบถามคนในชุมชนทั้ง ต.คลองพลู และ ต.ตะเคียนทอง ทีมวิจัยได้คิดแนวคำถามและความคิดเห็นในเรื่องที่สนใจ บางคำถามไม่น่าจะเป็นคำถาม แต่ก็ต้องนำมาเป็นคำถาม อย่างเช่น ท่านทราบหรือไม่ว่าพืชคลุมและคล้ามี่จำนวนเพิ่มขึ้นหรือลดลง และเพราะสาเหตุอะไร ? ซึ่งคำถามนี้ทุกคนที่ตอบแบบสอบถามมาในแนวทางเดียวกันหมด มีหรือที่ชุมชนจะไม่ทราบว่าอะไรเกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง แต่การสร้างแนวคำถามชนิดนี้ขึ้นมาก็เพื่อให้เกิดกระบวนการกระตุ้นความคิด ความรู้สึก ให้เห็นภาพที่ชัดเจนใกล้เคียงกับความจริงในปัจจุบันได้มากที่สุด

คำถามของคณะทีมวิจัยจึงเป็นเหมือนเครื่องวัดความต้องการของชุมชนว่ามีต้องการที่จะอนุรักษ์พืชคลุมและคล้ามี่มากน้อยเพียงใด อีกทั้งยังเป็นสิ่งเตือนใจให้รู้ว่าการใช้ประโยชน์จากพืชคลุมและคล้ามี่ จากอดีตจนถึงปัจจุบันว่าเป็นพืชที่ก่อเกิดประโยชน์ที่หาค่ามิได้และคำถามของเรายังเป็นเครื่องมือในการรวบรวมชุมชนที่มีความเห็นตรงกันเกี่ยวกับพืชคลุมและคล้ามี่รวมตัวกันเพื่อนำไปสู่กระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาพืชคลุมและคล้ามี่ให้เกิดประโยชน์สูง สุดในชุมชนทั้งในรุ่นปัจจุบันและรุ่นลูกหลานต่อไป

นอกจากนั้นคำถามของทีมวิจัยยังเป็นเหมือนสิ่งตรวจสอบค้นหาตัวบุคคลที่ยังมีคุณค่าสูงเกี่ยวกับภูมิปัญญาการใช้พืชคลุมและคล้ามี่ ทำให้เราทราบว่ายังมีบุคคลอีกมากที่ยังคงใช้พืชคลุมและคล้ามี่อยู่ในปัจจุบัน โดยการนำพืชคลุมและคล้ามี่มาจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือน และสามารถนำออกจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้แก่ครอบครัวอีกด้วย ซึ่งบุคคลเหล่านี้จัดได้ว่าเป็นผู้มีภูมิปัญญาในท้องถิ่น เนื่องจากฝีมือการจักสานเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนสวยงามอันเกิดจากการสั่งสมตกทอดมาเป็นเวลาช้านานตั้งแต่อดีต และควรมีการอนุรักษ์และถ่ายทอดแก่ลูกหลานรุ่นหลังต่อไปเช่นกัน

สรุปแล้วคำถามแต่ละคำถามที่ทีมวิจัยสร้างขึ้นล้วนเป็นคำถามเพื่อให้ได้คำตอบที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการทำงานวิจัยและเกิดประโยชน์ต่อชุมชนทั้งในปัจจุบันและในอนาคต อีกทั้งยังเกิดความรู้ ความเข้าใจ ในการปฏิบัติ รักษา ดูแล และสร้างประโยชน์จากพืชคลุมและคล้ามี่อย่างเป็นระบบต่อไป

การประชุม ได้มีการทบทวนวัตถุประสงค์ และผลที่คาดว่าจะได้รับของการทำกิจกรรมตามแผนที่ได้วางไว้แล้วเขียนขึ้นบนกระดาน กล่าวคือ

วัตถุประสงค์ เพื่อเก็บข้อมูลคลุ้ม-คล้ามี่ ด้านความเป็นอยู่ และแหล่งอาศัย ความสัมพันธ์ระหว่างคลุ้ม-คล้ามี่กับคนในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงของคลุ้ม-คล้ามี่

ผลที่คาดว่าจะได้รับ ได้ข้อมูลด้านความเป็นอยู่ และแหล่งอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างพืชคลุม-คล้ามี่กับคนในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงของคลุ้ม-คล้ามี่

สำหรับการประชุมได้มีการนำวัตถุประสงค์และผลที่คาดว่าจะได้รับจากการทำกิจกรรมในแผนมำร่างเป็นแนวคำถามครั้งที่หนึ่ง โดยแนวคำถามแบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนที่ 1 เป็นข้อมูลส่วนตัว ส่วนที่ 2 เป็นข้อมูลความรู้เกี่ยวกับพืชคลุม-คล้ามี่ ส่วนที่ 3 เป็นข้อมูล

เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของพีชกลุ่ม-คล้ากับคนในชุมชน ส่วนที่ 4 การเปลี่ยนแปลงของกลุ่ม-คล้า ส่วนที่ 5 ความเกี่ยวข้องของพีชกลุ่ม – คล้า กับ นิทาน / ตำนาน / เรื่องเล่า และ ส่วนที่ 6 ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับพีชกลุ่ม-คล้า

แบบสอบถามที่ทีมวิจัยร่วมกันสร้างขึ้นมานั้น แบ่งคำถามออกเป็น 2 ชุด คือ

ชุดที่ 1 เป็นความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพีชกลุ่ม-คล้า เพื่อใช้ในการสร้างองค์ความรู้ให้กับทีมวิจัยที่ไปสัมภาษณ์และประโยชน์ของพีชกลุ่ม-คล้า

ชุดที่ 2 เป็นข้อมูลเกี่ยวกับพีชกลุ่มคล้าที่เกี่ยวข้องกับคนชองและการหาแนวทางดำเนินการเกี่ยวกับพีชกลุ่มและคล้าต่อไป โดยแบ่งเป็น 6 ส่วน ดังนี้

- ความรู้ทั่วไป (ด้านกายภาพ) ของกลุ่ม-คล้า
- ความสัมพันธ์ของพีชกลุ่ม-คล้ากับคนในชุมชน
- ข้อมูลการเปลี่ยนแปลง และการอนุรักษ์พีชกลุ่ม – คล้า
- เกี่ยวกับกลุ่มจักรสานในชุมชน
- ความเกี่ยวข้องของพีชกลุ่ม – คล้า กับ นิทาน / ตำนาน / เรื่องเล่า
- ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ของพีชกลุ่ม – คล้า

(2) แบบสำรวจความรู้เรื่องพีชกลุ่มและคล้า

ที่ผ่านมาได้มีการออกแบบสำรวจ และมีการปรับปรุงแก้ไขและพร้อมนำไปใช้ (ม.ค.- 5 ก.พ.49) ทั้งนี้ทีมวิจัยได้มีการทำสำเนาจำนวน 50 ชุด ตามแผนที่กำหนดไว้ และได้มีการพูดคุยเพื่อแบ่งโซนการออกสำรวจ ตามพื้นที่ที่สมาชิกสามารถเดินทางได้สะดวกและคิดว่าจะเกิดประโยชน์จากการไปสำรวจในครั้งนี้ กล่าวคือ ต.คลองพลู ในพื้นที่หมู่ 2, 3, 4, 5, 6, 8,10 และ ต.ตะเคียนทอง ในพื้นที่หมู่ 5 และ 6 โดยพิจารณาที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อแบบสำรวจ เช่น แหล่งกลุ่มและคล้าที่มีอยู่เดิม แหล่งที่มีกลุ่มและคล้าอุดมสมบูรณ์ แหล่งที่มีผู้ใช้ประโยชน์จากกลุ่มและคล้า แต่ยังไม่มีแหล่งมือออกสำรวจ

มีการจัดประชุมแบบโต๊ะกลม สำหรับการประชุมวันนี้เป็นไปแบบสนุกสนานและเป็นกันเอง เนื่องจากสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมที่รู้จักพีชกลุ่ม-คล้าเป็นอย่างดี (จารึก) เมื่อตั้งแนวคำถามขึ้นมาแล้วก็มีการทำความเข้าใจกับคำถามดังกล่าวไปที่ละข้อ รวมทั้งมีการทดลองตอบคำถามไปด้วย จนกระทั่งเสร็จสิ้นการตั้งแนวคำถาม ซึ่งการประชุมครั้งนี้ มีทั้งสมาชิกทีมวิจัยและเยาวชนที่เป็นบุคคลนอกทีมวิจัยบางส่วนได้รับคำเชิญชวนให้เข้าร่วมประชุมในวันนี้ด้วย แสดงว่าเยาวชนให้ความสนใจใช้เวลาว่างมาร่วมประชุมและช่วยออกความคิดเห็นด้วยในสิ่งที่ตัวเองอยากรู้ด้วย เช่น เรื่องความเป็นมาของกลุ่ม – คล้า เป็นต้น ซึ่งมีผู้บันทึกการพูดคุย คือ สุภกฤต, วุฒิชัย และน้องๆ ที่เข้าร่วมประชุมด้วย

การสอบถามความคิดเห็น

ก่อนออกสอบถามความคิดเห็น ทีมวิจัยได้มีการประชุมวางแผนเก็บข้อมูล โดยทีมวิจัยได้ติดต่อประสานงานสมาชิกผู้ร่วมประชุมทางโทรศัพท์ และมีการรับ-ส่งทีมวิจัยเพื่อมาเข้าร่วมประชุมซึ่งมีทั้งทีมวิจัยและเยาวชน จากนั้นมีการแจกแบบสอบถามที่ได้จัดทำขึ้นเพื่อให้ทีมวิจัยตรวจสอบข้อมูลแบบสอบถาม และทำการทดสอบด้วยการการจับคู่สมาชิกถามกันเองก่อนว่าแบบสอบถามเหมาะสมกับการไปสอบถามหรือไม่

ความคิดเห็นและการวางแผนออกสอบถามข้อมูลจากวงประชุม (สมาชิก)

ในวงพูดคุยได้มีสมาชิกทีมวิจัยเสนอความคิดเห็น (จารึก แก้วสว่าง) ว่าควรมีการแบ่งแยกกันออกไปสัมภาษณ์ตามชุมชนต่างๆ โดยการแยกสัมภาษณ์นั้นให้สมาชิกแยกสัมภาษณ์ตามชุมชน ที่แต่ละคนคุ้นเคย และสะดวกต่อการสัมภาษณ์ ดังที่ได้ทำการชี้แจงแผนการแยกกลุ่มออกไปสัมภาษณ์ตามจุดต่างๆ บนกระดานตามโซนเป้าหมาย ดังต่อไปนี้ ต.คลองพลู หมู่ที่ 2, 3, 4, 5, 6, 8 และ 10 จะใช้แบบสอบถามจำนวน 40 ชุด เหลือกันไป ส่วนต.ตะเคียนทอง จะใช้แบบสอบถามจำนวน 10 ชุด

ในการแยกออกไปสัมภาษณ์ตามโซนต่างๆ ได้มีกลุ่มเยาวชนที่อยู่ในพื้นที่ดังกล่าวร่วมออกสัมภาษณ์ด้วย และจากการที่ทีมวิจัยได้สร้างคำถามขึ้นมานั้นได้ผ่านการกลั่นกรองทบทวนถึงประโยชน์ที่จะได้รับเป็นหลัก ได้เกิดการกระตุ้นจิตสำนึกของผู้ถูกสอบถามให้เกิดจินตนาการในการตอบคำถาม และมีการตอบโจทย์ให้มีความเหมาะสมอย่างน่าอัศจรรย์ใจแทบไม่น่าเชื่อว่าเมื่อมีการสอบถามในแหล่งต่างๆ

“เราคณะทีมวิจัยได้สังเกตเห็นรอยยิ้ม แววตา และคำพูดที่มุ่งมั่นจริงจัง เหมือนพวกเขากำลังบอกกับพวกเราว่าพืชคลุ้มและคล้า คือ รอยยิ้ม คือ ชีวิต คือ ความมุ่งมั่นของชีวิต”

ในขณะที่โครงการกำลังดำเนินการออกสอบถามความรู้เรื่องคลุ้มและคล้าตามโซนที่ได้แบ่งงานกันเอาไว้ และจากตัวอย่างแบบสอบถามที่ได้ดำเนินการไปแล้วนั้นพบข้อบกพร่องของแบบสอบถาม กล่าวคือ

- แบบสอบถามทุกชุดขาดการลงชื่อผู้บันทึกและวันที่ทำการออกสอบถาม จึงมีการแก้ไขโดยการลงชื่อผู้บันทึกไว้ตรงที่ว่างบนกระดานแบบสอบถามนั้น
- แบบสอบถามที่ได้ส่วนใหญ่เป็นแบบสอบถามคำถามชุดที่ 2 (ความรู้ชาวของเรื่องพืชคลุ้ม-คล้า) ส่วนคำถามชุดที่ 1 (กรอบคำถามเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพืชคลุ้ม-คล้าจากลักษณะที่มีอยู่จริงในพื้นที่) ได้เพียงชุดเดียว

(3) การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

ทีมวิจัยมีการประชุมกันเพื่อสรุปแบบสอบถามความรู้เรื่องพืชคลุ้ม-คล้า จากจำนวนแบบสอบถามทั้งหมด 50 ชุด ที่ผ่านมาทำเสร็จแล้วจำนวน 50 ชุด โดยมี วิธีการ คือ แบ่ง

แบบสอบถามให้แกนนำจำนวน 6 คน ตามที่ได้รับอาสาออกสำรวจในโซนต่างๆ ที่กำหนดไว้ ได้แก่ ต.คลองพลู ม.4, ม.10, ม.2 และม.3, ม.8, ม.5และม.6 ต. ตะเคียนทอง ม.5และม.6 จากนั้นได้มีการนำมาลงแผนที่คร่าวๆ บนกระดาน เพื่อลงจุดที่มีแหล่งกลุ่ม-ครัวอยู่หนาแน่น(ทั้ง ต.ตะเคียนทอง และ ต.คลองพลู)

ภาพการประชุมคัดแยก แบบสอบถาม

ผลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรม

1. แบบสอบถามความรู้เรื่องพืชคลุม-ค้ำ แยกคำถามออกเป็น 2 ชุด

2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม (โดยสรุป)

ความสัมพันธ์ระหว่างคนของในชุมชนกับพืชคลุมและค้ำนั้น พบว่าในชุมชนยังมีบางกลุ่ม บางคน (ที่มีอายุ) ยังคงมีการนำคลุม-ค้ำมาเป็นวัสดุในการจักสานสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน โดยไม่ต้องไปซื้อหาของใช้อื่นๆ ให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย ในชุมชนยังคงมีการใช้พืชคลุม-ค้ำ ในด้านพิธีกรรม ความเชื่อต่างๆ แต่ปัจจุบันพืชคลุม-ค้ำมีจำนวนลดลงเรื่อยๆ และคนในชุมชนก็มีการใช้ประโยชน์ลดลง เนื่องจากสิ่งของเครื่องใช้ที่เคยทำจากพืชคลุมและค้ำสามารถหาซื้อได้ทั่วไป คนในชุมชนหรือผู้ที่สามารถนำพืชคลุมและค้ำมาใช้ประโยชน์ในด้านจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือนก็ลดน้อยลงทุกที

การเรียนรู้เกี่ยวกับการจักสานเครื่องใช้นั้นส่วนใหญ่จะเป็นการแสวงหาความรู้และความสนใจด้วยตนเอง แต่คนรุ่นหลังทำไมค่อยเป็นเพราะไม่อยากเสียเวลาในการเรียนรู้เรื่องการจักสาน และค่อนข้างทำยาก ปัจจุบันคนส่วนใหญ่จะใช้เวลาไปประกอบอาชีพทำสวน ทำไร่กันหมดแล้ว

สาเหตุและการเปลี่ยนแปลงของพืชคลุมและค้ำนั้นเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและการประกอบอาชีพของคนในชุมชนเปลี่ยนไปสภาพแวดล้อมเดิมๆ ได้กลายเป็นพื้นที่สวน ไร่ นา ซึ่งต้องการความโล่ง เตียน ปราศจากต้นไม้ใหญ่ที่รกรุงรัง มีการขุดลอกคลองเพื่อนำน้ำมาใช้ในการเกษตร จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลทำให้พืชคลุมและค้ำถูกละเลยถึงประโยชน์และถูกตัดทิ้งไปจนกระทั่งปัจจุบันเหลือปริมาณลดลงเรื่อยๆ ดังนั้น ชุมชนจึงต้องการให้มีการอนุรักษ์ส่วนที่มีอยู่ ไม่ตัดทิ้ง และปลูกเพิ่มไว้เป็นแปลงหรือปลูกไว้ตามบ้านคนละ 1 กอ 2 กอ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์

เครื่องจักสานจากพืชคลุมและค้ำสร้างเศรษฐกิจ ปัจจุบันเครื่องจักสานสามารถสร้างเศรษฐกิจในชุมชนได้ และยังมีกลุ่มเครือข่ายที่รวมตัวเป็นกลุ่มจักสาน ได้มีการสานสิ่งของเครื่องใช้จำหน่ายในงานต่างๆ ตามโอกาส แต่ก็ไม่ค่อยประสบความสำเร็จนัก เนื่องจากการจัดการกันภายในกลุ่มไม่มีประสิทธิภาพ สำหรับวัสดุที่ชาวของนิยมนำมาจักสานเครื่องใช้นั้นพืชชนิดอื่นๆ สามารถนำมาใช้จักสานได้บ้าง แต่ว่าคุณสมบัติก็จะไม่ดีเท่าพืชคลุมและค้ำอีกแล้ว

ข้อเสนอแนะ/แนวทางการทำงาน เรื่องการจัดทำผลิตภัณฑ์จากพืชคลุมและค้ำ คือ หากทำจำหน่ายควรให้มีการพัฒนาตลาดที่ทันสมัย ถูกใจผู้ซื้อ หรือ อาจทำเป็นของฝาก ของขวัญ ผู้ที่ จักสานเป็นและกำลังจักสานอยู่ในปัจจุบันต้องการตั้งกลุ่มจักสานขึ้นมา (แต่ยังมีคนน้อย) และต้องการให้มีวิทยากรเข้ามาช่วยให้คำแนะนำ ฝึกสอนเกี่ยวกับการปรับปรุงรูปแบบของผลิตภัณฑ์ เพื่อให้สอดคล้องกับตลาด รวมทั้งต้องการให้มีการประชาสัมพันธ์แหล่งซื้อขายเครื่องจักสานจากคลุม-ค้ำในชุมชนให้คนภายนอกได้รับรู้

นอกจากจะได้ความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับพืชคลุมและกล้าแล้ว ทีมวิจัยยังพบว่า ยังมีนิทาน เรื่องเล่า เกี่ยวกับพืชคลุมและกล้าอยู่ในชุมชน เช่น เรื่องยายกะตา (กระต่ายแสนหก) ของนาง แฉล้ม ขวัญมา เห็นคลุมและกล้าแล้วคิดถึงคนรัก ของนางช่วย หงษ์บิน เรื่องเล่าเข้าป่าใช้คลุมแทนแหลมพุ่งแทงหมูลิง โดยจารึก แก้วสว่าง เป็นต้น

จากที่ทางสมาชิกทีมวิจัยได้มีการสอบถามคนชองในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับคลุมและกล้าว่า หากพืชคลุมและกล้าหมดไปจะสามารถนำพืชชนิดใดมาทดแทนได้หรือไม่ ? ทุกท่านที่ตอบแบบสอบถามกลับมานั้นตอบมาในแนวทางเดียวกันกันกล่าวคือ “เมื่อวันใดที่พืชคลุมและกล้าหมดไปก็ไม่สามารถนำพืชชนิดอื่นมาทดแทนได้” คำตอบที่ได้เป็นตัวบ่งบอกเป็นอย่างดี ในการที่จะนำทางให้ชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของพืชคลุมและกล้าว่าเป็นพืชที่ควรมีการอนุรักษ์เพื่อให้คงอยู่ในชุมชนต่อไป

ทีมวิจัยได้สร้างแนวคำถามขึ้นหลายข้อด้วยกัน เพื่อหาแนวทางและแนวร่วมในการอนุรักษ์ โดยถามว่า ท่านจะมีวิธีการอนุรักษ์พืชคลุมและกล้าด้วยวิธีใดได้บ้าง ? จากการสอบถามก็มีการตอบกลับมาจากในแนวทางเดียวกัน กล่าวคือ “ควรมีการปลูกเพิ่มเติมในพื้นที่ของแต่ละคน และรักษาดูแลส่วนที่มีอยู่บ้างแล้วมิให้ถูกทำลาย” ตลอดทั้งยังต้องการให้จัดเวทีกลุ่มย่อยพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องพืชคลุมและกล้าให้มากขึ้น เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ให้มากขึ้น ตลอดไปจนถึงการนำพืชคลุมและกล้ามาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

- **ปัญหา/อุปสรรคการทำงาน**

(1) การดำเนินกิจกรรมขับเคลื่อนไปอย่างช้าๆ เนื่องจากสมาชิกในทีมวิจัยต้องรอให้หัวหน้าโครงการเป็นผู้แจกจ่ายงาน เนื่องจากหัวหน้าโครงการและสมาชิกทีมวิจัยหลักต่างติดภารกิจงานอื่นๆ ในช่วงนี้

(2) ทีมวิจัยไม่ค่อยมีเวลาพูดคุยกัน

(3) มีโครงการวิจัยใหม่เข้ามา (เช่น ประเด็นหนี้สิน และความยากจน) และสมาชิกทีมวิจัยบางคนสนใจทำ เนื่องจากเป็นความจำเป็นในการแก้ไขปัญหาของชุมชน จึงต้องให้ความสนใจกับโครงการดังกล่าว ซึ่งคิดว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนในปัจจุบันได้

- **ข้อเสนอแนะ**

เนื่องจากหัวหน้าโครงการไม่ค่อยว่างดังนั้นก็ควรให้หัวหน้าโครงการประชุมเพื่อวางแผนดำเนินกิจกรรมล่วงหน้า จากนั้นก็ให้รองหัวหน้าโครงการหรือแกนหลักเป็นผู้แจกจ่ายงานและดูแลงานแทนชั่วคราวในขณะนั้น จึงจะทำให้งานดำเนินต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง

- **สรุปผลการดำเนินกิจกรรม**

การดำเนินกิจกรรมเสร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์

3. ทำเส้นทางศึกษาคลุ่ม-คล้าในชุมชน

วัตถุประสงค์

- (1) เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจข้อมูลพืชกลุ่ม-คล้าในชุมชน มานำเสนอในรูปแบบแผนที่
- (2) เพื่อให้ทีมวิจัยและคนในชุมชนรวมทั้งคนที่สนใจสามารถศึกษาเรียนรู้แหล่งกลุ่มและคล้า รวมทั้งภูมิปัญญาจักสาน ที่มีอยู่ในชุมชน
- (3) เพื่อนำข้อมูลแผนที่จัดนิทรรศการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มและคล้าภาพรวมเบื้องต้นสำหรับหมู่บ้าน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
- (4) เพื่อให้โรงเรียนสามารถนำไปพัฒนาใช้ประโยชน์ในการจัดกิจกรรมหรือจัดการเรียนการสอนภาษาของในโรงเรียน

วิธีการ

- (1) หาแผนที่หมู่บ้านของอนามัยมาเป็นตัวอย่างสำหรับอ้างอิงแผนที่ชุมชนที่เสนอข้อมูลแหล่งกลุ่มและคล้า ภูมิปัญญา สภาพแวดล้อมทางภาพในชุมชน
- (2) สมาชิกทีมวิจัยร่วมกันร่างแผนที่ใหญ่คร่าวๆ แล้วค่อยลงแผนที่เล็กลงบนกระดาษให้เรียบร้อย

ผลที่ได้รับ

- (1) ได้แผนที่แหล่งกลุ่ม-คล้า ภูมิปัญญาจักสาน ในชุมชน สำหรับศูนย์ฯ และโรงเรียนนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดกิจกรรมหรือจัดการเรียนการสอน

● รายละเอียดและกระบวนการดำเนินกิจกรรม

กระบวนการทำแผนที่แสดงแหล่งที่อยู่อาศัยของพืชกลุ่มและคล้าโดยทีมวิจัยชุมชนของ เริ่มขึ้นภายหลังจากที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนเสร็จแล้ว โดยสมาชิกทีมวิจัยได้ขอถ่ายเอกสารแผนที่แสดงแหล่งที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนทั้ง 2 ตำบล จากสถานีอนามัยเฉลิมพระเกียรติ ต.คลองพลู ที่เคยมีการสำรวจไว้บ้างแล้ว จากนั้น ศุภกฤต สมาชิกทีมวิจัยซึ่งเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านและเป็นสมาชิก อบต. มาก่อน จึงพอมีภาพของแผนที่ชุมชนคร่าวๆ อยู่บ้างมาทำหน้าที่เป็นผู้ร่างโครงร่างของแผนที่ขนาดใหญ่ (ตามตัวอย่างที่ได้มาจากสถานีอนามัยฯ) ลงบนกระดานเพื่อให้เพื่อนๆ สมาชิกในกลุ่มได้เห็นไปพร้อมๆ กัน

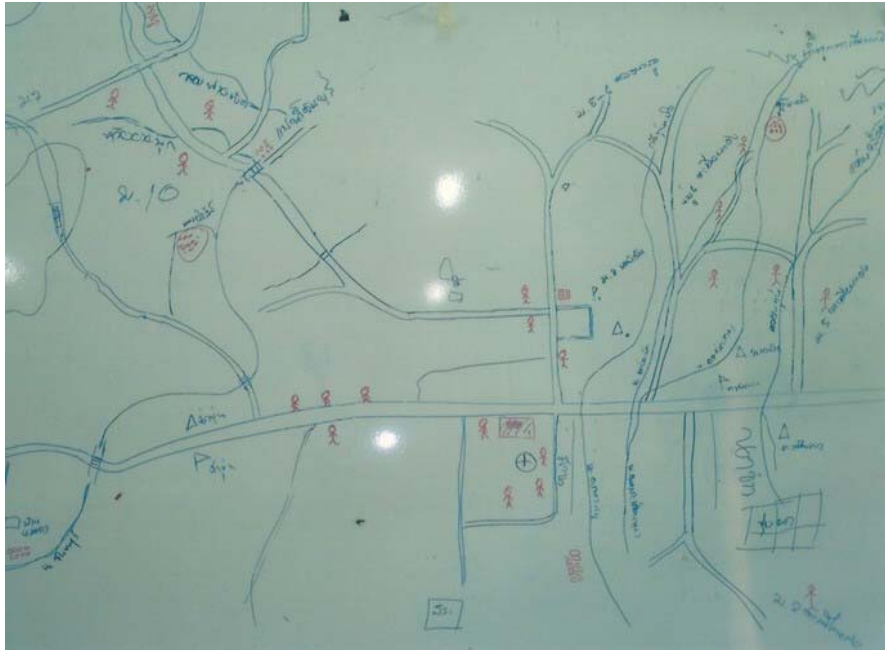
การเขียนแผนที่แหล่งพืชกลุ่ม-คล้าของทีมวิจัยชุมชนของนั้นได้มีการกำหนดสัญลักษณ์ต่างๆ แทนข้อมูลที่น่าสนใจลงในแผนที่ด้วย โดยทีมวิจัยที่ออกสัมภาษณ์ตามโซนต่างๆ เป็นคนออกมาเขียนข้อมูลลงแผนที่และกำหนดจุดต่างๆ ที่เป็นข้อมูลเกี่ยวข้องกับพืชกลุ่ม-คล้า ใน ต.คลองพลู และ ต.ตะเคียนทอง ซึ่งเป็นการช่วยกันเขียนข้อมูลคนละไม้คนละมือตามข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลในชุมชน เพื่อจัดทำเป็นแผนที่จุดต่างๆ ที่เป็นแหล่งพืชกลุ่ม-คล้าในพื้นที่

ต.คลองพลู และ ต.ตะเกียนทอง เช่น ข้อมูลแหล่งที่อยู่อาศัยของพืชกลุ่มและกล้า โดยสีเขียวแสดงถึงความหนาแน่นของกลุ่มและกล้าที่เหลือยู่ในพื้นที่ต่างๆ ส่วนสีส้มแสดงถึงการเสื่อมโทรมและเหลือน้อยลงไปจากพื้นที่ในชุมชน ข้อมูลภูมิปัญญาที่มีการจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือนจากพืชกลุ่มและกล้าในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน ผู้ที่มีความรู้ ตำนาน นิทาน เรื่องเล่า เกี่ยวกับพืชกลุ่มและกล้าในวิถีชีวิตของชาวชอง ข้อมูลผู้ที่มีการอนุรักษ์พืชกลุ่มและกล้าบริเวณที่อยู่อาศัยของตนเอง ข้อมูลแหล่งแม่น้ำ ลำคลอง และอ่างเก็บน้ำ ข้อมูลเส้นทางคมนาคมในชุมชน ข้อมูลป่าชุมชน และภูเขา ข้อมูลพื้นที่ทำการเกษตร สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ วัด เป็นต้น ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้มาจากการสอบถามความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับพืชกลุ่ม-กล้า และข้อมูลที่อยู่ในวิถีชีวิตของสมาชิกทุกคน

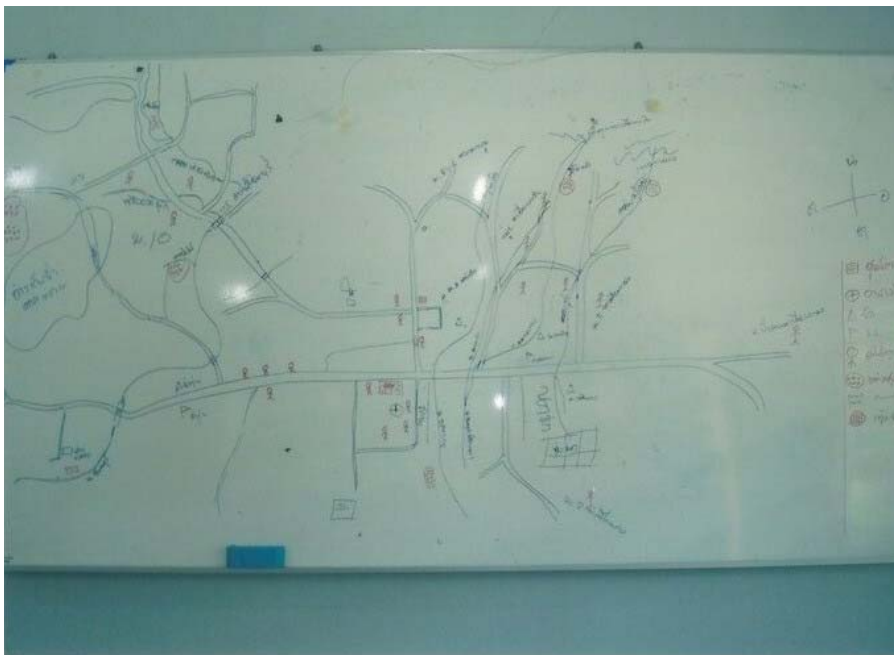

ภาพทีมวิจัยกำลังทำแผนที่เส้นทางแหล่งกลุ่มกล้าและผู้จักสานเครื่องใช้จากกลุ่มกล้าในชุมชน

ร่างแผนที่ลงบนกระดานก่อนที่จะลงมือเขียนจริงในกระดาษ

หลังจากที่มีการร่างแผนที่ร่วมกันบนกระดานเพื่อให้สมาชิกทีมวิจัยช่วยกันเติมเต็ม แล้ว จากนั้น จึงได้ทำการร่างแผนที่ลงบนแผ่นกระดาษขนาดใหญ่ ในขั้นตอนนี้ทีมวิจัยได้ให้ลุงเงิน ผันผาย ซึ่งเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ด้านการเขียนแผนที่ชุมชนเป็นอย่างดีเนื่องจากเคยเป็น ผู้นำหมู่บ้านและทำงานด้านแผนที่ร่วมกับหน่วยงานราชการมาบ้าง จากนั้น สมาชิกทีมวิจัยจึงนำร่าง

แผนที่นั้นมาช่วยกันลงข้อมูลต่างๆ เหมือนกับที่เคยเขียนร่างลงบนกระดาน เพื่อเป็นการตรวจสอบว่าเป็นข้อมูลที่ไม่ผิดเพี้ยนไปจากที่สมาชิกคนอื่นๆ ได้ร่วมกันทำไว้ในครั้งแรก โดยในระหว่างการนำข้อมูลเขียนลงในแผนที่กระดาษ แม้ว่าสมาชิกทีมวิจัยจะมีการถกเถียงกันบ้างเล็กน้อย เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลให้มีความถูกต้องตรงกับความเป็นจริงให้มากที่สุด

จากข้อมูลที่ได้ลงบนแผนที่ในวันนี้ มณฑิธร เสนอจุดเพาะพันธุ์พืชคลุม-กล้าที่บริเวณซอยถึงน้ำประปาหลังเนิน ซึ่งอยู่ในชุมชน การเดินทางมาดูแลสะดวก และอยู่ในพื้นที่ใกล้ลำคลองและลำห้วยเหมาะกับการเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องพืชคลุมและกล้าของเยาวชน และคนในชุมชน ส่วนวาสนา เสนอว่าก่อนปลูกให้แยกกลุ่มและกล้าออกเป็นกอๆ ละประมาณ 3 ต้น ทีมวิจัยแนะนำให้พยายามให้ชุมชนและโรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมโดยเสนอให้เชิญชวนนักเรียนโรงเรียนวัดคลองพลู มาช่วยในการปลูกพันธุ์พืชคลุมและกล้า

- ผลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรม

- (1) ได้แผนที่เส้นทางแหล่งกลุ่มและกล้าในชุมชนจากข้อมูลกิจกรรมการออกสำรวจ

- ข้อเสนอแนะ

- (1) ควรมีข้อมูลสำหรับผู้ที่ใช้แผนที่ กล่าวคือ ควรมีข้อมูลประกอบแผนที่ เช่น ภาพประกอบหรือข้อมูลเนื้อหา เพื่ออธิบายด้วยว่าแต่ละจุดมีความน่าสนใจศึกษาเรียนรู้ หรือสามารถนำไปใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง

- (2) การทำแผนที่ในครั้งนี้เป็นเพียงการเขียนขึ้นบนกระดาน แต่ไม่สามารถเก็บไปใช้ประโยชน์ในงานอื่นๆ ได้ มีเพียงแค่ภาพถ่ายเก็บไว้เท่านั้น ดังนั้น ควรมีการทำแผนที่ลงบนกระดาษแผ่นใหญ่ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อการอธิบายภาพรวมเกี่ยวกับพืชคลุมและกล้าในชุมชน

- สรุปผลการดำเนินกิจกรรม

การทำเส้นทางการทำเส้นทางศึกษากลุ่ม-กล้าในชุมชน เป็นแค่เพียงการทำแผนที่เพื่อให้เห็นภาพคร่าวๆ เท่านั้น แต่ทีมวิจัยยังไม่มีกำหนดจุดและมีข้อมูลที่ชัดเจนว่าจะทำเป็นเส้นทางศึกษาได้อย่างไร ดังนั้น จึงต้องมีการดำเนินการจัดทำเป็นเส้นทางศึกษาในโอกาสต่อไปในงวดที่ 2 ด้วย

แผนที่แหล่งชุมชน-คสอ

4. การทดลองปลูกพืชคลุมและกล้าในชุมชน

วัตถุประสงค์

- (1) เพื่อฟื้นฟูการปลูกคลุม-กล้า
- (2) เพื่อผลิตวัตถุดิบในการทำหัตถกรรมจักสานคลุม-กล้า

วิธีการ

- (1) การประชุมเตรียมงานวางแผนก่อนทดลองปลูก
- (2) การเลือกสถานที่
- (3) การเตรียมพื้นที่
- (4) การหาต้นพันธุ์
- (5) ขั้นตอนการทดลองปลูก
- (6) ติดตามและประเมินผล

ผลที่ได้รับ

- (1) ได้ทราบถึงวิธีการปลูกและเพิ่มเนื้อที่การปลูกคลุม-กล้าในชุมชน
- (2) ได้วัตถุดิบในการทำหัตถกรรมจักสานคลุม-กล้าในลำดับต่อไป

● รายละเอียดและกระบวนการดำเนินการกิจกรรม

กิจกรรมแปลงสาธิตการปลูกคลุมและกล้า

1. การประชุมเตรียมงาน

สมาชิกทีมวิจัยหาสถานที่ปลูก โดยการให้สมาชิกแต่ละคนเสนอสถานที่ที่คิดว่าเหมาะสมและคิดว่าสะดวกต่อการเรียนรู้ของเยาวชน เพื่อการศึกษาและการดูแล

2. การเลือกสถานที่

ต้องมีสภาพพื้นที่ของดินและอากาศคล้ายกับสถานที่จริง สมาชิกจึงเห็นชอบตรงกันว่าที่ของนายมณฑิรเหมาะสมที่สุดเพราะใกล้แหล่งชุมชนและใกล้โรงเรียน สภาพพื้นที่เดิมเป็นที่รกร้าง เป็นลำห้วย มีทางน้ำไหลผ่าน แต่ไหลไม่ตลอดทั้งปีจะไหลเฉพาะช่วงน้ำฝน ลักษณะดินจะเป็นดินนา (ดินเหนียวปนทราย) ในสมัยก่อนเคยเป็นทุ่งนา พืชที่ขึ้นตามลำห้วยจะเป็นพวกต้นบอนเป็นส่วนใหญ่ นอกนั้นจะเป็นต้นกระออมและจะมีหญ้าและเถาวัลย์เต็มลำห้วยสองฝั่งของลำห้วยจะเป็นสวนผลไม้ติดกับถนนคอนกรีตและประปาของหมู่บ้าน

3. การเตรียมพื้นที่

การถางหญ้าเพื่อเตรียมการปลูกจะมีทีมวิจัยและชาวบ้านมาช่วยกันถางจะใช้มีดขอลางเฉพาะต้นหญ้าและต้นไม้อเล็ก ๆ ออกให้หมด แต่จะไม่ตัดต้นไม้อใหญ่เพราะต้นคลุมและต้นกล้าจะต้องอาศัยร่มเงาของต้นไม้อใหญ่ โดยมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 200 ตารางวา

หลังจากนั้นก็ได้อัดหาต้นไม้เพื่อมาทำเป็นไม้ขมบ² (ไม้ที่ใช้ปักกระยะความห่าง) จะกระยะความห่างตามความเหมาะสมประมาณ 1 เมตร ต่อต้น พอกระยะความห่างได้ก็นำไม้ขมบ มาปักไว้ตามจุด ใช้ทั้งหมดประมาณ 300 ต้น การปักขมบ จะไม่ปักตรงกับทางน้ำไหล แต่จะปักรอบๆ ราง ห้วยแค่ความชื้นของน้ำจะไปถึงปักจนเต็มพื้นที่ หลังจากเตรียมพื้นที่การปลูกแล้วก็จะป็นขั้นตอนการหาต้นพันธุ์

4. การหาต้นพันธุ์

ที่ผ่านมาทีมงานวิจัยได้มีการสำรวจแหล่งพืชคลุ้มและคล้า ที่มีอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ว่ามีมากน้อยเพียงใดและได้มีการกำหนดขนาดและลักษณะของต้นพันธุ์ที่จะนำมาปลูก คือ จะแยกจากกอเดิมมาปลูก ใน 1 กอ จะมีประมาณ 2-3 ต้น โดยใน 1 กอ จะมีขนาดไม่เท่ากัน อายุของการเจริญเติบโตจะห่างกันประมาณ 1 เดือน ผสมต้นแก่ต้นอ่อน

ที่มาของต้นพันธุ์คลุ้มที่นำมาปลูกจะนำมาจากพื้นที่อนุรักษ์ของบ้าน นายจาริก แก้วสว่าง ส่วนคล้าจะนำมาจาก “รางห้วยยายมุข” ติดกับพื้นที่ของนายสะดวก สดใส หลังจากนั้น ทางทีมงานวิจัยได้มีการจ้างคนไปขุดต้นกล้าคลุ้มและคล้า ประมาณอย่างละ 150 กอ แล้วนำรถไปบรรทุกเพื่อนำมาลงไว้ที่แปลงปลูก จะแช่น้ำพักไว้ประมาณ 1 คืน เพื่อป้องกันการเสียหายของต้นพันธุ์เพื่อการปลูกในวันต่อมา

5. ขั้นตอนการปลูก

วันปลูกได้มีการนัดให้ผู้นำหมู่บ้าน ชาวบ้าน นักเรียน และเยาวชนมาช่วยกันปลูก จะมีการเตรียมอุปกรณ์การปลูกต่างๆ เช่น เชือกฟาง จอบ มีดขอ เป็นต้น จากนั้นเริ่มทำการขุดหลุม โดยจะให้ผู้ชายที่มีแรงมากหน่อยเป็นคนขุด จะขุดหลุมตามที่ปักไม้ขมบไว้ ขนาดของหลุมกว้างประมาณ 30 ซม. ลึก 15 ซม. (ประมาณ 1 หน้าจอบ) ก่อนจะนำต้นพันธุ์มาปลูกก็จะมีการตัดแต่งกิ่งพันธุ์ก่อน เพราะบางกออาจมีกิ่งที่เน่าตายบ้าง เมื่อตัดแต่งเสร็จก็จะนำไปวางตามหลุมที่ขุดไว้ การปลูกต้นคลุ้มและคล้า จะใช้ความชุ่มชื้นของดินไม่เท่ากัน กล่าวคือ ที่ขึ้นแฉะและน้ำท่วมถึงจะปลูกคล้า ส่วนที่สูงจะปลูกคลุ้ม ชาวบ้านและนักเรียนจะเป็นคนปลูก โดยการวางต้นพันธุ์ลงในหลุมให้ลำต้นตรงและกลบดินให้แน่น จากนั้นใช้เชือกฟางมัดต้นคลุ้มหรือคล้าติดกับไม้ขมบเพื่อกันล้มหรือเอียง ในระหว่างที่ปลูกนั้นทีมวิจัยและผู้ใหญ่บ้านจะแนะนำวิธีการปลูกคลุ้มและคล้าให้กับเด็กๆ ด้วย จากตอนแรกเราขุดมาแค่ 300 กอ แต่เมื่อนำมาตัดแต่งแยกหน่อแล้ว ก็มีเพิ่มอีก 80 กอ จึงทำการปลูกให้ครบ 80 กอ ในวันนั้น

---

² การปัก “ไม้ขมบ” หมายถึง การนำไม้ขนาดเล็กที่มีลำต้นตรง (นิยมใช้ไม้ไผ่ผ่าเป็นซี่เล็กๆ หรือใช้ต้น โขมง) มีความสูงพอเห็นเป็นที่สังเกตได้ ปักเพื่อกำหนดหรือแสดงให้เห็นเป็นแนวตรง/ระยะความห่าง (จะได้ไม่ต้องวัดระยะห่างทุกครั้ง) เพื่อวางแผนว่าจะนำต้นคลุ้มและคล้ามาปลูกไว้ตรงบริเวณนั้น

บันทึกการเปลี่ยนแปลงหลังการปลูก

เริ่มปลูกวันที่ 9-10 กรกฎาคม 2549 โดยมีนักเรียน ชาวบ้าน เยาวชน ผู้ใหญ่บ้าน และทีมงานวิจัยร่วมมือกันปลูก หลังจากวันปลูก 1 เดือนลำต้นและใบเริ่มปรับสภาพได้ คือ จะมีการแผ่ใบและสลัดใบที่แห้งออก

วันที่ 1 กันยายน 2549

กล้า จะเริ่มมีหน่ออ่อนออกมาเป็นบางกอ ลำต้นเดิมจะแตกใบอ่อน ลักษณะการแตกใบของกล้า จะออกทีละใบ พอใบบานเต็มที่ก็จะออกใบอ่อนตามมา

ต้นกล้าจะปรับสภาพและแตกหน่อช้ากว่าเนื่องจากกล้าปลูกอยู่ในที่สูงกว่า ต้นกล้าจะปลูกในที่ต่ำมีน้ำขังหรือไหลผ่านตลอดจึงออกและแตกหน่อเร็วกว่า

วันที่ 10 ตุลาคม 2549

กล้าหน่อใหม่จะมีความสูง 10 นิ้ว แตกใบใหม่ 4 ใบและจะมีหน่ออ่อนขึ้นมาอีก กอละหน่อหรือสองหน่อ

กล้ามีต้นอ่อนออกมาเป็นบางกอ กอละ 2 ต้นมีลำต้นสูง 10 นิ้วมีใบใหม่ 3 ใบ ความกว้างของใบ 6 นิ้ว ยาว 10 นิ้ว

วันที่ 5 พฤศจิกายน 2549

กล้าจะมีลำต้นสูงประมาณ 20 นิ้วและเริ่มแตกกิ่งออกเป็น 2 กิ่งแต่ละกิ่งจะมีใบ 4-5 ใบ ความกว้างของใบ 4 นิ้ว ยาว 6 นิ้ว ใบสีเขียวเข้ม จะมีใบอ่อนขึ้นมาใหม่ส่วนใบแก่ก็จะเหี่ยวร่วง หมุนเวียนกันไปเรื่อยๆ กล้าเป็นพืชที่มีใบมากจะมีกิ่งละ 3-4 ใบ

กล้า หน่อใหม่จะมีความยาว 15 นิ้ว จะเริ่มแยกออกเป็น 2 กิ่ง มีใบ 3 ใบ แต่ละกอจะแตกหน่อ 2-5 หน่อ ใบจะมีสีเขียวอ่อนกว่ากล้า พืช 2 ชนิดนี้จะไม่มีแมลงรบกวน เนื่องจากต้นกล้าและกล้าเป็นพืชใบแข็งผิวมัน

วันที่ 9 ธันวาคม 2549

จะเห็นได้ว่าทั้งกล้าและกล้า จะหยุดการเจริญเติบโต คือจะไม่สูง แต่จะออกใบอ่อนและจะสลัดใบแก่หมุนเวียนกันไปสม่ำเสมอ จะเป็นแบบนี้นับตั้งแต่แตกกิ่งก็จะหยุดการเจริญเติบโต คือความสูงจะคงที่ ต้นกล้าและกล้าจะแตกกิ่ง 2-3 ชั้น เหมือนกัน แต่ชั้นที่ 2-3 จะยาวประมาณ 5-8 นิ้ว แต่ละกิ่งจะมีใบ 4-5 ใบ

วันที่ 28 มกราคม 2550

ความเปลี่ยนแปลงของต้นกล้าและกล้าจะช้าลง ออกใบอ่อนและผลัดใบอย่างสม่ำเสมอการเจริญเติบโตคงที่ เพราะความแห้งแล้งและแปลงปลูก เป็นดินนาและที่โล่งแจ้ง เพราะกล้าและกล้าเป็นพืชที่ชอบอาศัยร่มเงาจากต้นไม้ที่ใหญ่กว่า เพื่อให้เศษใบไม้แห้งปกคลุมรากของมัน เมื่อมันเนาเปื่อยก็จะเป็นปุ๋ยไปในตัว

เนื่องจากดินในแปลงสาธิตเป็นดินที่หมดสภาพ ทั้งยังเป็นดินเหนียว ดินดาน จึงต้องใช้ปุ๋ยเพื่อปรับสภาพดินเข้าช่วย เช่น ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยอินทรีย์

เมื่อเข้าสู่ฤดูแล้งเริ่มมีการขาดน้ำต้นคลุ้มและกล้า เริ่มเหี่ยวเฉาลง หยุดการเจริญเติบโต ใบจะหุบ (ใบห่อม้วนเข้าหากัน) ดินจะแห้งและแตกกระแหง จึงมีการประชุมคณะกรรมการทีมวิจัยเพื่อปรึกษากันถึงวิธีการแก้ปัญหา ในที่ประชุมเห็นพร้อมกันว่า ต้องมีการซื้อท่อส่งน้ำมาช่วยส่งน้ำจากสระน้ำสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน โดยอาศัยเครื่องจากท่อส่งน้ำดิบของหมู่บ้านช่วยส่งน้ำมายังแปลงปลูกจะมีวิธีการส่งท่อน้ำดิบโดยใช้เมรกลาง ทำหัวเหวี่ยงกระจายไปทั่วแปลงปลูกใช้ประมาณ 50 หัว

การดูแล

สำหรับการดูแลนั้นทีมวิจัยมีการแบ่งหน้าที่กันดูแลแปลง โดยมีผู้ดูแลเปิดปิดน้ำจะเป็นหน้าที่ของหัวหน้าโครงการ หลังจากนั้นการเจริญเติบโตเริ่มดีขึ้นตามปกติการให้น้ำจะไม่ให้บ่อยแต่จะสังเกตลักษณะของใบ ถ้าเกิดการขาดน้ำใบจะเหี่ยว เฉลี่ยแล้วจะให้ประมาณสัปดาห์ละครั้ง

เมื่อถึงช่วงเวลากการใส่ปุ๋ยจะมีการแบ่งต้นคลุ้มและต้นกล้าออกเป็น 3 ส่วน คือ จะใส่ปุ๋ยเคมี 1 ส่วน ปุ๋ยที่ทีมงานหมักเอง 1 ส่วนและอีก 1 ส่วนจะไม่ใส่ปุ๋ยเลย แล้วคอยสังเกตเปรียบเทียบถึงความแตกต่างว่า ปุ๋ยชนิดใดจะได้ผลดีกว่ากัน

สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่เหมาะสมและต้นคลุ้มและกล้าเจริญเติบโตได้ดีนั้นจะต้องมีความชุ่มชื้นที่พอเหมาะและต้นคลุ้มและกล้าต้องอาศัยเศษใบไม้และปุ๋ยจากธรรมชาติ มีร่มเงาปกคลุม เมื่อถึงช่วงฤดูแล้ง คือ สิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการเจริญเติบโตจะต้องมีการจัดหาปุ๋ยตามธรรมชาติ

สำหรับเงื่อนไขในการปลูกคลุ้มและกล้าที่ไม่ใช่เกิดเองตามธรรมชาติจะต้องมีการปรับสภาพการเจริญเติบโตเป็นอย่างมาก คือ ถ้าปลูกในที่ที่มีใบไม้ทับถมและมีร่มเงาจะมีการเจริญเติบโตใบจะเขียว ส่วนต้นที่โดนแดดตลอดเวลาใบจะเหลืองลำต้นจะไม่สมบูรณ์

ต้นคลุ้มและกล้าเป็นพืชที่มีใบให้ร่มเงาแก่ตัวของมันเอง พืชชนิดนี้จะไม่ชอบให้รากของมันโดนแดด ชอบอากาศเย็น เมื่ออยู่ต้นเดียวลำต้นจะแคระแกร็น แต่เมื่ออยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นกอจะเขียวชุ่มสมบูรณ์ ต้นคลุ้มและกล้าจะไม่มีแมลงรบกวนแต่จะเป็นพวกเชื้อราที่จะทำให้ลำต้นเน่าตาย

● ผลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรม

การทดลองปลูกคลุ้ม-กล้า เรื่องของสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเจริญเติบโตของพืชนอกจากการดูแลรดน้ำและให้ปุ๋ย การจดบันทึกการเจริญเติบโตในแต่ละช่วงเวลาของทีมวิจัยจะช่วยให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของพืช ซึ่งทำให้ทีมวิจัยสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการบันทึกมาวิเคราะห์และประเมินผลในการทดลองปลูกคลุ้ม-กล้าได้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกเหนือจากการสังเกต

(1) ข้อเสนอแนะ

หลังจากมีการเพาะปลูกแล้ว ชาวบ้านในชุมชนหวังว่าจะนำมาใช้ประโยชน์ได้จริงในอนาคต

- **สรุปผลการดำเนินงานกิจกรรม**

ทีมวิจัยมีการประชุมวางแผนและระดมความคิดเห็นในการเลือกพื้นที่และทดลองปลูกพืชคลุมและคั่วได้ และในช่วงทดลองปลูกคลุมและคั่วมีการจัดบันทึกการเจริญเติบโตของพืช ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยจำและเพื่อให้ง่ายกับการนำข้อมูลมาเปรียบเทียบเพื่อที่จะประเมินผลการทดลองปลูกต้นคลุมและคั่วได้ชัดเจน

5. ศึกษางานการบริหารจัดการงานกลุ่มหัตถกรรมจักสานกกกระจุย

วัตถุประสงค์

- เพื่อพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย

วิธีการ

- (1) ประชุมหารือเกี่ยวกับความต้องการในการศึกษาดูงาน
- (2) ศึกษาดูงานในพื้นที่เป้าหมาย
- (3) สรุปการศึกษาดูงาน

ผลที่ได้รับ

ทีมวิจัยได้เรียนรู้แนวทางการทำงานและการบริหารจัดการงานกลุ่มหัตถกรรมจักสานของทีมวิจัย

- **รายละเอียดและกระบวนการดำเนินงานกิจกรรม**

เนื่องด้วยงานวิจัยคลุมและคั่วมีแผนการดำเนินงานว่าต้องมีการศึกษาดูงานที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรม เพื่อเป็นแนวทางในการเรียนรู้การจัดการของกลุ่ม เพื่อให้เกิดความยั่งยืน ทีมวิจัยจึงเสนอความต้องการศึกษาดูงานเกี่ยวกับงานหัตถกรรม โดยยึดแนวคิดว่าจะต้องได้รับประโยชน์จากการดูงานให้ได้มากที่สุด และความรู้ที่ได้สามารถนำมาสร้างกลุ่มงานหัตถกรรมของกลุ่มและคั่วให้เป็นรูปธรรมและเกิดความยั่งยืน ประธานโครงการได้นำเสนอกลุ่มหัตถกรรมที่เป็นต้นแบบของภาคตะวันออก คือ กลุ่มหัตถกรรมต้นกระจุยเพราะว่ากลุ่มดังกล่าวมีการเรียนรู้และพัฒนางานหัตถกรรมอย่างต่อเนื่องจนเกิดกลุ่มงานหัตถกรรมสร้างรายได้ให้กับชุมชนอย่างยั่งยืน และมีการบริหารกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพจนได้รับรางวัลมาแล้วมากมายจากหลายองค์กรงานสื่อต่างๆ ได้นำเสนอผ่านทางหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ ที่ประชุมจึงมีมติเห็นชอบ

ในระหว่างการศึกษาดูงาน ทีมวิจัยได้แลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับงานจักสานจากพี่ช
พี่น้องบ้านกับกลุ่มกกระจุต ซึ่งหลังจากการกลับจากศึกษาดูงานแล้วทีมวิจัยได้มีการสรุปบทเรียนที่ได้
เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ต่อไปในโครงการและในชุมชน โดยอาศัยการตั้งคำถามต่างๆ ดังนี้

ได้อะไรบ้างจากการดูงาน ? ..... กกระจุตเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่เคยมีคนสมัยก่อนนำมา
ทำของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เสื้อผ้าบ้าน ภาชนะใส่ของ และก็มีอย่างมากมายในชุมชน จนมีการ
นำหมู่บ้านมาสร้างงานหัตถกรรมท้องถิ่น จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน จึงเกิดภูมิปัญญาขึ้นมากมาย
ในชุมชน และมาปัจจุบันงานหัตถกรรมจากเครื่องกระจุตขาดความสนใจของท้องถิ่น **จะสูญหาย** จึง
คิดจะอนุรักษ์งานหัตถกรรมจากเครื่องกระจุตให้อยู่คู่ท้องถิ่น และภูมิปัญญาของคนในชุมชน และ
จะต้องสร้างรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นที่เกิดจากงานหัตถกรรม รายได้ภูมิปัญญาของคนในชุมชน
เอง

เรียนรู้อะไรบ้างจากการดูงาน ? ..... เริ่มแรกของกลุ่มมีการรวมตัวกันไม่กี่คน และ
งานหัตถกรรมที่ทำก็ยึดรูปแบบเดิมๆ และมีการวางขายตามบ้านของสมาชิกเท่านั้น และรูปแบบก็ไม่
หลากหลาย จึงขาดความน่าสนใจจากบุคคลภายนอก เริ่มแรกทำให้สมาชิกในกลุ่มเกิดความท้อแท้
คิดว่างานหัตถกรรมที่ตนทำคงขายไม่ได้ เพราะไม่เป็นที่ต้องการของบุคคลภายนอกชุมชน แต่ก็ยังมี
ส่วนราชการลงมาให้ความสนใจและสนับสนุนให้ชุมชนได้นำสินค้าไปออกงานบ้างตามโอกาส จึง
ทำให้กลุ่มมีโอกาสขายสินค้าได้บ้าง เพราะด้วยกระแสสินค้าที่ผลิตจากวัสดุธรรมชาติเริ่มเป็นที่
น่าสนใจของคนทั่วไป และทางกลุ่มในทีมงานใหม่ที่มีความรู้ด้านการตลาดมาเป็นตัวอย่างอีกแรง
จึงทำให้กลุ่มเริ่มเข้มแข็งขึ้น ขณะเดียวกันก็พยายามศึกษาเรียนรู้ทั้งในส่วนการจัดการกลุ่มและตัว
สินค้าให้มีความหลากหลาย และการจัดการกลุ่ม คือ สินค้าของกลุ่มจะต้องมีมาตรฐานเดียวกันและ
จะต้องทำงานตามความถนัดของแต่ละคน โดยพิจารณาจากความรู้ความสามารถของแต่ละคนว่าจะ
ทำหน้าที่อะไร ส่วนตัวสินค้าก็จะผลิตตามความต้องการของผู้ซื้อ และพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ อยู่
เสมอ หรือจัดหาวิทยากรมาอบรมสมาชิกในกลุ่มและมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มงานหัตถกรรม
ภาคี เครือข่าย อยู่เสมอ จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง อันนำมาซึ่งความสำเร็จของ
กลุ่มมาเป็นลำดับ จึงมีกลุ่มต่างๆ มาศึกษาหาความรู้ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจึงเป็นกลุ่มตัวอย่าง
หรือแบบอย่างให้กับคณะดูงาน และกลุ่มต่างๆ ที่มาศึกษาอยู่เสมอ

แนวคิดของกลุ่มและการทำงานมีอะไรที่เกิดประโยชน์บ้าง ? ..... เนื่องจากกลุ่ม
กระจุตเป็นกลุ่มที่อยู่ติดทะเลแม่บ้านจะไม่ได้ทำงาน ทำให้กลุ่มมีเวลาทำงานร่วมกัน ทำให้กลุ่มมี
ปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มอย่างเหนียวแน่น และเมื่อกลุ่มได้มีผู้นำอย่างเข้มแข็งซึ่งเป็นคนที่อยู่ในชุมชน
ด้วย ทำให้กิจกรรมกระจุตขับเคลื่อนไปข้างหน้าด้วยดี เพราะสามารถเข้ากันได้ และเมื่อกลุ่ม
มีโอกาสนำเสนองานหัตถกรรมกระจุตให้บุคคลทั่วไปได้รู้จักและมีคนให้ความสนใจจึงทำให้กลุ่มมี
กำลังใจมากขึ้นตามลำดับ จึงเกิดการสร้างงานหัตถกรรมในรูปแบบใหม่ๆ พร้อมกับการเรียนรู้ของ
สมาชิกภายในกลุ่ม พร้อมทั้งการศึกษาดูงานจากกลุ่มอื่นๆ ทำให้กลุ่มพัฒนาศักยภาพในทุกๆ ด้าน

และกลุ่มมีการวางแผนการผลิตงานหัตถกรรมที่เน้นความยั่งยืนของกลุ่ม โดยยึดการพึ่งพาซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม โดยมีการวางระเบียบข้อบังคับร่วมกัน อันจะทำให้กลุ่มมีความรักสามัคคีกันมากขึ้น

กำหนดเป้าหมายอย่างไร ? หลังจากทีกลับจากดูงานแล้ว ..... เนื่องจากกลุ่มทีมวิจัย กลุ่มและคล้ายังไม่มีการทำงานในกลุ่มตนเอง และในชีวิตประจำวันงานหัตถกรรมจากพืชกลุ่มและคล้าจะใช้กันภายในครัวเรือนเท่านั้น แต่ถ้ามีคณะหรือคนภายนอกมาเห็นมาถามซื้อก็จะขายทำให้งานหัตถกรรมของกลุ่มและคล้าจึงยังไม่มีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับตลาด จำนวนคนภูมิปัญญาจากงานหัตถกรรมกลุ่มกลุ่มและคล้าก็เหลือน้อย อีกทั้งวัสดุจากกลุ่มและคล้าก็มีจำนวนน้อยกว่าแต่ก่อนจึงทำให้กลุ่มต้องมองอนาคตร่วมกันว่าเราต้องมีการสำรวจภูมิปัญญากลุ่มและคล้าภายในชุมชนว่ามีจำนวนเท่าไร และมีความถนัดในด้านงานหัตถกรรมกี่คน รวมทั้งสำรวจพืชกลุ่มและคล้าในชุมชนว่ามีจำนวนเท่าไร มีอยู่ที่ไหนบ้าง และนำมาใช้ประโยชน์ได้หรือไม่อย่างไร พร้อมทั้งจะต้องทดลองปลูกในชุมชนอันจะนำมาซึ่งความยั่งยืนของกลุ่มในอนาคต และจะต้องให้กลุ่มได้มีโอกาสพัฒนาในรูปแบบผลิตภัณฑ์ อันจะทำให้กลุ่มพึ่งตนเอง และสามารถสร้างรายได้ให้กลุ่มและคนในชุมชน

ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไข ? ..... กลุ่มงานหัตถกรรมกลุ่มและคล้า ยังเป็นเพียงการเริ่มต้นของคนในชุมชนจำนวนน้อยอยู่ และยังไม่มีการทำงานหัตถกรรมร่วมกัน อาจจะยังไม่เห็นความสำคัญเพราะคิดว่าที่ทำอยู่ทุกวันนี้ก็เพียงพอแล้ว อีกทั้งการทำงานเป็นกลุ่มจะต้องมีเวลาและเสียสละ แต่ทุกวันนี้ทุกคนก็มีงานมากแล้วคงจะไม่มีเวลามาทำงานร่วมกัน

- **ผลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรม**

ทีมวิจัยได้มีโอกาสเรียนรู้ดูงานแล้วกลับมาวิเคราะห์ถอดบทเรียนที่ได้ว่าจะมีทิศทางอย่างไรในการพัฒนากลุ่มหัตถกรรมกลุ่ม-คล้าต่อไป

(2) ข้อเสนอแนะ

หากสามารถดึงกลุ่มคนในชุมชนมาร่วมกิจกรรมและมองเห็นความสำคัญของงาน ด้วยการชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่ทำเป็นสิ่งที่ดีที่จะช่วยฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ยั่งยืนแล้ว ยังสามารถเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชนอีกด้วย

- **สรุปผลการดำเนินกิจกรรม**

ทีมวิจัยได้รับความรู้มากขึ้นจากการศึกษาดูงานซึ่งการเปิดโลกทัศน์ให้กับทีมวิจัย ได้เกิดมุมมองใหม่รับความรู้ใหม่มาเพื่อปรับปรุงพัฒนางาน รวมทั้งสามารถถอดบทเรียนจากสิ่งที่ได้ แล้วนำมาวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่มงานของตนเพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานของกลุ่มว่าจะดำเนินการทำอะไรบ้างเป็นอันดับแรกและอันดับต่อไป

6. การแลกเปลี่ยนความรู้เชิงปฏิบัติการงานจักสานจากพืชกลุ่มและคล้าในชุมชน

วัตถุประสงค์

เพื่อเสริมสร้างความรู้และเพิ่มทักษะเกี่ยวกับงานหัตถกรรมจักสานจากพืชกลุ่มและคล้า เพื่อนำไปสู่การสร้างฐานเศรษฐกิจชุมชน

วิธีการ

- (1) ประชุมวางแผนการดำเนินกิจกรรม
- (2) การจัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้เชิงปฏิบัติการ
- (3) การสร้างกลุ่มจักสานในชุมชน

ผลที่ได้รับ

ทีมวิจัยและคนจักสานในชุมชนได้ความรู้และเกิดแนวความคิดในการทำงานจักสานจากพืชกลุ่มและคล้า และสามารถนำไปเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวได้

● รายละเอียดและกระบวนการดำเนินกิจกรรม

วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของ

การพัฒนาสินค้าของที่ระลึกจากศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของ กลุ่มพัฒนารูปแบบเครื่องจักสานจากพืชกลุ่มและคล้า สามารถสรุปการพูดคุยได้ดังนี้

คนที่มาร่วมกิจกรรมมีทั้งคนที่จักสานเก่งและไม่เก่งซึ่งแต่ละคนมีความถนัดแตกต่างกันไป โดยในที่ประชุมวิทยากร คือ อาจารย์ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง จากม.มหิดลได้ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเลือกรูปแบบจากภาพผลิตภัณฑ์จักสานที่นำมาให้ดูเป็นตัวอย่างและกลับไปทำเป็นการบ้าน(หัดทำตามแบบที่สนใจ) มาคนละ 2 ชิ้น (อะไรก็ได้) เดือนเมษายนหลังสงกรานต์นำมาดูกันที่ศูนย์อีกที ซึ่งแต่ละคนให้ความสนใจกันไปคนละอย่างสองอย่าง โดยทางกลุ่มมีการนัดกันเพื่อเรียนรู้การทำเครื่องจักสานชนิดต่างๆ ที่ตนเองสนใจ ซึ่งมีสอนกันเองภายในกลุ่ม/ชุมชน นอกจากนี้ยังได้มีการวางแผนแบ่งกลุ่มคนตามความถนัด เช่น การจักตอก การหาวัตถุดิบ ตัดคลุ้มและมีการผลักดันให้เกิดกลุ่มจักสานโดยผู้ประสานงานในแต่ละหมู่บ้านคือ คุณวาสนา ประสานงาน ม.4, ม.10 และคุณมณเฑียร ประสานงานช่วยรับส่งคนที่สนใจในหมู่บ้านทุ่งกบิล

นอกจากนี้ในกิจกรรมยังมีการพูดคุยปัญหาเกี่ยวกับกลุ่มและงานการจักสาน คือ งานจักสานมีการจักตอกไม่เที่ยงไม่สม่ำเสมอของแต่ละคนและปัญหาส่วนใหญ่ คือ ผู้สานไม่มีตอก/แหล่งคลุ้มและคล้าอยู่ไกลไม่สามารถเดินทางไปเอาได้ (ส่วนใหญ่คนใช้ประโยชน์เป็นคนสูงอายุจึงไปลำบาก) /ไม่ค่อยมีเวลาเพราะต้องทำสวน/บางคนทำขอบไม้เป็น/บางคนขึ้นมูมไม่เป็น นอกจากนี้ทางกลุ่มยังมีความต้องการวิทยากรจากทางกรมส่งเสริมฯ มาแนะนำด้านทางกรมส่งเสริมฯ ยังไม่ได้

จัดส่งมาให้คำแนะนำ ทางกลุ่มจึงอยากให้มีการถ่ายทอดเรียนรู้กันเองภายในกลุ่มก่อน เนื่องจากแต่ละคนมีความถนัดต่างกันซึ่งจะเป็นการช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเองภายในกลุ่มอีกด้วย

วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2550

ต่อเนื่องจากการประชุมครั้งก่อนซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และให้ความรู้กันเองในกลุ่ม (เป็นการทดลองครั้งที่ 1) โดยมีโยมเพดเป็นครูผู้แนะนำในวันนั้น ก่อนลงมือมีการถามความถนัดของแต่ละคนเพื่อจะได้แนะนำได้ตรงจุดความต้องการของผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ในการพูดมีการแบ่งวงสนทนาออกเป็น 3 กลุ่มซึ่งเป็นครูภูมิปัญญา คือ กลุ่มวงใน คือ กลุ่มคนที่ทำและร่วมกลุ่มจักสานเป็นประจำ กลุ่มวงกลางคือ กลุ่มคนที่ทำและมาร่วมกลุ่มจักสานไม่สม่ำเสมอ และกลุ่มวงนอกจะเป็นกลุ่มผู้ที่สังเกตการณ์ ในการพูดคุยมีการเชื่อมโยงระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่เกี่ยวกับวิธีและเทคนิคการจักสานรวมถึงแนวทางนำคนภูมิปัญญาที่เคยรวบรวมไว้มาคว่ำคว้านั้นถนัดอะไรและลงหมุนเวียนให้เป็นครูมาสอนเทคนิคการทำเครื่องจักสานต่างๆ ที่บางคนทำไม่เป็น เช่น การยก การเข้ามุม เป็นต้น ซึ่งในการพูดคุยครั้งนี้ก่อให้เกิดงานของกลุ่มจักสานซึ่งจะมีการพูดคุยกันอีกครั้งประมาณกลางเดือนมิถุนายน 2550

● ผลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรม

คนในชุมชนได้ความรู้เรื่องอาชีพการทำหัตถกรรมจักสานคลุ้ม-คล้า และมีการจัดทำตามรูปแบบที่วิทยากรนำมาให้เลือกตามที่ตนเองสนใจโดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเองภายในกลุ่ม นอกจากนี้ยังมีการแบ่งกลุ่มคนตามความถนัด เช่น การจักตอก การหวัดตูดิบ เป็นต้นโดยจะมีผู้ประสานงานในแต่ละหมู่บ้านคือ พี่ว่าสนา ประสานงาน ม.4, ม.10 และคุณมณเฑียร ประสานงานช่วยรับส่งคนที่สนใจในหมู่บ้านทุ่งกบิล

(3) ข้อเสนอแนะ

ควรมีวิทยากรจากหน่วยงานของรัฐมาให้คำแนะนำในเรื่องรูปแบบผลิตภัณฑ์จักสานรวมทั้งเทคนิคใหม่ๆ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง

● สรุปผลการดำเนินกิจกรรม

คนในชุมชนได้เสริมสร้างความรู้และเพิ่มทักษะเกี่ยวกับอาชีพการทำหัตถกรรมจักสานคลุ้ม-คล้า เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพ

กิจกรรมนี้มีการปรับเปลี่ยนมาจากกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการงานหัตถกรรมจักสานคลุ้มและคล้าในชุมชนมาเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้เชิงปฏิบัติการงานจักสานจากพี่ช้คลุ้มและคล้าในชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องและต่อเนื่องกับวิถีปฏิบัติของคนในชุมชน ที่เป็นการสานความสัมพันธ์ระบบเครือญาติระหว่างคนในครอบครัวและคนในชุมชน ในขณะเดียวกันในชุมชน

ตนเองเคยมีการสร้างกลุ่มจักสานมาแล้วแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จและเกิดการสลายตัวเหลือเพียงกลุ่มในครอบครัวเท่านั้น ดังนั้น การสร้างความสัมพันธ์และการรวมกลุ่มของคนจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือนจึงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งนอกจากจะทำให้คนจักสานได้มาพบปะแลกเปลี่ยนเทคนิคความรู้งานจักสานกันแล้ว ยังเป็นการพัฒนางานจักสานจากพืชคลุมและคล้าของคนชองในชุมชนที่จะนำไปสู่การฟื้นฟูการใช้เครื่องจักสานจากพืชคลุมและคล้าในชุมชนด้วย

ภูมิปัญญาชาวชองกลับมาถ่ายทอดความรู้เทคนิคในการจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือนจากพืชคลุมและคล้า

ทั้งนี้ ทางทีมที่เลี้ยงได้มีการหนุนเสริมการพัฒนางานจักสานของชาวชนในชุมชน ด้วยการหาวิทยากรหรือผู้จุดประกายเพื่อเกิดการพัฒนางานจักสานให้น่าสนใจสำหรับใช้ในชุมชน และสำหรับใช้ประโยชน์ในตลาดด้วย

7. การทำหนังสือชุดความรู้กลุ่มและคล้า

วัตถุประสงค์

- (1) การพัฒนาชุดความรู้ที่มาจากการวิจัย
- (2) ตีพิมพ์หนังสือชุดความรู้กลุ่มและคล้าสำหรับศูนย์ฯ ในการเผยแพร่ต่อไป

วิธีการ

- (1) ประชุมวางแผนการทำหนังสือ
- (2) เตรียมต้นฉบับสำหรับทำหนังสือ
- (3) ทำหนังสือชุดความรู้กลุ่มและคล้า

ผลที่ได้รับ

ต้นฉบับหนังสือชุดความรู้กลุ่มและคล้าสำหรับศูนย์การเรียนรู้ฯ

● รายละเอียดและกระบวนการดำเนินการกิจกรรม

ประชุมวางแผนการทำหนังสือว่าจะนำเสนอเรื่องอะไรบ้างในหนังสือชุดความรู้กลุ่มและคล้าที่จะนำไปเผยแพร่ โดยทีมวิจัยมีการช่วยกันวางโครงร่างต้นฉบับหนังสือได้ดังนี้

โครงร่างหนังสือความรู้พืชกลุ่มและคล้า

ส่วน 0 คำนำ

ส่วน 1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพืชกลุ่มและคล้า

ส่วน 2 สภาพความเป็นอยู่ทั่วไป

ส่วน 3 ลักษณะทั่วไปของคลุ้ม

ส่วน 4 คุณสมบัติเด่นของพืชกลุ่ม

ส่วน 5 การใช้ประโยชน์จากคลุ้ม

ส่วน 6 การเลือกสรรต้นคลุ้มเพื่อนำมาใช้งาน

ส่วน 7 ความสัมพันธ์และความสำคัญ

7.1 ความสัมพันธ์ระหว่างคลุ้มกับคนของ

7.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคลุ้มกับระบบนิเวศ

7.3 ความสัมพันธ์ระหว่างคลุ้มกับคนทั่วไปในชุมชน

ส่วน 8 การอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชกลุ่ม

ส่วน 9 แผนที่แสดงสภาพแหล่งกลุ่มในชุมชน

ส่วน 10 ทำเนียบภูมิปัญญาของจักสาน

- **ผลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรม**

ทีมวิจัยมีการประชุมวางแผนและมีการระดมความคิดเห็นเพื่อวางโครงร่างของเนื้อหาในหนังสือว่าจะจัดเนื้อหาอย่างไรให้ครอบคลุม ซึ่งในที่สุดทีมวิจัยก็ได้โครงร่างต้นฉบับหนังสือชุดความรู้เกี่ยวกับพืชกลุ่มและคล้า ซึ่งจะได้นำไปจัดทำหนังสือเพื่อเผยแพร่ต่อไป

(4) ข้อเสนอแนะ

หนังสือต้นฉบับชุดความรู้ของพืชกลุ่มและคล้า ควรมีการช่วยกันเขียนและตรวจสอบเนื้อหากับผู้รู้ในชุมชน

- **สรุปผลการดำเนินกิจกรรม**

การจัดประชุมวางแผนการทำหนังสือชุดความรู้กลุ่มและคล้าเป็นเพียงการวางโครงร่างคร่าวๆ ของเนื้อหาในหนังสือในส่วนจะเน้นเรื่องของต้นกลุ่มมากกว่าต้นคล้า ซึ่งน่าจะมีการประชุมวางแผนวางโครงร่างหนังสืออีกครั้ง ทั้งนี้เนื้อหาในบทต่างๆ เกี่ยวกับพืชกลุ่มและคล้าอาจจะไม่ได้มีความแตกต่างกันมากนัก

8. สรุปและประเมินผลโครงการวิจัย

วัตถุประสงค์

เพื่อสรุปและประเมินผลโครงการวิจัย

วิธีการ

- (1) ประชุมทีมวิจัย
- (2) สรุปและประเมินผลโครงการวิจัย
- (3) จัดเวทีนำเสนอและสรุปผลการดำเนินงาน

ผลที่ได้รับ

- (1) ได้บทสรุปและผลการดำเนินงานวิจัย
- (2) เผยแพร่งานวิจัย

- **รายละเอียดและกระบวนการดำเนินกิจกรรม**

ทีมวิจัยและพี่เลี้ยงทบทวนการดำเนินงาน โครงการและสรุปภาพรวมตลอดทั้งโครงการ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคบทเรียนในการทำงานร่วมกัน

- **ผลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรม**

ทีมวิจัยมีการทบทวนงานและสรุปภาพรวมของการทำงานแต่ละโครงการทั้งก่อนดำเนินงานและหลังการดำเนินงาน ซึ่งทีมวิจัยได้เรียนรู้วิธีการทำงานจากพี่เลี้ยง ทำให้สามารถดำเนินงานไปได้อย่างเป็นระบบและเป็นลำดับขั้นตอน รู้จักการวางแผนในการทำงาน การเตรียมการ การดำเนินการ ไปจนถึงการสรุปและประเมินผลการทำงาน ซึ่งจะเป็นการสร้างรากฐานทางความคิดที่ชุมชนสามารถจะต่อยอดการทำงานต่อไปได้ด้วยตนเอง การสรุปผลงานวิจัยทำให้พี่เลี้ยงและทีมวิจัยได้เห็นภาพการทำงานและแนวโน้มความก้าวหน้าของโครงการต่อไปในอนาคตร่วมกัน

- **สรุปผลการดำเนินกิจกรรม**

ทีมวิจัยได้สรุปผลการทำงานทั้งโครงการและมีความรู้ความเข้าใจในการทำงานมากขึ้น สามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับตัวเองและชุมชนได้ และอยากจะทำงานวิจัยท้องถิ่นนี้ต่อไป

3.4 กิจกรรมที่มีการปรับเปลี่ยนการทำงาน

กิจกรรมที่มีการปรับเปลี่ยนการทำงาน คือ

(1) การทำเส้นทางศึกษาคลุ่ม-คล้าในชุมชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์คือ เพื่อทำเส้นทางศึกษาคลุ่ม-คล้าในชุมชน สำหรับศูนย์ฯ และโรงเรียนนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดกิจกรรมหรือจัดการเรียนการสอน โดยใช้วิธีการประชุมทำเส้นทาง ซึ่งทางทีมวิจัยได้มีการคาดผลที่จะได้รับไว้ว่าได้เส้นทางศึกษาคลุ่ม-คล้าในชุมชนสำหรับศูนย์ฯ และโรงเรียนนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดกิจกรรมหรือจัดการเรียนการสอน

กิจกรรมนี้ทีมวิจัยได้มีการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลในชุมชนครั้งนี้มาบันทึกในรูปแบบของแผนที่ชุมชนที่แสดงถึงแหล่งกลุ่มและคล้า จุดที่มีภูมิปัญญาจักสานในชุมชน บ้านที่มีคนอนุรักษ์พืชกลุ่มและคล้า ซึ่งเป็นแผนที่ประกอบภาพ โดยแผนที่ที่ทีมวิจัยเขียนขึ้นนี้ได้มีการอ้างอิงจากแผนที่หมู่บ้านในชุมชนที่ทางอนามัยทำไว้สำหรับเป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำงาน และอาศัยผู้ใหญ่บ้านที่มีความรู้ในจุดตำบลที่ตนเป็นผู้เฝ้าอยู่มาใช้ประกอบในการเขียนแผนที่ครั้งนี้ ทำให้ทีมวิจัยยังไม่ได้สำรวจเส้นทางศึกษาพืชกลุ่มและคล้าในชุมชน เนื่องจากทีมวิจัยคิดว่าเป็นเรื่องของ การนำแผนที่แหล่งกลุ่มและคล้าที่ได้ในครั้งนี้ไปใช้พัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาต่อไปในอนาคต

(2) การอบรมเชิงปฏิบัติการงานหัตถกรรมจักสานจากพืชกลุ่มและคล้า ซึ่งจากการดำเนินกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องงานจักสานระหว่างทีมชาวบ้านทำให้เกิดการเรียนรู้ว่าภายในชุมชนต้องมีการตั้งกลุ่มจักสานเสียก่อนและลองพัฒนางานจักสานโดยอาศัยความรู้ดั้งเดิม ในขณะเดียวกันก็มีการเรียนรู้เพื่อพัฒนางานจักสานเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัวหรือชุมชนได้ เช่น การพัฒนาเครื่องจักสานเป็นสินค้าของที่ระลึกของศูนย์การเรียนรู้ฯ เป็นต้น

(3) การศึกษาเรื่องพืชลุ่มและคล้าได้ถูกโรงเรียนนำไปสอนเสริมในหลักสูตรท้องถิ่นภาษา
ของในชั้น ป.6 เพิ่มเติมจากหลักสูตรท้องถิ่นด้านงานจักสานจากพืชลุ่มและคล้าในโรงเรียน

บทที่ 4

ผลการศึกษาความรู้พืชคลุมและกล้า (รุ่นทากและรุ่นขอ)

4.1 ชุดความรู้เรื่องพืชคลุมและกล้า

4.1.1 ความสัมพันธ์ของกล้ากับคนในชุมชน

พืชคลุม-กล้า มีความสำคัญและให้ประโยชน์กับชุมชนชาวซองในชีวิตประจำวันมาตั้งแต่ปู่ย่าตายายก็มีใช้งานและมีการสืบทอดบอกต่อๆ กันมาถึงปัจจุบัน เอาไว้ใช้ในพิธีกรรมโดยการนำลำต้นมาทำงานจักสานไว้ใช้ในครัวเรือน เช่น ทำเสื่อใช้ปูนอน ตากข้าว ทำกระบุงไว้ใส่สิ่งของกระดัง เป็นต้น

บทบาทของกล้าและกล้าในวิถีชีวิตของชาวซอง

เสื่อในวิถีชีวิตชาวซองนับว่ามีความสำคัญยิ่งในอดีต โดยบทบาทของเสื่อสมัยก่อนนอกจากชาวซองจะใช้ปูนั่งหรือนอนและรับแขกแล้ว ยังมีบทบาทในพระพุทธศาสนาด้วย กล่าวคือ เมื่อครั้งมีงานบวชลูกชายของครอบครัวไหนครอบครัวนั้นจะมีการสานเสื่อสำหรับใช้ปูเป็นอาสนะในพระอุโบสถหรือในวัดเป็นประเพณี เพื่อให้พระสงฆ์และผู้บวชได้นั่งหรือนอนเพื่อกันจ্বরเปื้อน นอกจากนั้น เวลาคนตายเสื่อยังถูกใช้เป็นวัสดุสำหรับห่อศพในการทำพิธีจนกระทั่งเผาด้วย

กระดัง นอกจากชาวซองใช้ฝัดข้าวแล้วยังใช้ตากอาหารแห้งแล้ว ชาวซองยังใช้กระดังรับขวัญเด็กแรกเกิดด้วย

กระบุงในวิถีชีวิตของชาวซองนอกจากใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันทั่วไปแล้ว ยังมีบทบาทเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมความเชื่อของชาวซองด้วย ได้แก่

งานแต่งงาน ชาวซองจะเอากระบุงที่ทำจากกล้า-กล้ามาใช้เรียกว่า “กระบุงโคกะเชอ” เป็นเครื่องประกอบพิธีการแต่งงานที่สำคัญและถือเป็นสัญลักษณ์การแต่งงานของชาวซองที่ฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องนำกระบุงนี้มามอบให้แก่เจ้าสาวในวันแต่งงานด้วย (ดังภาพ)

งานศพ ชาวซองจะนำมาทำเป็นกระบุงพระธรรมใช้ข้าวเปลือกหรือข้าวตอกใส่ในกระบุงเป็นปริสณาธรรม ข้าวตอกแตกแล้วเปรียบเหมือนร่างกายที่แตกดับไปแล้ว

ในวันตนธรรมข้าว ชาวซองใช้กระบุงมาทำเป็นกระบุงขวัญข้าว ในช่วงเดือน 10 ทั้งในนาและยุ้งข้าว อีกทั้งยังใช้ใส่เครื่องเช่นแบกใส่บาไปให้ศาลนา (เมื่อถึงฤดูกาลทำนา) นอกจากนั้นชาวซองสมัยก่อนเวลาไปไร่ไปนาที่จะหาบคอนลูกเล็กๆ (เด็กเล็กๆ) ใส่กระบุงด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งก็ใส่อาหารหรืออุปกรณ์เครื่องใช้ไปทำไร่ ทำนา และนำมาทำครูดักน้ำ (นํ้านํ้ามันยางไปชันกระบุง) ตลอดจนใส่อาหารหวานคาว ดอกไม้ ธูป เทียน ไปทำบ่นที่วัดใกล้บ้านด้วย

ใบของคลุ้มและคล้า ชาวของมีการนำใบของพืชคลุ้มและคล้าใช้ห่อขนมที่ต้องใช้ในงานบุญหรือในชีวิตประจำวัน เช่น ขนมเทียน และขนมป็อก เป็นต้น

ลำต้นของคลุ้มและคล้า นอกจากจะนำมาแปรรูปเป็นวัสดุที่เรียกว่า “ตอก” ซึ่งมีขนาดและคุณสมบัติแตกต่างกันไป โดยเฉพาะ “ตอก” เส้นใหญ่ บาง เหนียว และยาวเท่าลำต้น สำหรับจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือนในชีวิตประจำวันแล้ว “ตอก” ยังใช้เป็นวัสดุสำหรับมัดต้นกล้า (ต้นข้าวอายุ 3 เดือน) จากแปลงเพาะกล้า เพื่อความสะดวกต่อการลำเลียงลงนาด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ลอยตามลำคลองเพื่อให้ถึงนาตนเอง หรือเสียบล้าไม้ไผ่แบกลงนา เป็นต้น นอกจากนั้น “ตอก” ยังใช้สำหรับมัดขนมต้ม ขนมใต้ ซึ่งชาวของนิยมทำในช่วงที่มีงานงานบุญและงานศพ ซึ่งในภาพรวมของคลุ้มและคล้าแล้วชาวของสามารถนำไปใช้ประโยชน์แทนเชือกหรือยางในยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

ชะนางหรือคะนาง ชาวของจะหากิ่งหาปาลมาประกอบอาหารก็ใช้ชะนางที่ทำจากคลุ้มจากคล้าไปช้อน (ช้อน) หาเอาในคลองใกล้บ้าน นอกจากนั้นยังใช้พืชคลุ้มหรือคล้ามาเป็นตอก (แทนเชือก) ใช้มัดกล้าต้นกล้าข้าวเพื่อเตรียมไปลงนาคำ มัดขนมต้ม ขนมใต้ เป็นต้น

หัวของต้นคลุ้ม หัวเหง้าใช้ทำยาแก้ร้อนใน

4.1.2 การเรียนรู้และการสืบทอดการจักสานเรื่องใช้จากพืชคลุ้มและคล้าในชุมชน

รุ่นปู่ย่าตายายในชุมชนของเราไม่เคยมีเครื่องใช้ที่ทำด้วยพลาสติก สังกะสี หรืออย่างอื่นจากภายนอกเข้ามา จึงนำสิ่งที่พอจะดัดแปลงใช้งานได้ เช่น พืชคลุ้ม และคล้า มาใช้ในบ้าน และเครื่องมือหาากินกันมาหลายช่วงคน จนปัจจุบันลูกหลานก็นำมาทำใช้ต่อเนื่องกันมา ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

- (1) นำของเก่าที่มีอยู่และดัดแปลงเพิ่มเติมขึ้นมาใหม่
- (2) จดจำและทำตามแบบที่เคยเห็น
- (3) เห็นพ่อแม่ทำอยู่แล้วก็ลองมาทำเองดูบ้าง

- (4) ปัจจุบันมีการสอนเด็กแต่ก็เรียนรู้ยาก
- (5) สอนโดยพ่อแม่ด้วยวิธีการให้ลูกๆ เข้ามาช่วยและพ่อแม่ก็จะแอบสอนไปด้วย จึงทำให้ลูกๆ ทำเป็นในที่สุด
- (6) มีการทดลองวิธี / รูปแบบการทำคลุ้ม-คล้า (ตอก) / เครื่องจักสาน ลองผิดลอง ถูกจนได้ของที่ถูกต้อง ตามคนที่ชำนาญ (ด้วยตัวเอง)

4.1.3 การนำต้นคลุ้มและคล้ามาใช้งาน

สมัยก่อนในชุมชนเราไม่มีคนมีความรู้พอที่จะกำหนดวัน เดือน ปี ของมันได้จึงได้ดูจากการแตกกิ่งใบของมันที่นำมาใช้กันก็จะมีแตกกิ่ง 3-4 กิ่ง เท่านั้นที่นำมาใช้งาน

เครื่องใช้แต่ละอย่างก็จะมีวิธีทำต่างกันออกไป เช่น เสื่อ จะมี 2 อย่าง คือ เสื่อลำแพนจะวัดขนาดที่ต้องการแล้วผ่า 4 หักใส่ในออกแล้วลอกผิวเอามาสาน เสื่อลายก็จะแบ่งเป็น 2-3 ส่วน เพราะต้องขูดผิวนอกออกส่วนหนึ่ง แล้วนำมาผ่าแบ่งขนาดตามที่ต้องการ รวมทั้งของใช้ประเภทจักสาน ทุกอย่างจะมีการวัดขนาดของแต่ละอย่าง แต่มีวิธีทำเหมือนกัน

ส่วนการดูแลรักษานั้น จะมีการนำของใช้ที่ทำจากพืชคลุ้ม-คล้าไว้ในที่ร่มหรือในบ้าน ไม่ให้เปียกน้ำหรือไม่ให้เกิดความชื้น หรือคนของนิยมนำมาทาน้ำมันยางเพื่อป้องกันความชื้นและเพื่อเป็นการดูแลรักษาให้สามารถใช้ได้นานๆ

4.2 เกิดการทบทวนงานหัตถกรรมจักสานจากพืชคลุ้มและคล้าในชุมชน ที่นำไปสู่การปรับปรุงและสร้างสรรค์ผลงานผลิตภัณฑ์จักสานจากคลุ้มและคล้า

เมื่อปี พ.ศ. 2544 โรงเรียนวัดคลองพลู ได้นำนักเรียน ชาวบ้าน ครู ไปร่วมงานในโครงการรุ่งอรุณ ที่จังหวัดชลบุรี โดยได้นำผลิตภัณฑ์จักสานจากพืชคลุ้ม-คล้าไปร่วมในงานและนำชิ้นงานของชาว บ้านที่เหลือใช้ไปจำหน่ายก็ได้รับความสนใจและประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ ทางครูโรงเรียนวัดคลองพลู และโรงเรียนคลองพลูวิทยาจึงได้ร่วมกับชาวบ้านในชุมชนคิดทำชิ้นงาน เช่น กระเป๋า ชุติรองแก้ว ถาดรองภาชนะ ของชำร่วย แผ่นผ้าแพดาน ทำร่วมกับเด็กนักเรียน เป็นการเผยแพร่และถ่ายทอดสู่เยาวชนขณะนี้กำลังอยู่ในช่วงติดตามผลงาน

4.3 ข้อมูลผู้ที่ยังมีการจักสานในชุมชน

ในพื้นที่ ต.คลองพุด มีดังต่อไปนี้

ม. 2 ได้แก่ นางหาญ และนางหลอม

ม. 3 ได้แก่ นางช่วย หงษ์บิน, นางฐา, นางมัด, นางหยิน, นางใบ และนางหยด

ม. 4 ได้แก่ นางจันทร์ (บุญ), นางจันทร์ คุ่มพวง, นางแจ้ง สีสสมบัติ, นางสมใจ ปลื้มใจ, นางรัส มิตรเพื่อบ้าน, นางจิ้น ผันผาย, นางเสียง คล้ายมะลิ, นางเจี๊ยะ สร้อยฟ้า, นางน้อย, นางชู – นายอ้น นิลปาน, นางหลอม, และนางสว กงคาเขียว

ม. 5 ได้แก่ นางฉัตร เต่าเงิน

ม. 6 ได้แก่ นางลิ้น ขันสัมฤทธิ์

ม. 8 ได้แก่ นางสาวจิน คุณทวี, นางโคมศรี คุณทวี, นางสาวอด โดวงษ์, นางฉลิ โดวงษ์, นางขวัญยืน คุณทวี, นางจำ ทวีสุข, นางแฉล้ม ขวัญมา, นางสาวนา กุลทวี, นางกัญญา ก้านแก้ว, นางจวบ นาคสาย, นางสาวร้อย จันทวงษ์ และนางบวน เขียวมรกต

ม. 10 ได้แก่ นางพุ่ม ชมจันทร์, นางทา ฉาบฉวย, นางวรรณ คล้ายมะลิ, นางบุญ เลี่ยม สีสสมบัติ, นางจิตร สีสบัติ และนางเอียง ชมจันทร์

ส่วนในพื้นที่ ต.ตะเคียนทอง มีดังนี้

ม. 5 ได้แก่ นางแก้ว ธรรมวิริยะ, นางจำรัส วรรณสถาน, นางบุญ ธรรมวิริยะ, นางเชื้อะ, นางพัค และนางสาตี

ม. 6 ได้แก่ นางชม สุกใส, นางเสมอ วรรณสถาน, นางสาว เงินนาค

4.4 ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของพืชคลุมและค้ำกับคนในชุมชน ที่นำไปสู่แนวทางการฟื้นฟูพืชคลุมและค้ำในชุมชน

นับเป็นบทบาทสำคัญของพืชคลุมและค้ำที่มีผลต่อสภาพแวดล้อมชุมชนของ สำหรับประโยชน์ด้านสภาพแวดล้อมนั้น พืชคลุมและค้ำช่วยให้ระบบนิเวศสมดุล กล่าว คือ แหล่งที่อยู่ของคลุ้มและค้ำ จะชอบอยู่ตามลำห้วยลำคลองจะช่วยดูดซับน้ำให้มีความชุ่มชื้นตลอดปี ปัจจุบันมีการทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยของมันตามลำห้วยตามคลอง จะเห็นและสังเกตได้ว่าลำห้วยลำคลองเล็กหรือใหญ่จะเก็บน้ำไว้ได้ไม่นานก็จะแห้งขอดทุกปี ซึ่งจากการศึกษาทำให้ทีมวิจัยพบว่า ปัจจุบันพืชคลุมและค้ำมีความเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก โดยการเปลี่ยนแปลงเป็นไปในทางลบ สาเหตุหลักสำคัญๆ ที่ทำให้พืชคลุมและค้ำมีอัตราที่ลดลงก็ได้แก่ การประกอบอาชีพทางการเกษตรที่มีการพัฒนาและเพิ่มปริมาณเนื้อที่ในการทำการเกษตรแบบเร่งรัดจึงเป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางลบอย่างรุนแรง แหล่งพืชคลุมและค้ำถูกทำลายเพื่อทำการเกษตรประเภทอื่นๆ โดยเฉพาะการปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งเป็นสินค้าที่ชาวเกษตรเร่งผลผลิตโดยการเพิ่มเนื้อที่ในการปลูก จึงทำให้มีการแผ้วถางจนทำให้แหล่งอาศัยของพืชคลุมและค้ำเกิดความเสียหายอย่างรุนแรง ดินไม่ตามลำธารเล็กๆ ถูกตัดทอน เมื่อไม้ใหญ่ถูกทำลายจึงทำให้พืชคลุมและค้ำมีความแคะแกร็น เพราะลำธารลำห้วยเล็กๆ ไม่มีต้นไม้ให้ร่มเงาแก่คลุ้มและค้ำ สิ่งที่เคยร้ายไปกว่าเดิมก็คือ เมื่อพื้นที่ทำการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกมันสำปะหลัง สภาพดินจะเลวลง (หมดปุ๋ย) ก็จะถูกทิ้งให้รกรกเป็น *ป่าซาก* ที่มีหญ้าหลากหลายชนิดมากมาย พอถึงฤดูแล้ง หญ้าเหล่านั้นก็จะแห้งตาย เมื่อพื้นที่ถูก

ปล่อยไว้ประมาณ 2-3 ปี เกษตรกรก็จะจุดไฟเผาหญ้าเหล่านั้น เพื่อปรับพื้นที่ในการปลูกมันสำปะหลัง ทำให้หญ้าตายทับถมกันนานหลายปี กลายเป็นเชื้อไฟชั้นดีที่ลุกไหม้ทำลายทุกอย่างที่อยู่ในพื้นที่ ต้นกล้วยที่มีความแคะแสร้อยอยู่แล้วจึงถูกไฟครอก ทำให้เกิดความเสียหายอย่างมาก บางพื้นที่ต้นกล้วยได้เกิดการสูญพันธุ์ไปเลยก็มี บางพื้นที่ยังคงหลงเหลืออยู่บ้าง แต่ก็ปริมาณน้อยลงทุกทีๆ จนน่าเป็นห่วง

ในปัจจุบันชาวเกษตรกรให้ความสำคัญต้นตอด้วยเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างมากจึงทำให้เกิดการมองหาผลประโยชน์ที่ใกล้ตัว และได้มองย้อนกลับไปถึงภาพที่เคยมีในอดีตกันมากขึ้น พืชกล้วยและกล้วยเป็นพืชในอันดับต้นๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นให้ความสนใจ เพราะพืชกล้วยและกล้วยมีสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และขนบธรรมเนียม ประเพณี ของชาวบ้าน และชุมชนชองมาเป็นเวลาช้านาน จึงก่อให้เกิดจิตสำนึกในการที่อนุรักษ์เพื่อให้คงอยู่ในชุมชนตลอดไป

4.5 นิทานเกี่ยวกับพืชกล้วยและกล้วย

4.5.1 นิทานเรื่อง : กระต่ายแสนหกกับยายกะตูด

เรื่องโดย : นางแกล้ม

เขียนโดย : นายจารึก แก้วสว่าง

ยายกะตูดแก่กำลังเดินทางไปทำไร่ แก่ไม่มีอะไรติดตัวไปมากนัก น้ำก็ไม่ต้องห่อต้องพก เพราะมีมีลำห้วยที่มีน้ำสะอาด ไส้ไหลอยู่ทั่วไป แก่จึงมีเพียงกระบุงและกล้วยหอมหวีงาม และมีดเล่มเล็กๆ ใส่ไว้ในกระบุง แก่กะเอาไว้ว่าจะเอามีดเล่มเล็กนั้นตัดยอดผักในช่วงขากลับบ้าน

ในขณะที่แกกำลังเดินเกือบสุดทุ่ง และกำลังเดินเข้าป่าละเมาะนั้น ได้มีกระต่ายตัวหนึ่งเห็นยายกะต่าย แบกก๊วยหวีงามอยู่ในกระบุง มันก็เกิดอยากกิน กระต่ายจึงหาอุบายที่จะกินก๊วยหอมของ ยายกะต่ายให้ได้ มันจึงรีบวิ่งไปดักรับยายกะต่ายแล้วแกล้งทำเป็นนอนตาย ยายกะต่ายดีใจมาก “เอ ! กระต่ายนี่เป็นอะไรทำไมมานอนตายอยู่ตรงนี้ ตัวก็ยังอุ่นๆ อยู่ คงจะตายยังไม่นาน เก็บใส่กระบุงไป ก่อนดีกว่า เฮินๆ ค่อยพักผ่อน” ยายกะต่ายเอากะต่ายใส่กระบุงแบกเดินทางต่อไป

กระต่ายเมื่ออยู่ในกระบุงก็เริ่มกินก๊วยหอมทันที พอกินหมดลูกมันก็โยนเปลือก ก๊วยข้ามหัวยายกะต่ายไปข้างหน้า พอยายกะต่ายเดินไปเห็นเปลือกก๊วยก็รู้สึกแปลกใจ “เอ! ใครกัน มากินก๊วยหอมแล้วทิ้งเปลือกเอาไว้ ดูเหมือนเพิ่งกินใหม่ๆ ซะด้วย” ยายกะต่ายแกล้งเดินต่อไป กระต่ายกินก๊วยก็ลูกๆ มันก็โยนไปข้างหน้าเรื่อยไป ยายกะต่ายก็สงสัยเรื่อยไป พอยายกะต่ายเดิน มาถึงลำห้วย แกก็วางกระบุงลงเพื่อจะกินน้ำในลำห้วย **แกเกิดไปเด็ดใบคลุ้มมาตักน้ำกิน** พอกินเสร็จ ก็นั่งพักและกะว่าจะกินก๊วยหอมสักลูก พอแหกหนังไปที่กระบุงแกก็ไม่เห็นก๊วยหอม เห็นแต่ กระต่าย แกจึงยกกระต่ายออกวางข้างนอก เพราะคิดว่ากระต่ายทับก๊วยอยู่ พอกระต่ายออกมา ข้างนอกมันก็หัวเราะชอบใจพูดว่า “จะกินก๊วยหรือยาย ฉันกินหมดแล้ว และฉันก็โยนเปลือกก๊วย ข้ามหัวยาย ยายไม่รู้เรื่องหรือ ? ” ยายกะต่ายโกรธมาก แกจึงฉวยมีดเล่มเล็กในกระบุงไล่กระต่ายทันที

กระต่ายไม่ทันระวังตัวก็เลยรีบวิ่งขึ้นไปบนกอคลุ้ม ยายกะต่ายตรงเข้าไปจะใช้มีด ตัดต้นคลุ้ม กระต่ายจึงพูดว่า “ยายอย่าเสียเวลาเลย **รู้ไหมเนี่ยเขาเรียกว่าต้นคลุ้ม**” ยายกะต่ายพูดไป ว่า “มันจะเป็นอะไรก็ช่าง เจ้าต้องตายแน่” กระต่ายได้ยินก็หัวเราะแล้วพูดว่า “ มีดเล็กๆ ของยายตัด ต้นคลุ้มไม่ได้หรอก เพราะต้นคลุ้มมีแต่แกนทั้งนั้น ไม่เชื่อยายลองเอามีดขุดเปลือกดูซิ” ยายกะต่ายจึง เอามีดขุดต้นคลุ้มดูก็เห็นว่าต้นคลุ้มมีแกนสีแดง ยายกะต่ายไม่ยอมแพ้ “ยังงั้นข้าจะกลับไปเอาขวาน มาโค่นต้นคลุ้ม” ยายกะต่ายรีบกลับบ้านไปเอาขวานมาโค่นต้นคลุ้ม พอมาถึงกอคลุ้มที่กระต่ายมันเข้าไป อยู่ แกก็ไม่เห็นกระต่ายเสียแล้ว แกโกรธมาก แกจึงโค่นต้นคลุ้มด้วยขวาน พอแกโค่นคลุ้มแกจึง รู้ว่าถูกกระต่ายหลอกเสียแล้ว ดังนั้น แกจึงลองผ่าต้นคลุ้มดู และนำเอาเปลือกคลุ้มมาทำการสานของ ใช้ต่างๆ ต้องขอบคุณกระต่ายที่หลอกให้ยายกะต่าย ทำให้แกรู้ว่าแกนของต้นคลุ้มนั้นสามารถนำมา จักสานอะไรต่อมิอะไรใช้ได้ตั้งมากมาย

--จบ--

4.5.1 นิทานเรื่อง : ย้าย มื้อง กะท่ง'¹
เรื่องโดย : นายเนียน พันผาย

ย้าย เจว แซ่ กอก กะท่าย ลองปึง โจอ เจว ชา ทุ่กอาว.
กะท่ง พึ่ง ฮิว เพราะะ อิน กะปี ชา อีส เลย.
เพาะะ ดี ทั้ง ย้าย กอก กะท่าย ลองปึง ท่อ ยังฮิส จะ โจอ ลอง ชา อิน.
กิด อิน จะ ท่อ เป็น พึ่ง โสจ ฟาง ครา ย้าย เจว.
ย้าย ทั้ง กะท่ง พึ่ง โสจ ฟาง ครา ก็ ดีใจ.
นี่ก ลือก กะท่ง พึ่ง โสจ จะ โจอ เจว ทิม ชิว ชา.
ซับ กะท่ง ไช กะท่าย ลองปึง กอก เจว ตาม ครา.
กะท่ง ก็ ดีใจ อิน ลองปึง ย้าย ชา.
เฮย โจอ กะเกาะ โยน เจว ปะง่าย ย้าย.
“มิส ชา ลองปึง เจว ค้อย อิญ” ย้าย พุค.
เจว วิจ ก็ เจอะ กะเกาะ ลองปึง.
“มิส ชา ลองปึง เจว ค้อย อิญ” ย้าย พุค.
กะท่ง แพ้ก ดีใจ ฮัจ ออก จาก กะท่าย ย้าย ทอย ว่าย กะท่ง.
กะท่ง แพ้ก ดีใจ โจอ ทุ่ก ทิ้ง ฟรี เจว ฮิด.

--จบ--

4.6 ความรู้เกี่ยวกับการปลูกต้นคลุ้มและคล้าในชุมชนชาวของ

การหาต้นพันธุ์

การหาต้นพันธุ์ต้นคลุ้มและต้นคล้าสามารถหาได้ตามแหล่งคลุ้มและคล้าที่มีอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ โดยการมีการคัดเลือกต้นพันธุ์ที่ได้ขนาดและลักษณะของต้นพันธุ์ที่เหมาะสมแก่การนำมาปลูก คือ ต้องแยกต้นพันธุ์ออกมาจากกอเดิม ซึ่งใน 1 กอ จะมีประมาณ 2-3 ต้น โดยใน 1 กอ จะมีขนาดไม่เท่ากัน อายุของการเจริญเติบโตจะห่างกันประมาณ 1 เดือน ผสมดินแก่ดินอ่อน

ที่มาของต้นพันธุ์คลุ้มที่นำมาปลูกจะนำมาจากพื้นที่อนุรักษ์ของบ้านนายจารึก แก้วสว่าง ส่วนคล้าจะนำมาจาก “รางห้วยยายมุข” ติดกับพื้นที่ของนายสะดวก สดใส หลังจากนั้นทางทีมงานวิจัยได้มีการจ้างคนไปขุด คลุ้มและคล้า ประมาณอย่างละ 150 กอ แล้วนำรถไปบรรทุก

¹ นิทานเรื่อง “ย้าย มื้อง กะท่ง” ปรากฏในหนังสือเล่มยักษ์ที่ใช้สอนในหลักสูตรท้องถิ่นภาษาของในโรงเรียน

เพื่อนำมาลงไว้ที่แปลงปลูก จะแช่น้ำพักไว้ประมาณ 1 คืน เพื่อป้องกันการเสียหายของต้นพันธุ์เพื่อ
รอการปลูกในวันต่อมา

การเลือกพื้นที่

พื้นที่ที่มีผลต่อการเจริญเติบโตของพืชคลุ้มและคล้า ต้องคำนึงถึงสภาพพื้นที่ดิน
และอากาศที่มีลักษณะคล้ายกับพื้นที่ที่พืชคลุ้มและคล้าเคยอาศัยอยู่เดิมตามแหล่งธรรมชาติ หากเป็น
พื้นที่ในชุมชนปัจจุบันการปลูกคลุ้มและคล้าต้องอาศัยสภาพพื้นที่ที่รกร้างมีลำห้วย เป็นทางน้ำไหล
ผ่าน หรือเป็นพื้นที่ชื้นแฉะก็ได้ ลักษณะดินเป็นดินนา (ดินเหนียวปนทรายซึ่งในสมัยก่อนคนของ
เคยทำนาข้าว โดยสามารถสังเกตพืชอื่นๆ โดยรอบได้ เช่น มีต้นบอน ต้นกระออม มีหญ้าและเถาวัลย์
เต็มลำห้วยสองฝั่งของลำห้วยเกิดขึ้นมาก ซึ่งในปัจจุบันเป็นพื้นที่บริเวณสวนผลไม้ของชาวช่องใน
หมู่บ้าน

การเตรียมพื้นที่

ก่อนทำการปลูกต้นคลุ้มและคล้า อาจจะต้องมีการถางหญ้าเพื่อเตรียมการปลูก
โดยเฉพาะต้นหญ้าและต้นไม้เล็กๆ ออกให้หมด แต่ไม่ตัดต้นไม้ใหญ่เพราะต้นคลุ้มและต้นคล้า
จะต้องอาศัยร่มเงาของต้นไม้ใหญ่ หลังจากนั้นก็ได้จัดหาต้นไม้ไผ่เพื่อมาทำเป็นไม้ค้ำ (ไม้ที่ใช้ปัก
กระยะความห่าง) จะกระยะความห่างตามความเหมาะสมประมาณ 1 เมตรต่อต้นพอกระยะได้ก็
นำไม้ค้ำมาปักไว้ตามจุด ใช้ทั้งหมดประมาณ 300 ต้น การปักค้ำจะไม่ปักตรงกับทางน้ำไหล
แต่จะปักรอบๆ ราง ห้วยแค่ความชื้นของน้ำจะไปถึงปักจนเต็มพื้นที่ หลังจากเตรียมพื้นที่การปลูก
แล้วก็จะป็นขั้น ตอนการหาต้นพันธุ์

ขั้นตอนการปลูก

วันปลูกได้มีการนัดให้ผู้นำหมู่บ้าน ชาวบ้าน นักเรียน และเยาวชนมาช่วยกันปลูก
จะมีการเตรียมอุปกรณ์การปลูกต่างๆ เช่น เชือกฟาง จอบ มีดขอ เป็นต้น จากนั้นเริ่มทำการขุดหลุม
โดยจะให้ผู้ชายที่มีแรงมากหน่อยเป็นคนขุด จะขุดหลุมตามที่ปักไม้ค้ำไว้ ขนาดของหลุมกว้าง
ประมาณ 30 ซม. ลึก 15 ซม. (ประมาณ 1 หน้าจอบ) ก่อนจะนำต้นพันธุ์มาปลูกก็จะมีการตัดแต่ง
กิ่งพันธุ์ก่อน เพราะบางกออาจมีกิ่งที่เน่าตายบ้าง เมื่อตัดแต่งเสร็จก็จะนำไปวางตามหลุมที่ขุดไว้
การปลูกคลุ้มและคล้า จะใช้ความชุ่มชื้นของดินไม่เท่ากัน กล่าวคือ ที่ชื้นแฉะและน้ำท่วมถึงจะปลูก
คล้า ส่วนที่สูงจะปลูกคลุ้ม ชาวบ้านและนักเรียนจะเป็นคนปลูก โดยการวางต้นพันธุ์ลงในหลุมให้
ตรง กลบดินให้แน่นแล้วใช้เชือกฟางมัดต้นคลุ้มหรือคล้าติดกับไม้ค้ำเพื่อกันต้นกล้าล้มเอียง ใน
ระหว่างที่ปลูกนั้นทีมวิจัยและผู้ใหญ่บ้านก็จะแนะนำวิธีการปลูกคลุ้มและคล้าให้กับเด็กๆ ด้วย จาก

ตอนแรกเราขุดมาแค่ 300 กอ แต่เมื่อนำมาตัดแต่งแยกหน่อแล้ว ก็มีเพิ่มอีก 80 กอ จึงทำการปลูกให้ครบ 80 กอ ในวันนั้น

- **บันทึกการเปลี่ยนแปลงหลังการปลูก**

เริ่มปลูกวันที่ 9-10 กรกฎาคม 2549 โดยมีนักเรียน ชาวบ้าน ชาวชน ผู้ใหญ่บ้าน และทีมงานวิจัยร่วมมือกันปลูก หลังจากวันปลูก 1 เดือนลำต้นและใบเริ่มปรับสภาพได้ คือ จะมีการแผ่ใบและสลัดใบที่แห้งออก

- **วันที่ 1 กันยายน 2549**

กล้า จะเริ่มมีหน่ออ่อนออกมาเป็นบางกอ ลำต้นเดิมจะแตกใบอ่อน ลักษณะการแตกใบของกล้า จะออกทีละใบ พอใบบานเต็มทีก็จะออกใบอ่อนตามมา

กลุ่ม จะปรับสภาพและแตกหน่อช้ากว่าเนื่องจากต้นกลุ่มปลูกอยู่ในที่สูงกว่ากล้าจะปลูกในที่ต่ำมีน้ำขังหรือไหลผ่านตลอดจึงงอกและแตกหน่อเร็วกว่า

- **วันที่ 10 ตุลาคม 2549**

กล้าหน่อใหม่จะมีความสูง 10 นิ้ว แตกใบใหม่ 4 ใบและจะมีหน่ออ่อนขึ้นมาอีก กอละหน่อหรือสองหน่อ

กลุ่มมีต้นอ่อนออกมาเป็นบางกอ กอละ 2 ต้น มีลำต้นสูง 10 นิ้วมีใบใหม่ 3 ใบ ความกว้างของใบ 6 นิ้ว ยาว 10 นิ้ว

- **วันที่ 5 พฤศจิกายน 2549**

ต้นกล้าจะมีลำต้นสูงประมาณ 20 นิ้วและเริ่มแตกกิ่งออกเป็น 2 กิ่งแต่ละกิ่งจะมีใบ 4-5 ใบ ความกว้างของใบ 4 นิ้ว ยาว 6 นิ้ว ใบสีเขียวเข้ม จะมีใบอ่อนขึ้นมาใหม่ส่วนใบแก่ก็จะเหี่ยวร่วงหมุนเวียนกันไปเรื่อยๆ กล้าเป็นพืชที่มีใบมากจะมีกิ่งละ 3-4 ใบ

ต้นกลุ่ม หน่อใหม่จะมีความยาว 15 นิ้ว จะเริ่มแตกออกเป็น 2 กิ่ง มีใบ 3 ใบ แต่ละกอจะแตกหน่อ 2-5 หน่อ ใบจะมีสีเขียวอ่อนกว่ากล้า พืช 2 ชนิดนี้จะไม่มีการแมลงรบกวน เนื่องจากกลุ่มและกล้า เป็นพืชใบแข็งผิวมัน

- **วันที่ 9 ธันวาคม 2549**

จะเห็นได้ว่าทั้งกลุ่มและกล้า จะหยุดการเจริญเติบโต คือจะไม่สูง แต่จะออกใบอ่อน และจะสลัดใบแก่หมุนเวียนกันไปสม่ำเสมอ ะเป็นแบบนี้นับตั้งแต่แตกกิ่งก็จะหยุดการเจริญเติบโต คือความสูงจะคงที่ กลุ่มและกล้าจะแตกกิ่ง 2-3 ชั้น เหมือนกัน แต่ชั้นที่ 2-3 จะยาวประมาณ 5-8 นิ้ว แต่ละกิ่งจะมีใบ 4-5 ใบ

- **วันที่ 28 มกราคม 2550**

ความเปลี่ยนแปลงของกลุ่มและกล้า จะช้าลง ออกใบอ่อนและสลัดใบอย่างสม่ำเสมอการเจริญเติบโตคงที่ เพราะความแห้งแล้งและแปลงปลูก เป็นดินนาและที่โล่งแจ้ง เพราะ

พืชคลุ้มและคล้า เป็นพืชที่ชอบอาศัยร่มเงาจากต้นไม้ที่ใหญ่กว่า เพื่อให้เศษใบไม้แห้งปกคลุมรากของมัน เมื่อมันเนาเปื่อยก็จะเป็นปุ๋ยไปในตัว

เนื่องจากดินในแปลงสาธิตเป็นดินที่หมดสภาพ ทั้งยังเป็นดินเหนียว ดินดาน จึงต้องใช้ปุ๋ยเพื่อปรับสภาพดินเข้าช่วย เช่น ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยอินทรีย์

เมื่อเข้าสู่ฤดูแล้งเริ่มมีการขาดน้ำต้นคลุ้ม,คล้า เริ่มเหี่ยวเฉาลง หยุดการเจริญเติบโต ใบจะหุบ (ใบห่อม้วนเข้าหากัน) ดินจะแห้งและแตกกระแหง จึงมีการประชุมคณะกรรมการทีมวิจัยเพื่อปรึกษากันถึงวิธีการแก้ปัญหา ในที่ประชุมเห็นพร้อมกันว่า ต้องมีการซื้อท่อส่งน้ำมาช่วยส่งน้ำจากสระน้ำสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน โดยอาศัยเครื่องจากท่อส่งน้ำดิบของหมู่บ้านช่วยส่งน้ำมายังแปลงปลูกจะมีวิธีการส่งท่อน้ำดิบโดยใช้merkกลาง ทำหัวเหวี่ยงกระจายไปทั่วแปลงปลูก ใช้ประมาณ 50 หัว

การดูแล

สำหรับการดูแลนั้นทีมวิจัยมีการแบ่งหน้าที่กันดูแลแปลง โดยมีผู้ดูแลเปิดปิดน้ำจะเป็นหน้าที่ของหัวหน้าโครงการ หลังจากนั้นการเจริญเติบโตเริ่มดีขึ้นตามปกติ การให้น้ำจะไม่ให้บ่อยแต่จะสังเกตลักษณะของใบ ถ้าเกิดการขาดน้ำใบจะเหี่ยว เฉลี่ยแล้วจะให้ประมาณสัปดาห์ละครั้ง

เมื่อถึงช่วงเวลากการใส่ปุ๋ยจะมีการแบ่งต้นคลุ้มและต้นคล้าออกเป็น 3 ส่วน คือ จะใส่ปุ๋ยเคมี 1 ส่วน ปุ๋ยที่ทีมงานหมักเอง 1 ส่วนและอีก 1 ส่วนจะไม่ใส่ปุ๋ยเลย แล้วคอยสังเกตเปรียบเทียบกับความแตกต่างว่า ปุ๋ยชนิดใดจะได้ผลดีกว่ากัน

สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่เหมาะสมและต้นคลุ้มและคล้าเจริญเติบโตได้ดินนั้นจะต้องมีความชุ่มชื้นที่พอเหมาะและต้นคลุ้มและคล้าต้องอาศัยเศษใบไม้และปุ๋ยจากธรรมชาติ มีร่มเงาปกคลุม เมื่อถึงช่วงฤดูแล้ง คือ สิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการเจริญเติบโตจะต้องมีการจัดหาปุ๋ยตามธรรมชาติ

สำหรับเงื่อนไขในการปลูกคลุ้มและคล้าที่ไม่ใช่เกิดเองตามธรรมชาติจะต้องมีการปรับสภาพการเจริญเติบโตเป็นอย่างมาก คือ ถ้าปลูกในที่ที่มีใบไม้ทับถมและมีร่มเงาจะมีการเจริญเติบโตดีใบจะเขียว ส่วนต้นที่โดนแดดตลอดเวลาใบจะเหลืองลำต้นจะไม่สมบูรณ์

ต้นคลุ้มและคล้าเป็นพืชที่มีใบให้ร่มเงาแก่ตัวของมันเอง พืชชนิดนี้จะไม่ชอบให้รากของมันโดนแดด ชอบอากาศเย็น เมื่ออยู่ต้นเดียวลำต้นจะแคระแกร็น แต่เมื่ออยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นกอจะเขียวชุ่มสมบูรณ์ ต้นคลุ้มและคล้าจะไม่มีแมลงรบกวนแต่จะเป็นพวกเชื้อราที่จะทำให้ลำต้นเน่าตาย

4.7 เกิดแปลงต้นกล้วยและต้นกล้วยในชุมชน

แปลงต้นกล้วยและต้นกล้วยในชุมชน จำนวน 1 แปลง ซึ่งเป็นก้าวแรกที่ได้เริ่มฟื้นฟูพืชกล้วยและกล้วยในชุมชน ในขณะเดียวกันก็มีคนในชุมชน และโรงเรียนได้เข้าไปใช้ประโยชน์เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องพืชกล้วยและกล้วยในหลักสูตรท้องถิ่นภาษาของชั้น ป.6

4.8 หนังสือชุดความรู้กล้วย-กล้วย

หนังสือชุดความรู้เรื่องพืชกล้วยและกล้วย ที่ทางทีมวิจัยได้รวบรวมขึ้นมานั้น มีการเขียนเป็นภาษาไทย 1 เล่ม และภาษาของอีก 1 เล่ม สำหรับเผยแพร่ความรู้ในชุมชน และสำหรับผู้สนใจ (รายละเอียดของหนังสือชุดความรู้สามารถดูประกอบได้ที่ภาคผนวก)

4.9 แผนที่ชุมชนแสดงแหล่งกล้วยและกล้วยในชุมชน

แผนที่ชุมชนนี้มีลักษณะพิเศษ คือ เป็นแผนที่แสดงแหล่งกล้วยและกล้วย แหล่งภูมิปัญญาจักสาน แหล่งอนุรักษ์ฟื้นฟูกล้วยและกล้วย ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับพืชกล้วยและกล้วยและชาวของในชุมชน ประกอบภาพถ่ายและลงสีเพื่อความชัดเจนและสวยงาม จำนวน 1 แผ่น

4.10 กลุ่มจักสานและห้องเรียนจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือนจากพืชกล้วยและกล้วย

จากการจัดกิจกรรมรวมการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการจักสานกันเองภายในกลุ่ม จึงเกิดเป็นห้องเรียนจักสานแบบธรรมชาติขึ้นมา โดยอาศัยสถานที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของบ้านที่บ้านสมาชิกทีมวิจัยบ้าน ที่ศาลาวัดในหมู่บ้านบ้าน โดยกลุ่มจักสานดังกล่าวมีสมาชิกผู้เข้าร่วมจากหมู่บ้านต่างๆ ทั้งใน ต.ตะเคียนทอง และ ต.คลองพลู คือ หมู่บ้านทุ่งกบิล ได้แก่ ป้าศรี และป้าจัต หมู่บ้านน้ำซุ่น ได้แก่ เจียง หมู่บ้านคลองพลู ได้แก่ เจ้หนา ป้าสมใจ ยายจิ้น ยายเสียง และป้าจวบ ส่วน ต.ตะเคียนทอง ได้แก่ น้ำสุทัศน์ นาคสาย และป้าศรี ซึ่งรวมทั้งสิ้นจำนวน 10 คน แต่ยังไม่ได้นำแนวทางการบริหารจัดการแบบกลุ่ม

4.11 ข้อมูลทำเนียบภูมิปัญญาจักสานในชุมชน

ข้อมูลภูมิปัญญาจักสานด้วยพืชกล้วยและกล้วยในชุมชน ซึ่งได้จากการสำรวจและเก็บข้อมูลภูมิปัญญาในชุมชน พร้อมประวัติคร่าวของภูมิปัญญาดังกล่าว ซึ่งถูกบันทึกไว้ในส่วนท้ายเล่มหนังสือชุดความรู้ (ดูภาคผนวก)

4.12 คนเกิดการพัฒนาความรู้ ความคิด และมีประสบการณ์การทำงานอย่างเป็นระบบร่วมกัน

4.12.1 คนในชุมชน

คนในชุมชนมีความตระหนักในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชกลุ่มและคล้า ภูมิปัญญา ด้านจักสานขึ้นในชุมชน ดังจะเห็นได้จากความร่วมมือในการทำงานเกี่ยวกับการเก็บข้อมูลและการให้ข้อมูลของคนในชุมชน ที่บุคคลหลายกลุ่ม หลายวัย เข้ามาร่วมงาน และการหาความรู้เกี่ยวกับการจัดการงานที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับชุมชน

4.12.2 ทีมวิจัย

ในส่วนของสมาชิกทีมวิจัยหลังจากที่ได้ทำงานวิจัยแล้วสามารถนำความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในตัวเองออกมาประยุกต์ผสมผสานความรู้ในการทำงานวิจัยด้วย เช่น การเก็บข้อมูลแหล่งกลุ่มและคล้ามีการใช้ประสบการณ์เดิมบวกกับความรู้เกี่ยวกับดิน (หมอดิน) ทำให้เข้าใจสภาพแวดล้อมที่กลุ่มและคล้าอาศัยอยู่มากขึ้น การคิดเชื่อมโยงงานวิจัยพืชกลุ่มและคล้ากับงานธนาคารชุมชน ตลอดจนการนำงานวิจัยไปใช้สอนเพิ่มเติมและเป็นระบบมากขึ้นในหลักสูตรท้องถิ่นภาษาของของโรงเรียนวัดคลองพลู ซึ่งเดิมมีเพียงการให้ครูภูมิปัญญาการสอนปฏิบัติเพียงอย่างเดียว หรือการคิดถึงอนาคตเกี่ยวกับการเรียนการสอนเชิงบูรณาการระหว่างภาษาของกับแหล่งพืชกลุ่มและคล้าในชุมชน ตลอดจนการพัฒนาแหล่งเพาะปลูกโดยนำความรู้เดิมผสมผสานกับเทคโนโลยีเกษตรตำบลและเกษตรอำเภอ เป็นต้น

บทที่ 5

วิเคราะห์ สรุปลผลการดำเนินงาน บทเรียน และข้อเสนอแนะ

5.1 วิเคราะห์ สรุปลผลการดำเนินงาน

การดำเนินงานของทีมวิจัยโครง “การศึกษาความรู้ชาวของเรื่องพืชคลุ้ม-คล้า (รุ่นทา-รุ่นเซอ) โดยใช้ภาษาของเป็นแนวทางในการศึกษา” มีวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ

- (1) เพื่อทำการศึกษา รวบรวมและบันทึกข้อมูลด้านต่างๆ ของคลุ้ม-คล้า ในชุมชน และทำเส้นทางศึกษาคลุ้ม-คล้าในชุมชน
- (2) เพื่อส่งต่อข้อมูลคลุ้ม-คล้าสำหรับผลิตหนังสือและสื่อนิทรรศการชุดความรู้เกี่ยวกับคลุ้ม-คล้า เผยแพร่ภายในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนต่อไป
- (3) เพื่อทำการฟื้นฟูและพัฒนาคลุ้ม-คล้าในรูปแบบของเครื่องจักสานหัตถกรรมภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวของให้คงอยู่ตลอดไป
- (4) เพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรม เพื่อความคงอยู่ชุมชนตลอดไป

5.1.1 การศึกษา รวบรวมและบันทึกข้อมูลด้านต่างๆ ของคลุ้ม-คล้า ในชุมชน และทำเส้นทางศึกษาคลุ้ม-คล้าในชุมชน

การศึกษาของทีมวิจัยในครั้งนี้ได้มีการจัดทำแบบสำรวจเรื่องพืชคลุ้ม-คล้า ซึ่งทีมวิจัยสร้างขึ้นมาเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล เพื่อหาศึกษาความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับพืชคลุ้มและคล้าตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างพืชคลุ้มและคล้ากับชาวของในชุมชน และแนวทางดำเนินการเกี่ยวกับพืชคลุ้มและคล้า ซึ่งจากการศึกษาหลังจากมีการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสำรวจแหล่งที่อยู่อาศัยของพืชคลุ้มและคล้าทั้งในอดีตและปัจจุบันในสถานการณ์ต่างๆ ในชุมชน รวมทั้งความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนในแง่ของการใช้ประโยชน์จากพืชคลุ้มและคล้าในชีวิตประจำวันในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือนและการทำมาหากิน รวมทั้งความคิด ความเชื่อ ประเพณี และเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับพืชคลุ้มและคล้า

การศึกษาทำให้ทราบว่าปัจจุบันพืชคลุ้ม-คล้ามีจำนวนลดลงเรื่อยๆ และคนในชุมชนก็มีการใช้ประโยชน์ลดลง เนื่องจากสิ่งของเครื่องใช้ที่เคยทำจากพืชคลุ้มและคล้าสามารถหาซื้อได้ทั่วไป ทำให้การจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือนจึงลดน้อยลงไปด้วย อีกทั้งคนรุ่นเก่าที่จักสานเป็นก็หายไปด้วย ปัจจุบันคลุ้ม-คล้าที่อยู่ใกล้บ้านหายไปเพราะคนของไม่รู้ค่าตัดถางเพื่อทำสวนทำไร่

ในขณะเดียวกันก็มีกลุ่มเครือข่ายที่รวมตัวเป็นกลุ่มจักสาน ได้มีการสานสิ่งของเครื่องใช้จำหน่ายในงานต่างๆ ตามโอกาส แต่ก็ไม่ค่อยประสบความสำเร็จนัก เนื่องจากการจัดการกันภายในกลุ่มไม่มีประสิทธิภาพ การเรียนรู้เกี่ยวกับการจักสานเครื่องใช้นั้นส่วนใหญ่จะเป็นการแสวงหาความรู้และความสนใจด้วยตนเอง แต่คนรุ่นหลังทำไม่ค่อยเป็นเพราะไม่ยอมเสียเวลาในการเรียนรู้เรื่องการจักสาน และค่อนข้างทำยาก ปัจจุบันคนส่วนใหญ่จะใช้เวลาไปประกอบอาชีพทำสวน ทำไร่กันหมดแล้ว

นอกจากนั้น พืชลุ่มและคล้ามีคุณค่าด้านระบบนิเวศน์ความสมดุล กล่าวคือ แหล่งที่อยู่ของลุ่ม-คล้า จะชอบอยู่ตามลำห้วยลำคลองจะช่วยดูดซับน้ำให้มีความชุ่มชื้นตลอดปีจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้ทีมวิจัยได้พบข้อค้นพบที่นอกเหนือจากวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้กล่าวคือ การคงอยู่และการลดหายไปของพืชลุ่มและคล้านี้มีผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ของชุมชน ดังจะเห็นว่าบริเวณใดที่มีพืชลุ่มและคล้าอาศัยอยู่จะพบว่าสภาพพื้นที่และระบบนิเวศน์ของน้ำ เวลาคนของเข้าไปไร่จะไปตักน้ำที่ตรงบริเวณที่มีรากของลุ่มและคล้าอยู่แหล่งน้ำตรงบริเวณนั้นจะใส ทำให้คนของเชื่อใจว่าเป็นน้ำที่สะอาดและสามารถดื่มกินได้อย่างปลอดภัย นับได้ว่าพืชลุ่มและคล้าเป็นตัวชี้วัดความใสสะอาดของแหล่งน้ำของชาวของที่จะนำมาดื่มกินในชีวิตประจำวันเปรียบเสมือนเครื่องกรองน้ำแบบธรรมชาติ ในขณะเดียวกัน ยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำจะมีอาศัยอยู่ เช่น ปู ปลาตุ๊ก ปลาช่อน เป็นต้น

แต่ปัจจุบันพืชลุ่มและคล้ามีความเปลี่ยนแปลง สาเหตุสำคัญที่ทำให้พืชลุ่มและคล้ามีลดลงได้แก่ การประกอบอาชีพทางการเกษตรที่มีการพัฒนาและเพิ่มปริมาณเนื้อที่ในการทำ การเกษตรแบบเร่งรัดจึงเป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง แหล่งพืชลุ่มและคล้าถูกทำลายเพื่อทำการเกษตรประเภทอื่นๆ โดยเฉพาะการปลูกมันสำปะหลัง ทำให้มีการแผ้วถางจนทำให้แหล่งอาศัยของพืชลุ่มและคล้าเกิดความเสียหายรุนแรง ดังนั้นชุมชนจึงต้องการให้มีการอนุรักษ์ส่วนที่มีอยู่ ไม่ตัดทิ้ง และปลูกเพิ่มไว้เป็นแปลงหรือปลูกไว้ตามบ้านเพื่อนำไปใช้ประโยชน์

หลังการเก็บรวมข้อมูลและพบสถานการณ์ของพืชลุ่มและคล้าในชุมชนว่ามีการลดน้อยลงไปทุกทีด้วยสาเหตุการประกอบอาชีพทำสวนผลไม้เป็นหลัก ที่ยังมีอยู่ก็อาศัยอยู่ตามป่าเขาพื้นที่ห่างไกลจนผู้ใช้ที่เป็นคนเฒ่าคนแก่ไม่สามารถออกไปหามาใช้งานได้เอง ดังนั้น ทีมวิจัยจึงมีการทดลองทำแปลงปลูกลุ่ม-คล้า เพื่อเพิ่มพื้นที่ลุ่มและคล้าให้มากขึ้นในชุมชนและเพื่อนำพืชทั้งสองมาเป็นผลิตภัณฑ์ในการทำหัตถกรรมจักสานจากลุ่มและคล้าต่อไป ซึ่งจากการทำแปลงทดลองหรือแปลงสาธิตในชุมชนนั้นจะช่วยสานต่อคนจักสานในชุมชนให้กลับมาใช้เครื่องจักสานหรือสิ่งของเครื่องใช้จากลุ่ม-คล้าในชุมชนอีกครั้ง

จากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับพืชลุ่ม-คล้า และทำแปลงทดลองปลูกลุ่มและคล้าในชุมชนแล้ว ทีมวิจัยก็ได้มีการวิเคราะห์และประมวลข้อมูลต่างๆ เพื่อนำเสนอข้อมูลในรูปแบบของแผนที่แสดงจุดต่างๆ ที่เป็นแหล่งลุ่มและคล้าที่มีปริมาณมาก น้อย แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ อีกทั้งข้อมูล

ผู้ใช้ประโยชน์จากพืชคลุมและคล้ามาทำเครื่องใช้ในครัวเรือนและการทำมาหากิน ผู้ที่อนุรักษ์พืชคลุมและคล้า สภาพแวดล้อม และข้อมูลกายภาพด้านสังคมวัฒนธรรมของในพื้นที่ตำบลคลองพลู และตำบลตะเคียนทอง โดยให้ทีมวิจัยที่ออกสัมภาษณ์ตามพื้นที่ต่างๆ เป็นคนเขียนข้อมูลลงแผนที่ และกำหนดจุดของพืชคลุมและคล้า รวมทั้งยังมีการรวบรวมผู้ที่มีความรู้และมีการจักสานสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันอยู่ ซึ่งจากการเก็บข้อมูลทำให้เห็นว่าคนเก่าแก่ที่สามารถจักสานได้ใน 2 ตำบล มีความห่าง พร้อมกับความห่างของแหล่งพืชคลุม-คล้าด้วย

ในการเก็บข้อมูลในครั้งนี้แม้จะยังไม่สามารถทำเส้นทางศึกษาพืชคลุมและคล้าในชุมชนได้ ซึ่งต้องอาศัยการวางแผนในการทำงานร่วมกับผู้ใช้ประโยชน์โดยเฉพาะอย่างทางโรงเรียน ดังนั้น จึงต้องมีการดำเนินการจัดทำเป็นเส้นทางศึกษาในโอกาสต่อไป

5.1.2 ข้อมูลคลุม-คล้าสำหรับผลิตหนังสือและสื่อนิทรรศการชุดความรู้เกี่ยวกับคลุมและคล้า เผยแพร่ภายในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนต่อไป

หลังจากที่ทีมวิจัยมีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว ทีมวิจัยได้มีการนำความรู้ที่ได้มารวบรวมเป็นหนังสือชุดความรู้เรื่องพืชคลุมและคล้า โดยมีเนื้อหาสาระที่บอกเล่าถึงข้อมูลทั่วไปของคลุมคล้าด้านกายภาพ ความสัมพันธ์ของคลุมและคล้าที่มีต่อชุมชนของ ข้อมูลผู้ใช้ประโยชน์ด้านการจักสาน ผู้อนุรักษ์พืชคลุมและคล้า แนวทางการฟื้นฟู แผนที่แสดงภาพแหล่งคลุมและคล้าในชุมชน

โดยเฉพาะแผนที่ประกอบภาพและมีสีสันสวยงาม และหนังสือชุดความรู้เรื่องพืชคลุมและคล้านี้ เป็นข้อมูลที่น่าไปเป็นนิทรรศการ และข้อมูลในเชิงเอกสารสำหรับเผยแพร่แก่เยาวชนของนักเรียน ผู้ศึกษาทั่วไปที่สนใจภายในศูนย์การเรียนรู้พื้นฟูภาษา-วัฒนธรรมของ ต่อไป

5.1.3 การฟื้นฟูและพัฒนาคลุมและคล้าในรูปแบบของเครื่องจักสานหัตถกรรมภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวองให้คงอยู่ตลอดไป

การอบรมให้ความรู้เชิงปฏิบัติการและการแลกเปลี่ยนความรู้ในงานจักสานกันในกลุ่มผู้จักสาน และการพัฒนาความรู้งานจักสานไปสร้างอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน โดยอาศัยการแลกเปลี่ยนความรู้เทคนิคการจักสานกันเองภายในกลุ่ม รวมถึงปัญหาต่างๆของการจักสาน ในการอบรมและการแลกเปลี่ยนนี้แต่ละคนที่มาเข้าร่วมกิจกรรมมีความรู้และความถนัดงานจักสานที่แตกต่างกัน ทุกคนจึงมียินดีที่จะรับความรู้ใหม่ๆจากคนอื่นเพื่อกลับไปพัฒนางานของตนเอง

จากต่างคนต่างทำถ่ายทอดจักสานคลุมและคล้าจากแม่สู่ลูกในครอบครัวบ้านเรือน ปัจจุบันมีการหันมารวมกลุ่มกันเพื่อจับกลุ่มจักสานบ้าง และที่สำคัญ ณ ปัจจุบันสิ่งที่สังเกตเห็นและเริ่มต้นคือ ทางโรงเรียนกลายเป็นพื้นที่ถ่ายทอด-สืบทอดการจักสานผ่านโรงเรียน

5.1.4 คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรม เพื่อความคงอยู่ชุมชนตลอดไป

จากการดำเนินโครงการในกระบวนการต่างๆ ตลอดโครงการ โดยการให้คนในชุมชนกลุ่มต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ทำให้คนในชุมชนเริ่มตระหนักถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟูกลุ่ม-คล้า รวมถึงการจัดงานซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น ในขณะเดียวกันการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของคนในชุมชนนั้น ได้สร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของคนในครอบครัวและคนในชุมชน และพบว่ามีคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับพืชกลุ่มและคล้า รวมทั้งงานจักสานและการใช้เครื่องจักสานในระดับครัวเรือนมากขึ้นเรื่อยๆ

นอกจากนั้น ทีมวิจัยและคนในชุมชนได้เริ่มเห็นความสำคัญในด้านการใช้ประโยชน์จากกลุ่ม-คล้า โดยเฉพาะการใช้เป็นเชื้อเพลิงที่มีความเหนียวและสามารถย่อยสลายไปได้เองตามธรรมชาติ หากมีการนำบทบาทหน้าที่ของพืชกลุ่ม-คล้ากลับมาใช้ในบริบทปัจจุบันแทนเชื้อเพลิงหรือแทนยางยืดรัดสิ่งของหรืออาหารในชีวิตประจำวันที่สามารถหาได้ง่ายตามร้านค้าทั่วไป จะช่วยลดความเสี่ยงต่อสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน (ซึ่งเชื้อเพลิงหรือยางเมื่อนำไปต้มผ่านความร้อนจะมีการผสมผสานสารเคมีเข้าไปในอาหารและอาจเกิดผล กระทบต่อการเลี้ยงสัตว์ของคนในชุมชนได้) ซึ่งจะเห็นว่าในปัจจุบันพบว่าคนของเริ่มตระหนักและเห็นความสำคัญต่อการนำวัสดุธรรมชาติมาใช้ในชีวิตประจำวัน เริ่มมีการหันมาถามหากลุ่ม-คล้ามาทำเป็นเชือกมัดขนมต้มหรือมัดข้าวกล่ำก่อนนำไปคั่วในนา

ดังนั้น ผลการดำเนินงานของโครงการศึกษาความรู้ชาวของเรื่องพืชกลุ่มและคล้า (รุ่นทา-กรุ่นขอ) โดยใช้ภาษาของเป็นแนวทางในการศึกษาดังได้กล่าวสรุปข้างต้น พบว่า การดำเนินงานของโครงการฯ ถือได้ว่าบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการฯ ในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ได้แก่ ความรู้และข้อมูลด้านต่างๆ ของกลุ่มและคล้า จากการเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูลโดยคนในชุมชน และการทำเส้นทางศึกษากลุ่ม-คล้าในชุมชน ชุดความรู้เกี่ยวกับกลุ่ม-คล้าสำหรับให้ศูนย์ฯ ผลิตเป็นหนังสือและสื่อนิทรรศการในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ต่อไป และแนวทางการฟื้นฟูและพัฒนา กลุ่ม-คล้าในรูปแบบของเครื่องจักสานหัตถกรรมภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวของให้คงอยู่ตลอดไป และคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรม เพื่อความคงอยู่ชุมชน

5.2 บทเรียนที่ได้รับจากการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

5.2.1 ทีมวิจัยกับบทเรียนจากการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

หลังจากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในระยะที่ผ่านมา หากมองในภาพรวมของการดำเนินกิจกรรมถือว่าทีมวิจัยสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของกิจกรรม หลังการดำเนินงานทีมวิจัยเกิดการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

“ทีมวิจัยได้เรียนรู้การทำงานร่วมกันในการจัดการปัญหาอย่างมีส่วนร่วม รวมทั้งเรียนรู้กระบวนการ และ ขั้นตอนในการทำวิจัยอย่างเป็นขั้นเป็นตอน”

“ความสามัคคีและความร่วมมือในชุมชนและทีมวิจัยเป็นพลังผลักดันให้การทำงานลุล่วงเป็นผลสำเร็จ”

“มีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการทั้งโดยส่วนรวมและส่วนย่อย”

“มีความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการและเทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานขั้นต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ”

“เรียนรู้บทเรียนเกี่ยวกับกระบวนการเตรียมความพร้อมของโครงการ เช่น กระบวนการในการวางแผน กระบวนการขับเคลื่อนแผนซึ่งต้องใช้ความอดทน และความพยายาม เป็นต้น”

“เรียนรู้กระบวนการจัดทำเอกสาร/รายงานฉบับสมบูรณ์ ที่เป็นลักษณะของงานวิชาการแบบชาวบ้าน”

5.2.2 ความรู้ใหม่ : บทเรียนที่ได้นอกเหนือจากแผนการทำงานวิจัย

จากการศึกษาเรื่องพืชคลุมและค้ำนั้น นับว่าเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าภาษาของกำลังลดหายไปจากชุมชนของจริง ๆ เนื่องจากในกระบวนการเก็บข้อมูลเรื่องคลุมและค้ำทีมวิจัยมีการใช้ภาษาของกันเป็นส่วนน้อย จากข้อค้นพบคือ เมื่อคลุมและค้ำหายไปคนจักสานเครื่องใช้ด้วยคลุมและค้ำก็ลดหายไปจากชุมชนพร้อมๆ กับการใช้ภาษาของระบบความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวหรือญาติพี่น้องในชุมชนที่อาศัยงานหัตถกรรมจักสานของชาวช่องด้วย

ในขณะเดียวกัน ผลผลิตจากทำงานโดยเฉพาะการรวบรวมชุดความรู้เรื่องพืชคลุมและค้ำในชุมชนนั้น ทีมวิจัยมีการบันทึกเป็นภาษาไทยก่อน 1 ชุด แล้วจึงเขียนเป็นภาษาของอีก 1 ชุด ซึ่งเป็นผลมาจากสถานการณ์การลดหายไปของการใช้ภาษาของในการสื่อสารในชีวิตประจำวันนั่นเอง

นอกจากนั้น จากกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นทำให้ทีมวิจัยได้พบกับสิ่งที่น่าสนใจที่คิดว่ามีความสำคัญกับคนของนอกจากการนำมาใช้สอยในชีวิตประจำวัน นั่นคือ

“พืชคลุมและค้ำมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ที่คนของอาศัยอยู่อย่างมาก โดยเฉพาะคลุมและค้ำมีรากฝอยที่สามารถรักษาหน้าดินและสามารถอุ้มน้ำได้ดีตามธรรมชาติ อีกทั้งยังสามารถเป็นเครื่องวัดความสมบูรณ์ของธรรมชาติด้วย เช่น เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของปลา เป็นต้น ปัจจุบันพบว่าคนในชุมชนเริ่มเห็นความสำคัญและมีการฟื้นฟูโดยการนำคลุมและค้ำมาปลูกในชุมชนใกล้บ้านกันมากขึ้น”

5.2.3 ผลกระทบจากการทำงานวิจัยต่อสมาชิกทีมวิจัยและชุมชน

จากการทำงานวิจัยศึกษาความรู้เรื่องพืชคลุมและค้ำแล้ว ได้เกิดผลกระทบต่อด้านนักวิจัย ชาวบ้านและตัวทีมวิจัย ดังจะเห็นได้จากเสียงสะท้อนว่า

“เมื่อทำงานวิจัย ทำให้ต้องเป็นคนสนใจการอ่านมากขึ้น”

“ทำให้ได้รับการยอมรับให้มีบทบาทในชุมชน หรือรับตำแหน่งการทำงานในชุมชนต่างๆ ที่เราก่อนไม่ได้ต้องการนัก”

“ได้เสริมสมรรถภาพแก่ทีมวิจัย และชุมชน โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านการนำเสนอ ความคิดเห็นของตนเอง”

“สมาชิกทีมวิจัยได้ทำงานเกี่ยวกับสิ่งที่ตัวเองชอบและมีประโยชน์ต่อชุมชนเรา ถึงแม้ว่าจะปวดหัวกับการทำงานบ้างแต่ก็ยังอยากทำ”

“การทำงานวิจัย เมื่อทำมาเป็นระยะเวลานานๆ ก็เกิดความล้า และยังไม่เห็นเป้าหมาย ซึ่งต่างจากการทำงานชุมชนที่เห็นการพัฒนาได้ชัดกว่า เนื่องจากเราได้ทำมาหลายปีแล้ว และทำให้เราไม่สามารถประเมินตัวเราและการพัฒนางานวิจัยได้ งานวิจัยก็ไม่ใช่ว่าไม่อยากฝ่าฟันกับมัน แต่ก็ถือว่าเป็นงานที่ทำทรมานมาก ถึงจะไม่ได้เห็นผลในทันทีแต่ในอนาคตก็สามารถเห็นผลที่เกิดขึ้นได้ แต่จะต้องใช้เวลาและอาศัยความเสียสละสูง”

จากการทำงานวิจัยทีมวิจัยไม่ได้มองผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มคนทำงานเท่านั้น แต่ยังมี การมองผลกระทบต่อผู้รับรวมถึงชุมชนด้วย ดังจะเห็นได้จากเสียงสะท้อน ว่า

“จากการทำงานวิจัย ทำให้พบว่า ชาวบ้านยังไม่ได้รับผลที่ได้จากการทำงานวิจัยมากนัก”

“จากการทดลองฟื้นฟูด้วยการปลูกพืชคลุมและค้ำขึ้นมาในชุมชน เพราะต่อไปในอนาคต จะมีประโยชน์ต่อคนในชุมชน และเยาวชนที่จะเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับพืชคลุมค้ำได้ง่ายในชุมชน”

“ทำโครงการนี้ได้มีการทดลองทำจริง โดยเฉพาะเรื่องการทำแปลงปลูกต้นคลุมและค้ำ หรือแม้กระทั่งการจักสานเครื่องใช้สอยจากคลุมและค้ำ ซึ่งจะเกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชนในทางปฏิบัติเป็นอย่างมาก ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญนอกเหนือจากการเขียนรายงานที่มีแต่ตัวหนังสือ”

5.3 ปัญหา/อุปสรรค

(1) ทีมวิจัยและชาวบ้านต่างก็มีการกิจหลักในการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่คือ การประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ที่เป็นรายได้หลักแก่ครอบครัว และอื่นๆ ทำให้บางครั้งไม่สามารถมาประชุมได้ ทีมวิจัยจึงได้พยายามหารื้อและแก้ไขโดย หากไม่มีวาระที่สำคัญมาก ก็ใช้วิธีการบอกต่อผลการประชุมให้คนที่ขาดการประชุมรับทราบภายหลัง แต่ถ้าเป็นงานสำคัญ จะต้องมีการแจ้งล่วงหน้าเพื่อวางแผนในการจัดตารางงานของแต่ละคน

(2) การทำงานวิจัยในบางครั้งต้องมีการติดต่อกับบุคคลที่มีความเป็นส่วนตัวสูง จึงเกิดความเกรงใจกัน

(3) ปัญหาในการขาดความเข้าใจในเรื่องวัตถุประสงค์ในการเขียนรายงานวิจัย ซึ่งบางคนยังไม่เข้าใจ ดังนั้นทีมวิจัยจึงมีการชี้แจงเพื่อให้เกิดความเข้าใจ

(4) ทีมวิจัยบางครั้งไม่ได้เขียนรายงานหรือบันทึกการประชุมหรือการดำเนินกิจกรรมเอาไว้

(5) งานวิจัยที่กำลังดำเนินการศึกษาความรู้เดิมของชุมชน จึงไม่ทำให้เกิดการกระตุ้นที่จะนำไปสู่การพัฒนา หรือการประยุกต์ให้เกิดความรู้ใหม่ขึ้นมา ไม่เหมือนกับการศึกษาเรื่องอื่นๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ในชุมชน เช่น งานบริการการศึกษาให้กับเด็กนักเรียน ซึ่งเป็นงานที่ทำหาย ความรู้ความสามารถของเราที่จะทำเรื่องใหม่ๆ ขึ้นมาได้ ซึ่งต่างจากการศึกษาความรู้เดิมในการวิจัยที่มีคุณค่า เช่น เรื่องการปลูกพืชคลุมและค้ำ ซึ่งชาวบ้านมีความรู้เดิม และรู้ถึงคุณค่าของพืชคลุมและค้ำกันอยู่แล้ว

(6) ขาดคนภายนอกทีมวิจัย ที่มีความสนใจ มีความรู้ และตระหนักในคุณค่า ซึ่งต่างจากชาวบ้านที่ตัวเองได้ตระหนักในคุณค่าอยู่แล้ว แต่ถ้าดีเป็นมูลค่าแล้วก็จะได้น้อย เช่น เครื่องจักรสานที่ทำจากพืชคลุมและค้ำ (คนนอกในที่นี้หมายถึง คนนอกทีมวิจัยซึ่งอาจเป็นคนในชุมชนหรือนอกชุมชน ควรที่จะดึงคนนอกทีมวิจัยที่มีความสนใจ ตระหนักในคุณค่าเข้ามาร่วมในทีมวิจัย ซึ่งจากการสำรวจดูเบื้องต้นมีประมาณ 15 คน ขึ้นไป)

(7) ทีมงานมีการวางแผนไม่ค่อยดี มีการนัดประชุมกันน้อย

(8) ผู้นำไม่ค่อยวางแผนและกระจายงานเท่าที่ควร เนื่องจากมีภารกิจเยอะ

5.4 ข้อเสนอแนะ

(1) งานวิจัยเชิงภูมิปัญญาส่วนใหญ่เป็นงานที่ไม่ทันต่อกระแสสถานการณ์ปัจจุบัน และไม่สามารถนำมาแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับชุมชนในปัจจุบัน

(2) งานวิจัยเชิงภูมิปัญญาจะต้องเน้นว่าผลที่ได้รับนั้นจะต้องนำไปเป็นความคาดหวังถึงผลสำเร็จ คุณค่าที่จะได้รับกับคนในชุมชนด้วย

(3) ควรเน้นกระบวนการทำงานกลุ่ม มีการกระจายงานและมอบอำนาจในการตัดสินใจ

(4) อยากให้งานวิจัยชิ้นหนึ่งสำเร็จแล้วสามารถนำไปต่อยอดงานอีกชิ้นหนึ่งได้ต่อไป

(5) อยากให้งานวิจัยที่เราทำขึ้นนั้นได้ถูกส่งผลผ่านไปยังแกนนำชุมชน เจ้าหน้าที่ในชุมชน และชุมชนอื่นๆ สามารถนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้

(6) หน่วยงานในท้องถิ่นเข้ามาให้ความสำคัญและสนับสนุนงานด้านหัตถกรรมจักสานจากพืชคลุมและค้ำอย่างจริงจัง เพื่อเสริมสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนมากขึ้น

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบฟอร์มแบบสอบถาม

คำถามชุดที่ 1

กรอคำถามเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพืชคลุม-ค้ำจากลักษณะที่มีอยู่จริงในพื้นที่

ส่วนที่ 1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพืชคลุม – ค้ำ

1.1) ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพืชคลุม – ค้ำ

1. ต้นคลุม – ค้ำ อาศัยอยู่ที่แห่งใด .....
2. ลักษณะพืชคลุม – ค้ำ เป็นอย่างไร ?
  - คลุมมีลักษณะ.....
  - ค้ำมีลักษณะ.....
3. คุณสมบัติพิเศษของพืชคลุม - ค้ำ (อธิบาย)
  - คลุมมีคุณสมบัติพิเศษคือ .....
  - ค้ำมีคุณสมบัติพิเศษคือ .....
4. ท่านรู้ไหมว่าพืชคลุม – ค้ำ มาจากไหน .....
- ใครเป็นผู้นำมาปลูกในชุมชน .....
5. วิธีการขยายพันธุ์พืชคลุม – ค้ำ (อธิบายว่าใช้ส่วนไหน, ปลูกอย่างไร, ...)

.....

บริบท/สภาพแวดล้อมที่พืชคลุม-ค้ำ อาศัยอยู่(กับพืชหรือสิ่งอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง)

.....

1.2) การใช้ประโยชน์จากพืชคลุม – ค้ำ

1. ส่วนต่างๆ ของพืชคลุม-ค้ำ ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์บ้าง (เช่น ลำต้น, ใบ, หน่ออ่อน, ราก เป็นต้น) และนำมาใช้อย่างไร (เช่น จักสาน, ทำดอกแทนเชือก, เป็นต้น)
  - คลุม .....
  - ค้ำ .....

คำถามชุดที่ 2

แบบสอบถามความรู้ชาวเรื่องพืชคลุม-กล้า

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

1. ชื่อ..... นามสกุล..... อายุ.....ปี เพศ ชาย หญิง
2. ที่อยู่..... อาชีพ .....
3. เชื้อสาย ของ ไทย จีน ผสม
4. สถานภาพ โสด แต่งงาน การศึกษา .....
5. ระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน .....
6. กิจกรรมที่ชอบทำยามว่างงาน (เช่น จักสาน หาลูกไม้ เป็นต้น).....

ส่วนที่ 2 ความสัมพันธ์ของพืชคลุม-กล้ากับคนในชุมชน

1. ท่านใช้พืชคลุม – กล้า มาใช้งานจักสานสิ่งของเครื่องใช้หรือไม่
☐ ไม่เป็นเพราะอะไร .....
  - ☐ ถ้าทำเป็น ทำเป็นเพราะอะไร .....
  - ใครเป็นคนสอนให้ .....
2. ท่านคิดว่าคลุม – กล้า มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนด้านใดบ้าง
☐ ด้านพิธีกรรม/ความเชื่อ.....
  - ☐ ด้านวิถีชีวิต .....

ส่วนที่ 3 ข้อมูลการเปลี่ยนแปลง และการอนุรักษ์พืชคลุม – กล้า

1. ท่านคิดว่าพืชคลุม- กล้า ในชุมชน มีจำนวนเพิ่มขึ้น หรือ ลดลง
☐ เพิ่มขึ้น เพราะอะไร .....
  - ☐ ลดลง เพราะอะไร .....
2. ท่านคิดว่าจะทำอย่างไรกับ คลุม – กล้า หากพบว่ามีจำนวนเพิ่มขึ้น หรือลดลง
☐ นำไปใช้ประโยชน์ (เช่น จักสานสิ่งของเครื่องใช้) .....
  - ☐ ตัดทิ้งถ้าหากไม่จำเป็นต้องใช้ประโยชน์ .....
  - ☐ ควรทำการปลูกเพิ่ม .....
3. การเปลี่ยนแปลง เช่น แหล่งที่อยู่, ลักษณะต้นคลุม-กล้า, การพึ่งพาอาศัยกับพืชอื่นๆ เป็นต้น
.....

4. ท่านรู้ไหมว่ามีใครในชุมชนของท่านที่นำพืชคลุม – คล้า มาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต (ระบุชื่อ และหมู่บ้านด้วย) .....

5. ท่านคิดว่าพืชคลุม – คล้า สามารถพัฒนาไปเป็นรายได้เสริมให้แก่คนในชุมชนได้หรือไม่ .....

และพัฒนาอย่างไรได้บ้าง .....

ถ้าหากคลุม – คล้า หหมดไปจากชุมชน ท่านจะนำสิ่งใดมาใช้จกสานแทน

คลุม – คล้า ได้บ้าง .....

6. ถ้าพืชคลุม-คล้ากำลังจะหมดไปจากชุมชน ท่านคิดว่าจะมีแนวทางหรือวิธีการอนุรักษ์พืชคลุม-คล้า อย่างไรบ้าง ? .....

ส่วนที่ 4 เกี่ยวกับกลุ่มจักสานในชุมชน

1. ในชุมชนมีกลุ่มจักสานจากพืชคลุม-คล้า หรือไม่.....

☐ ถ้ามี (มีกี่กลุ่ม ? แต่ละกลุ่มอยู่ที่บ้านใครบ้าง ?) .....

.....

☐ ไม่มี เพราะอะไร.....

2. (ถ้ามี) ที่ผ่านมามีการดำเนินงานอย่างไรบ้าง.....

.....

3. มีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานกลุ่มจักสานอย่างไรบ้าง.....

.....

4. ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินงานกลุ่มจักสานในชุมชน

.....

ส่วนที่ 5 ความเกี่ยวข้องของพืชคลุม – คล้า กับ นิทาน / ตำนาน / เรื่องเล่า

1. ท่านรู้หรือไม่ว่ามีนิทาน หรือ ตำนาน หรือ เรื่องเล่า ที่เกี่ยวข้องกับพืชคลุม - คล้า

ถ้ามีให้ท่านลองเล่าให้ฟัง .....

ส่วนที่ 6 ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ของพืชคลุม – คล้า

(นำไปทำอะไรได้อีก นอกเหนือจากการนำไปจักสาน)

.....

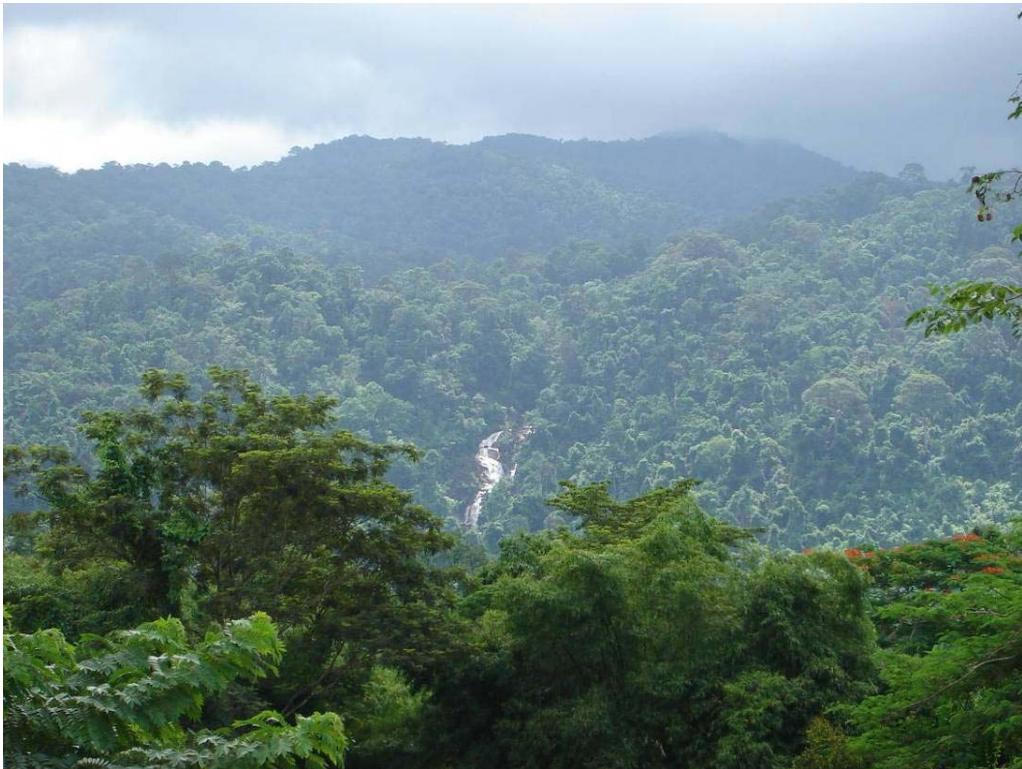
.....

.....

ภาคผนวก ข

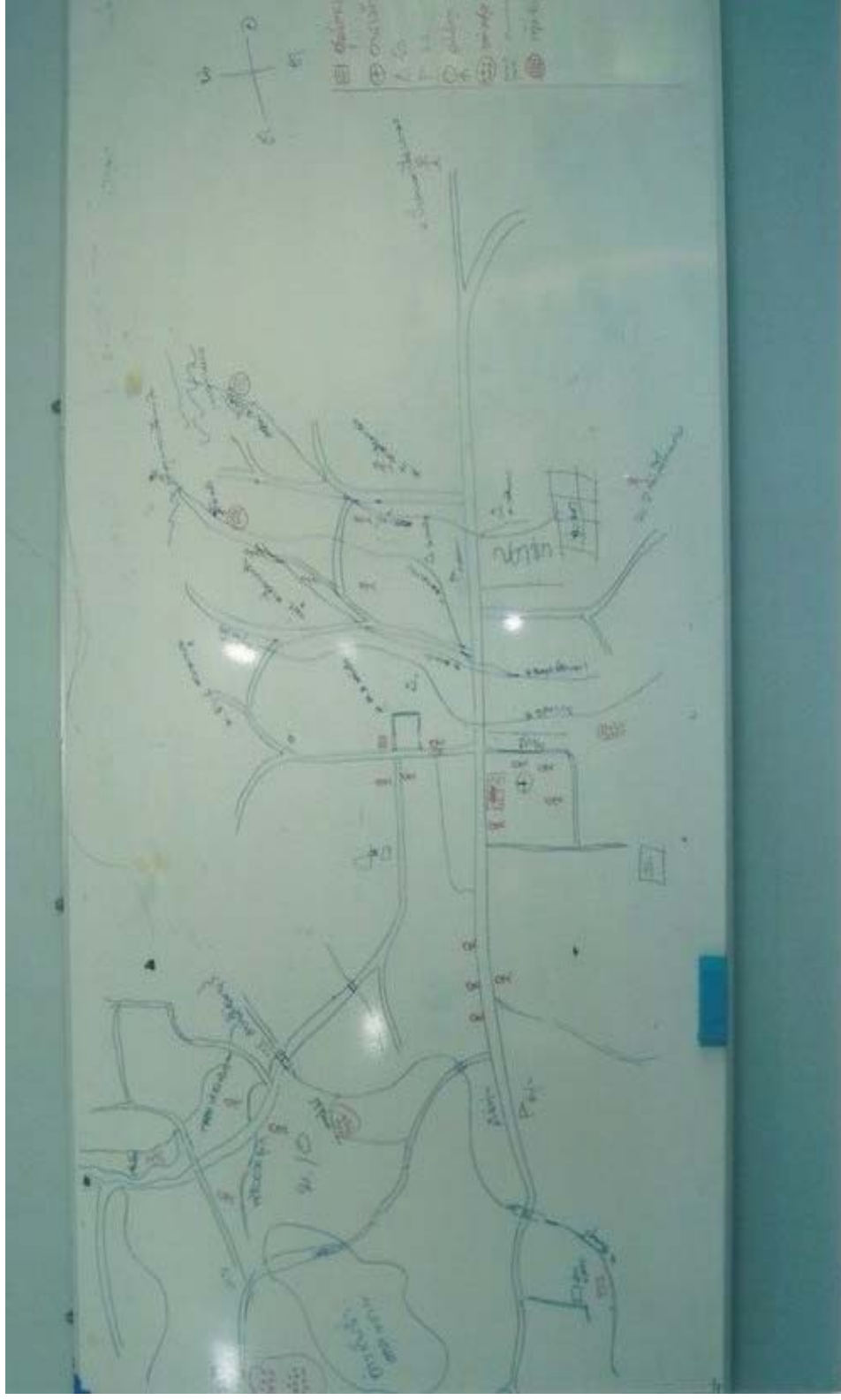
แผนที่

- แผนที่ชุมชนของทีที่แสดงถึงสภาพแวดล้อม

- แผนที่แหล่งข้อมูลและคลังในชุมชน (แบบร่าง)

(แผนที่แหล่งข้อมูลและคลัง รวมทั้งคนของที่ยังมีการใช้พิชข้อมูลและคลังในงานจักสาน)

แผนที่แสดงอาณาเขตจังหวัดปทุมธานี (สำหรับเผยแพร่ให้ความรู้)

แผนที่แม่ละลา-ดง

ภาคผนวก ก

รายชื่อทีมวิจัย

1. นายมณเฑียร	พัฒเสมา	หัวหน้าโครงการ
2. นายศุภกฤต	ผกามาศ	รองหัวหน้าโครงการ
3. นายวุฒิชัย	อาลัย	ผู้จัดทำบัญชีโครงการ
4. นายพร	เต่าเงิน (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว)	นักวิจัย
5. นายจารึก	แก้วสว่าง	นักวิจัย
6. นางวาสนา	คุณทวี	นักวิจัย
7. นางบงอร	มิตรเพื่อนบ้าน	นักวิจัย
8. นางสมใจ	นาคสาย	นักวิจัย
9. นางโสภา	แสนทะวงษ์	นักวิจัย
10. นางจิตตรา	เต่าเงิน	นักวิจัย
11. นายเพชร	นาคสาย	นักวิจัย
12. นางเฉลา	คุณทวี	นักวิจัย
13. นางสาวจิ้น	วรรณภักดี	นักวิจัย
14. นางสาวสิริรัตน์	สีสมบัติ	นักวิจัย
15. นางสาวศิริมงคล	คุณทวี	นักวิจัย

ภาคผนวก ง

ภาพกิจกรรม

สภาพแวดล้อมและลักษณะทางกายภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มและคล้า

